INSTITVTIONVM, SIVE ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS LIBRI IIII.

Ad editionem Græгorij Haloandri diligenter collati.

Dein Adnotatiunculæ quædam admodum frugiferæ intermiſcentur, hac nõta ſignatæ. *

LVGDVNI,
Apud Gulielmum Rouillium,
ſub ſcuto Veneto.
1553.

ANGELVS POLITIANVS MISCELLANEORVM

CAP. LXXXIIII.

Institutiones hæ,quæ vocantur in Iure Ciuili,Iustiniani principis nomine editæ , sed à Triboniano tamen , doctísque alijs viris compositæ,etiam Gręcè scriptę sub eodem prorsus intellectu reperiuntur: nisi quia ritus quidam , consuetudinésque Romanorum veteres vberius aliquantò,& laxius in Græco ipso,quàm in Latino Codice referuntur, vt peregrinis hominibus,atque à Romanorum more consuetudinéque alienis res tota penitus innotesceret.

*

IN NOMINE
DOMINI NOSTRI
IESV CHRISTI,

*

IMPERATOR Cæſar Flauius Iuſtinianus, Alemanicus, Gotthicus, Frãcicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator ſemper Auguſtus, cupidę legum iuuentuti S.

ARGVMENTVM.

Imperatorem non ſolùm decent arma, ſed & leges: quò belli, pacisq; tempore Reſpublica rectè gubernetur.

MPERATORIAM maieſtatem non ſolùm armis decoratam, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam: vt vtrunq; tempus, & bellorum, & pacis, rectè poſſit gubernari: & princeps Romanus, non ſolùm in hoſtilibus prælijs victor exiſtat, ſed etiã per legitimos tramites calumniantium iniqui-

tates expellat: & fiat tam iuris religiosissimus, quàm victis hostibus triumphator magnificus.

ARGVM.

Quantis vigiliis, quantísve sudoribus sese circa arma, & leges habuerit, ab ipso effectu probat.

Quorum vtranque viam cum summis vigiliis, summáque prouidentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gẽtes sub iuga nostra redactæ cognoscũt: & tam Africa, quàm aliæ innumeræ prouinciæ post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostróque additæ Imperio, protestantur. Omnes verò populi legibus tã à nobis promulgatis quàm compositis, reguntur. Et cùm sacratissimas constitutiones anteà confusas in luculentã ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina: & opus desperatũ, quasi per mediũ profundũ eũtes, cœlesti fauore iam adimpleuimus.

ARGVM.

Tribonianus, Theophilus, & Dorotheus viri illustres, Iustiniani mandato, pro faciliori iuuenum eruditione, institutiones composuerunt.

Cúmque hoc Deo propitio peractũ est: Triboniano viro magnifico, magistro, & exquæstore sacri palatii nostri, & excõsule, necnon Theophilo, & Dorotheo viris illustribus antecessoribus (quorum omnium solertiam, & legũ scientiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex

multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter, vt ipsi nostra authoritate, nostrísque suasionibus Institutiones componerent: vt liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere: & tam aures, quàm animi vestri nihil inutile, nihílque perperã positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant. Et quod priore tempore vix post quadriennium prioribus cõtingebat, vt tunc cõstitutiones Imperatorias legerent: hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantáq; reperti felicitate, vt & initium vobis, & finis legũ eruditionis à voce principali procedat.

ARGVM.

Sectæ sunt Institutiones in libros quatuor: quibus quid olim in vsu erat, quídve hodie Imperiali lima emendatum fuerit, traditur.

Igitur post libros quinquaginta Digestorũ seu Pandectarum, in quibus omne Ius antiquũ collectum est, quod per eundem virum excelsum Tribonianum, necnon cæteros viros illustres, & facundissimos confecimus: in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus, vt sint totius legitimæ scientiæ prima elementa: in quibus breuiter expositũ est, & quod anteà obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

ARGVM.

Inſtitutiones compoſitas legit in primis Iuſtinianus, ac recognouit: recognitis denique plenum robur accommodauit.

Quas ex omnibus antiquorum inſtitutionibus, & præcipuè ex commentarijs Caij noſtri, tam inſtitutionum, quàm rerum quotidianarum, aliíſque multis commentarijs compoſitas, cùm tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & pleniſsimum noſtrarum conſtitutionum robur eis accommodauimus.

ARGVM.

Alacri, indefeſſóque ſtudio huic diſciplinæ incũbendum ſuadet: ac vberrimos fructus pollicetur.

Summa itaque ope, & alacri ſtudio has leges noſtras accipite, & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite, vt ſpes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtrã Rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari. D. CP. XI. *Calend. Decembr.* D. IVSTINIANO *PP.* III. COS.

INSTITVTIONVM, SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,

LIBER I.

*

De iustitia & iure,

TITVLVS I.

ARGVM.

Iustitiæ,& iuris prudentiæ descriptio.

VSTITIA EST *constans, & perpetua voluntas, ius suum cuique tribuendi. Iuris prudentia est diuinarum, atque humanarũ rerũ notitia, iusti atq; iniusti sciẽtia.*

ARGVM.

Leuiora primùm, exinde altiora tradenda sunt: ne tyrones rei perplexitate & varietate perterriti, aut studia deserant, aut maiori cum sudore, tardius huiusce disciplinæ notitiam assequantur.

His igitur generaliter cognitis, & incipien-

tibus nobis exponere iura populi Romani:ita vi dentur posse tradi commodißimè:si primò leui, ac simplici via:pòst deinde diligentißima,atq; exactißima interpretatione singula tradātur, alioquin si stàtim ab initio rudem adhuc,& infirmum animū studiosi,multitudine ac varieta te rerū onerauerimus:duorū alterum,aut desertorem studiorum efficiemus,aut cū magno labo re,sæpe etiācum diffidentia(quæ plerunque iu uenes auertit)serius ad id perducemus,ad quod leuiore via ductus,sine magno labore,& sine vl la diffidentia maturius perduci potuisset.

ARGVM.

Tria sunt iuris præcepta,ad quæ quicquid in iure scriptum est,refertur.Publicum ius,publicam vtilitatem respicit,priuatum verò,singulorum peculiare commodum.

Iuris præcepta sunt hæc,Honestè viuere, alterum non lædere,suū cuique tribuere.Huius studij duæ sunt positiones,Publicum & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat.Priuatum,quod ad singulorum vtilitatem pertinet.Dicēdum est igitur de iure priuato,quod tripertitum est:collectū est enim ex naturalibus præceptis,aut gentium, aut ciuilibus.

De iure naturali, gentiū, & ciuili,

TITVLVS II.

ARGVM.

Quod naturalis instinctus omnia animantia docuit

cuit, ius naturale dicitur: ideo mares fœminas appetere, liberos procreare, procreatósq; educare (quæ etiam cum brutis communia habemus) hoc iure impellimur.

IVs naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nā ius istud non humani generis proprium est, sed omnium animaliū, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ in mari nascūtur. Hinc descendit maris, atque fœminæ coniunctio, quam nos matrimoniū appellamus. Hinc liberorū procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cætera quoque animalia istius iuris peritia censeri.

ARGVM.

Quod quæque ciuitas sibi ius statuit, ius ciuile dicitur, quasi ipsius ciuitatis peculiare: quod verò rationis iudicio ab omni populo custoditur, ius gentium vocatur.

Ius autem ciuile à iure gentiū distinguitur, quòd omnes populi, qui legibus, & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominū iure vtuntur. Nā quod quisque populus ipse sibi ius cōstituit, id ipsius proprium ciuitatis est: vocatúrque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peræquè custoditur, vocatúrq; ius gentiū, quasi quo iure omnes gentes vtātur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

ARGVM.

Ius ciuile à sua quodque ciuitate, vel legislatore nomen sortitur: iuris tamen ciuilis simpliciter prolati appellatione, ius Romanorum (tanquam nobilius) significamus.

Sed ius quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur, veluti Atheniẽsium. nã si quis velit Solonis, vel Draconis leges, appellare Ius ciuile Atheniẽsiũ, nõ errauerit. sic enim & ius, quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorũ appellamus: vel ius Quiritũ, quo Quirites vtuntur. Romani enim à Romulo, Quirites à Quirino appellãtur. Sed quoties nõ addimus, nomẽ, cuius sit ciuitatis, nostrũ ius significamus: sicuti cũ poëtã dicimus, nec addim⁹ nomẽ, subaudit' apud Græcos, egregius Homerus: apud nos, Virgilius.

ARGVM.

Communis vsus humanáque necessitas iuri gentium originem dedere. Ex hoc itaque iure orta sunt bella, secutæ captiuitates, & seruitutes, ac contractus ferè omnes introducti.

Ius autem gentium omni humano generi cõmune est. Nã vsu exigente, & humanis necessitatibus gentes humanæ iura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captiuitates sequutæ, & seruitutes, quæ sunt naturali iuri cõtrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentiũ omnes penè contractus introducti sunt: vt emptio, & venditio: locatio, & conductio, societas,

depo-

depositum, mutuum, & alij innumerabiles.

ARGVM.

Ius ciuile ex scripto constat, & non scripto: iuris autem scripti partes sunt sex: quæ recta serie pertractantur.

Constat autem ius nostrum, quo vtimur, aut scripto, aut sine scripto: vt apud Græcos, Τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι.

Scriptum autem ius est lex, plebiscitum, Senatusco͂sultum, Principum placita, Magistratuum edicta, responsa prudentum.

Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interroga͂te (veluti consule) co͂stituebat. Plebiscitu͂ est, quod plebs plebeio magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere: nam appellatione populi, vniuersi ciues significantur, co͂numeratis etiam patricijs, & senatoribus. Plebis autem appellatione, sine patricijs, & senatoribus cæteri ciues significa͂tur. Sed & plebiscita lege Horte͂sia lata, no͂ minus valere, quàm leges cœperu͂t. Senatusco͂sultu͂ est, quod senatus iubet, atque constituit. Na͂ cùm auctus esset populus Romanus in eu͂ modum, vt difficile esset in vnu͂ eu͂ conuocari legu͂ sanciendæ causa: æquum visum est, Senatu͂ vice populi consuli.

ARGVM.

Quod princeps animo legis condendæ statuit, legis vim obtinet: & constitutio dicitur, ligátq; omnes, modò generalis sit: quòd si ob certæ personæ meritum,

ritum, odiúmve emanarit, ad exemplum non trahitur: & quum personalis sit, personam non egreditur.

Sed & quod principi placuit, legis habet vigorem, quum lege Regia, quæ de eius imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum, & potestatem * *cõcedat. Quodcunque ergo Imperator per epistolam constituit, vel cognoscens decreuit: vel edicto præcepit, legem esse constat. Hæc sunt, quæ constitutiones appellantur. Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quoniam non hoc princeps vult. nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit, personam non transgreditur. Aliæ autem, quum generales sint: omnes proculdubio tenent.*

*cõtulerit.

ARGVM.

Prætorum edicta vim legis habent: ædilitiúmque edictum pars est iuris Prætorij.

Prætorum quoque edicta non modicam obtinent iuris authoritatem. Hoc etiam ius honorarium solemus appellare, quòd qui honores gerũt, id est, magistratus, authoritatem huic iuri dederunt. Proponebant & Aediles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum iuris honorarij portio est.

ARGVM.

Iureconsultorum sententiæ (quibus à Cæsare iura interpretandi facultas data erat) respõsa prudentum dicuntur: quæ vsqueadeò iuris pondus obtinebant, vt

nec su-

nec cuiquam iudicum ab his recedere fas esset.

Responsa prudentum sunt sententiæ, & opiniones eorum, quibus permissum erat de iure respondere. Nã antiquitus constitutũ erat, vt essẽt qui iura publicè interpretarentur: quibus à Cæsare ius respondendi datum est, qui iurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ, & opiniones eã authoritatẽ tenebant, vt iudici recedere à responsis eorum nõ liceret, vt est cõstitutum.

ARGVM.

Consuetudo moribus vtentium comprobata vim iuris scripti habet: hoc tamen ab Athenienfibus, illa à Lacedæmoniis ortum habuit.

Sine scripto ius venit, quod vsus adprobauit. nã diuturni mores consensu vtentiũ comprobati, legem imitãtur. Et non inelegãter in duas species ius ciuile distributũ esse videtur: nam origo eius, ab institutis duarum ciuitatũ, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea, quæ pro legibus obseruabant, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea quæ in legibus scripta cõprehẽdissent, custodirẽt.

ARGVM.

Ius naturali ratione apud omnes gentes obseruatum, & ciuile, in hoc discrepant: quoniam primum immutabile est, reliquum verò consuetudine, aut contraria lege mutatur.

Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræquè obseruantur, diuina quadã prouiden

uidentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent: ea verò quæ ipsa sibi quæque ciuitas constituit, sæpe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

ARGVM.

Ius commune ad personas, res, vel actiones spectat: & à dignioribus sumendum exordium.

Omne autem ius, quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiões. Et prius de personis videamus: nam parum est ius nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

De iure personarum, *TITVLVS III.*

ARGVM.

Prima personarum diuisio: exinde libertatis & seruitutis finitio.

SVmma itaque diuisio de iure personarum hæc est: quòd omnes homines, aut liberi sunt, aut serui. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur. Seruitus autem est constitutio iuris gentium, qua quis domino alieno contra naturam subijcitur.

ARGVM.

Serui à seruando dicti sunt: quum magis intersit reipublicæ captiuos seruos viuere, quàm mori ingenuos: mancipia verò quasi manu capta dicuntur.

Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occide

occidere solent, qui etiam mancipia dicti sunt, eò quòd ab hostibus manu capiuntur.

ARGVM.

Seruorum quidam naturaliter serui, quidam iure gentium, quidam verò iure ciuili. Et qui ex ancilla nascitur, seruus nascitur.

Serui autem aut nascuntur, aut fiunt. nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut iure gentium, id est ex captiuitate, aut iure ciuili: cùm liber homo maior viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est. In seruorum conditione nulla est differentia, in liberis autem multæ: aut enim sunt ingenui, aut libertini.

De ingenuis, *TITVL. IIII.*

ARGVM.

Qui liber nascitur, ingenuus est: quinetiam quantum ad ingenuitatem pertinet, matris conditio spectatur. Ad hæc sufficit matrem, aut conceptionis, aut natiuitatis, aut medio tempore liberam fuisse, vt quis ingenuus dicatur.

INgenuus est is, qui statim, vt natus est, liber est: siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero libertino & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre verò seruo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est, quoniam vulgò cõceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla concep

conceperit. Et è contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta pepererit: liberum, an seruum pariat? Et Martianus probat liberum nasci: sufficit enim ei, qui in vtero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, vt liber nascatur, quod & verum est.

ARGVM.

Putatiua seruitus natalium splendori non officit: nec de facto secuta manumissio, quicquam ingenuitati detrahit.

Cùm autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in seruitute fuisse, & postea manumissum esse. sæpissimè enim constitutum est natalibus non officere manumissionem.

De libertinis,

TITVL. V.

ARGVM.

Libertini qui dicantur: quid manumissio, & quo iure introducta.

*Illud adnotato, priuationem nequaquam posse præcedere habitum. Adhæc, nouiter emergentia, nouo egere auxilio.

LIbertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. manumissio autem est de manu datio. nam quandiu aliquis in seruitute est, manui

nui & potestati suppositus est: & manumissus liberatur à domini potestate. Quæ res à iure gentium originem sumpsit: vt potè cùm iure naturali omnes liberi nascerētur, nec esset nota manumißio, cùm seruitus esset incognita. Sed postquàm iure gentium seruitus ingenuitatem inuasit: sequutum est beneficium manumißionis, & cùm vno communi nomine omnes homines appellarentur, iure gentium tria hominum genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium, serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

ARGVM.

Multimodè tam inter viuos, quàm in vltima voluntate manumisſio exercetur.

Multis autem modis manumißio procedit: aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesijs, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet vltimam voluntatem. Sed & alijs multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt.

ARGVM.

Manumisſio (cùm voluntariæ fit iurisdictionis) vbique & quocunque tempore fieri poteſt.

Serui verò à dominis semper manumitti solent: adeò, vt vel in transitu manumittantur: veluti cùm Prætor, aut Præses, aut Proconsul in balneum, vel in theatrum eant.

b

ARGVM.

Libertinorum multiplici ſtatu exploſo vnica omnium hodie eſt conditio:quandoquidem omnes ciues Romani efficiuntur.

Libertinorum autem ſtatus tripertitus antea fuerat:nam qui manumittebãtur, modò maiorem,& iuſtam libertatem conſequebantur, & fiebant ciues Romani:modò minorem, & Latini,ex lege Iulia Norbana fiebant:modò inferiorem,& fiebãt ex lege Aelia Sentia dedititij. Sed quoniam dedititiorum quidem peſſima conditio iam ex multis temporibus in deſuetudinem abierat,Latinorum verò nomen nõ frequentabatur: ideóq; noſtra pietas omnia augere, & in meliorem ſtatum reducere deſiderãs:duabus conſtitutionibus hoc emendauit,& in priſtinum ſtatum reduxit:quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna atq; ſimplex libertas competebat,id eſt, eadem,quam habebat manumiſſor,niſi quòd ſcilicet libertinus ſit,qui manumittitur, licet manumiſſor ingenuus ſit. Et dedititios quidem per cõſtitutionem noſtram expulimus, quam promulgauimus inter noſtras deciſiones:per quas ſuggerente nobis Triboniano viro excelſo quæſtore noſtro,antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem, quæ circa eos fuerat obſeruantiam,alia conſtitutione per eiuſdem quæſtoris ſuggeſtionem correximus,quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes liber

tos,

tos, nullo nec ætatis manumißi, nec domini manu mittentis, nec in manumißionis modo discrimine habito (sicut iam antea obseruabatur) ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos poßit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti præstari.

Quibus ex causis manumittere non licet,

TITVLVS VI.

ARGVM.

Manumißio facta inter viuos in creditorum fraudem iure non subsistit: licet tamen domino quãtumuis obærato seruum suum liberum hæredémque facere, modò nemo alius ex testamento extiturus sit hæres.

NOn tamen cuicunq; volenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorũ manumittit, nihil agit: quia lex Aelia Sentia impedit libertatem. Licet autem domino, qui soluendo non est, in testamento seruum suum cum libertate hæredem instituere, vt liber fiat, hæresq; ei solus & necessarius: si modò ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit, aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idq; eadẽ lege Aelia Sẽtia prouisum est. & rectè. Valde enim prospiciendum erat, vt egẽtes homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel seruum suum necessarium hæredem haberent, qui satisfacturus esset

creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias serui nomine vendant, ne iniuria defunctus adficiatur.

ARGVM.

Seruo simpliciter (nulla libertatis mentione facta) instituto, censetur etiam data libertas.

*Illud adnotato, Concesso aliquo, etiã id concessum videri, sine quo illud consistere non posset.

Idémq; iuris est, & si sine libertate seruus hæres institutus est. Quod nostra constitutio non solùm in domino, qui soluendo non est, sed generaliter constituit, noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile, eum, quem hæredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, seruum remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore.

ARGVM.

In creditorum fraudem manumissio facta videtur, si manumissoris facultates tempore quo manumittit, æri alieno pares non sint, vel datis libertatibus impares sint futuræ.

In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est soluendo esse.

ARGVM.

Non aliter poterit semel data libertas impediri,

nisi

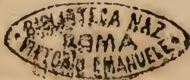
nisi & decipiendi animo, & ipso rei euentu fraudati fuerint creditores.

Prævaluisse tamen videtur (nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant: sæpe enim de facultatibus suis amplius, quàm in ijs est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus, impediri libertatem, cùm vtroq; modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eò quòd eius bona non sunt suffectura creditoribus.

ARGVM.

Minor annis viginti non aliter seruum manumittere potest, quàm causa cognita: & iusta manumissionis causa. quæ autem sint iustæ causæ, hîc traditur.

Eadem lege Aelia Sentia domino minori viginti annis nõ aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta apud consilium, iusta causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. Iustæ autem manumissionis causæ hæ sunt: veluti, si quis patrem, aut matrẽ, filium, filiámve, aut fratres sororésve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnámve, aut collactaneũ manumittat: aut seruũ procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij habẽdi causa: dum tamẽ intra sex menses in vxorẽ ducatur: nisi iusta causa impediat: & seruus, qui manumittitur procuratoris habẽdi gratia, non minor decem & septem annis ma

numittatur. Semel autem causa adprobata, siue vera sit, siue falsa, non retractetur.

ARGVM.

Minori annis viginti, non antea licet propriis seruis testamento libertatem dare, quàm decimumoctauum annum attigerit.

*Illud nota, Mediam viam eligendam.

Cùm ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Aeliam Sentiam constitutus esset, eueniebat, vt qui quatuordecim annos expleuerat, licet testamentum facere, & in eo sibi hæredem instituere, legatáque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod non erat ferendum. nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita & de seruis suis in vltima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis possit præstare? Sed cùm libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante XX. ætatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento danre seruo suo concedimus, nisi decimumseptimum annum impleuerit, & decimumoctauum attigerit. Quum enim antiquitas huiusmodi ætati, & pro aliis postulare concesserit: cur non

non etiam sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis possint peruenire?

De lege Fusia Caninia tollenda,

TIT. VII.

LEge Fusia Caninia certus modus constitutus erat in seruis testamento manumittendis: quam, quasi libertates impedientem, & quodammodo inuidam, tollendam esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.

De his, qui sui, vel alieni iuris sunt,

TIT. VIII.

ARGVM.

Habes secundam personarum diuisionem.

*Illud signa, cognito vno contrariorum, protinus alterum cognosci.

SEquitur de iure personarum alia diuisio. Nã quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ. Rursus earum, quæ alieno iuri subiectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum,

aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt: simul intelligemus, quæ sui iuris sunt. Ac prius inspiciamus de his, quæ in potestate dominorum sunt.

ARGVM.

Et si olim domino seruum occidere, impunè liceret, hodie tamen in eum non (nisi ex legitima causa) sæuire licebit: quinimo vsqueadeò dominorum asperitas coërcetur, vt si intolerabilis sit, seruos iusto pretio venundare cogantur: quum reipublicæ intersit, ne quis re sua abutatur.

In potestate itaq; dominorum sunt serui. quæ quidem potestas, iuris gentium est. nam apud omnes peræquè gentes animaduertere possumus, dominis in seruos vitæ necísque potestatem fuisse: & quodcunque per seruum adquiritur, id domino adquiri. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine causa legibus cognita, in seruos suos supra modum sæuire. Nam ex constitutione diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quàm si alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum, eiusdem principis constitutione coërcetur. nam Antoninus consultus à quibusdam Præsidibus prouinciarum de his seruis, qui ad ædem sacram, vel ad statuam principum confugiunt, præcepit, vt si intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogantur seruos

suos

ſuos bonis conditionibus vendere, vt pretium dominis daretur, & rectè. expedit enim reipublicæ, ne ſua re quis malè vtatur. Cuius reſcripti ad Aelium Marcianum miſsi verba ſunt hæc, Dominorum quidem poteſtatem in ſeruos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum ius ſuum detrahi, ſed & dominorum intereſt, ne auxilium contra ſæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur ijs, qui iuſtè deprecantur. Ideóque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad ſacram ſtatuam confugerunt, & ſi vel durius habitos, quàm æquum eſt, vel infami iniuria adfectos eſſe cognoueris: venire iube, ita vt in poteſtatem domini non reuertantur. Quòd ſi meæ conſtitutioni fraudem fecerit: ſciat me hoc admiſſum aduerſus ſe ſeuerius exequuturum.

De patria poteſtate,

TITVLVS IX.

IN poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex iuſtis nuptijs procreauimus. Nuptiæ autem ſiue matrimonium, eſt viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ conſuetudinem continens.

ARGVM.

Patria poteſtas iure Romano inſtituta fuit: ſolíſq; Romanis propria ac peculiaris eſt.

Ius autẽ poteſtatis quod in liberos habemus,

proprium est ciuium Romanorum. nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

ARGVM.

Filij ex legitimis nuptiis progeniti, omnésque per filiorum stipitem descendentes, in patria sunt potestate: ex filia verò nati, nequaquam.

Qui igitur ex te & vxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & vxore eius nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æquè in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt. sed in patris eorum.

De nuptiis,

TIT. X.

ARGVM.

Masculi decimumquintum annum attingentes, & fœminæ decimumtertium, iustas coëunt nuptias: quas in patria potestate constituti, non nisi patre assentiente, contrahere possunt: modò talis sit pater, qui consensum præstare valeat.

IVstas autem nuptias inter se ciues Romani contrahunt, qui secundùm præcepta legum coëunt: masculi quidem puberes, fœminæ autem viripotentes, siue patresfamiliarum sint, siue filijfamiliarum: dum tamen si filijfamiliarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. nam hoc fieri debere, & ciuilis & natura

turalis ratio suadet, intantùm, vt iussus parentis præcedere debeat. Vnde quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorem ducere poßit? Cúmque super filio variabatur, nostra proceßit decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoq; furiosi posse, & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum.

ARGVM.

Ascendentes cum descendentibus naturali vel adoptionis vinculo coniunctis, nuptias celebrare nequeunt: idémque iuris est, etsi emancipatione soluta sit adoptio.

Ergo non omnes nobis vxores ducere licet. nam à quarundam nuptijs abstinendum est. inter eas enim personas, quæ parētum, liberorúmve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem, & filiam: vel auum, & neptem: vel matrem, & filium: vel auiam, & nepotem: & vsque in infinitum. Et si tales personæ inter se coïerint, nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeò vera sunt, vt quamuis per adoptionem parentum, liberorúmve loco sibi esse cœperint, non poßint inter se matrimonio iungi, in tantum, vt etiam dissoluta adoptione, idem iuris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœperit, non poteris vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris.

ARGVM.

Inter fratrem,& sororem ex vtroque alteróve parente prognatos, coniugium consistere nequit: quod ius ad adoptiuos fratres (quandiu adoptionis vinculum permanet) etiam trahitur: eo verò soluto, nil obstat nuptiis contrahendis.

Inter eas quoque personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur,est quædam similis obseruatio: sed non tanta. Sanè enim inter fratrem sororémque nuptiæ prohibitæ sunt: siue ab eodem patre, eadémque matre nati fuerint, siue ab altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quandiu quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. cùm verò per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam vxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris: nihil est impedimento nuptijs. Et ideo constat,si quis generum adoptare velit,debere eum anteà filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum anteà filium suum emancipare. Fratris verò vel sororis filiam, vxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamuis quarto gradu sint. Cuius enim filiam vxorem ducere non licet,neque eius neptem permittitur. Eius verò mulieris,quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere:quia neque naturali,neque ciuili iure tibi coniungitur.

*Iure

*Iure tamen pontificio, cui potius in his adhærendum est, duorum fratrum filij legitimo coniugio copulari non possunt, teste Accursio hîc, cui subscribunt doctores.

Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis, coniungi possunt. Item amitam, licet adoptiuam, ducere vxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoq; amitam, & materteram magnam prohiberi vxorem ducere.

ARGVM.

Adfinitatis veneratione, eam quæ olim mihi priuigna, nurus, socrus, vel nouerca extitit, vxorem ducere non licet: multóque minus licebit, si adhuc mihi sit priuigna, nurus, &c.

*Quoties eiusdem dispositionis duæ sunt rationes, sublata è duabus altera, non ob id cessat dispositio, reliqua manente.

Adfinitatis quoque veneratione à quarundam nuptijs abstinere necesse est: vt ecce priuignam aut nurum vxorem ducere non licet: quia vtræque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua, nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo: alia ratione vxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta

nupta est: ideo eam vxorem ducere non poteris, quia duas vxores eodem tempore habere non licet. Socrum quoque, & nouercam prohibitum est vxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum adfinitate procedit. alioquin si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta esse non potest. Idem si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas vxores habere non potes. Mariti tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contrà, matrimonium rectè contrahunt: licet habeant fratrem, sororémve ex matrimonio postea contracto natos.

ARGVM.

Etiam ob publicam honeſtatem à quibuſdam nuptiis abſtinetur, quanuis nullum cognationis, vel adfinitatis obſtaculum adſit.

Si vxor tua post diuortium ex alio filiā procreauerit: hæc non est quidem priuigna tua: sed Iulianus ab huiusmodi nuptijs abstineri debere ait. nam constat, nec sponsam filij, nurum esse: nec patris sponsam, nouercam esse: rectius tamen, & iure facturos eos, qui ab huiusmodi nuptijs abstinuerint. Illud certum est, seruiles quoque cognationes impedimento nuptijs esse: si fortè pater, & filia, aut frater, & soror manumißi fuerint. Sunt & aliæ personæ, quæ propter diuersas

ration

rationes, nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum, seu Pandectarum ex vetere iure collectarum enumerari permisimus.

ARGVM.

Vbi nuptiæ contra legum interdicta celebratæ fuerunt, ibi neque nuptiarum, neque viri, neque vxoris, neque dotis, vllum ius erit vel appellatio: ad hæc contrahentes, pœnas hîc traditas, aliásque plures incurrunt.

Si aduersus ea quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaq; ij, qui ex eo coïtu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij, quos mater vulgò concepit. nam nec hi patrem habere intelliguntur, cùm & his pater incertus sit. vnde solent spurij appellari παρὰ τὴν σποράν, & ἀπάτορες. *quasi sine patre filij. Sequitur ergo vt dissoluto tali coïtu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.*

ARGVM.

Naturales liberi, curiæ oblati, legitimi fiunt, & patris potestatem subintrant. Item ex ea nati, cum qua iustas contrahere nuptias licebat, connubio subsecuto, dotalibúsque instrumentis confectis, æquè legitimi censentur, atque qui ex matrimonio nati sunt.

Ali

Aliquando enim euenit vt liberi, qui ſtatim vt nati ſunt, in poteſtate parentum non ſunt, poſtea redigantur in poteſtatem patris: qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſtea curiæ datus, poteſtati patris ſubijcitur. necnon is, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat, poſtea ex noſtra conſtitutione dotalibus inſtrumentis compoſitis in poteſtate patris efficitur. Quod & alijs liberis, qui ex eodem matrimonio poſtea fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio præbuit.

De adoptionibus, *TIT. XI.*

ARGVM.

Poteſtas patria etiam adoptione conſtituitur: cuius duæ ſunt ſpecies: altera adrogatio dicitur, altera adoptio: illa principis authoritate, eos qui ſunt ſui iuris adrogamus: hac verò in alterius poteſtate exiſtenteis, imperio magiſtratus adoptamus.

NOn ſolùm autem naturales liberi, ſecundùm ea quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt: verùm etiam ij, quos adoptamus. Adoptio autem duobus modis fit: aut principali reſcripto, aut imperio magiſtratus. Imperatoris authoritate adoptare quis poteſt eos eáſve, qui quæve ſui iuris ſunt. quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio. Imperio magiſtratus adoptamus eos eáſve

eásve, qui quæve in potestate parentum sunt: siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorẽ, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

ARGVM.

Filiusfamiliàs extraneo in adoptionem datus, extranei potestatem minimè subintrat, quanuis illi intestato succedat: Datus verò cuiuis ascendentium, eius potestati subiicitur.

*Adnotato duo vincula vno fortiora esse.

Sed hodie ex nostra constitutione, cùm filiusfamilias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur: nec quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est: licet ab intestato iura successionis ei à nobis tributa sint. Si verò pater naturalis non extraneo, sed auo filij sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo, vel proauo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem, in hoc casu, quia concurrunt in vnam personam & naturalia, & adoptionis iura: manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo cõstitutum: vt & in familia, & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit.

ARGVM.

Impuberis arrogatio, causa cognita celebratur:

caueátque adrogator se bona adrogati (si intra pubertatem obierit) illis restituturum, ad quos peruentura erant, adoptione non facta.

Cùm autem impubes per principale rescriptũ adrogatur, causa cognita adrogatio fieri permittitur: & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, expediátque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus adrogatio fit, id est, vt caueat adrogator personæ publicæ si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius ventur i essent.

ARGVM.

Adrogatus non nisi causa cognita emancipatur: cui propria bona restitui debent, iubetúrque adrogator quartam bonorum suorum illi relinquere.

Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita, dignus emancipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exhæredauerit, vel viuus sine iusta causa emancipauerit: iubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum ei postea adquisiuit.

ARGVM.

Quod natura fieri non potest, nec arte poterit: ars enim naturæ est imitatrix.

Minorem natu, maiorem non posse adoptare placet: adoptio enim naturam imitatur: & pro

pro monstro est, vt maior sit filius, quàm pater. Debet itaque is, qui sibi filiũ per adoptionem, vel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decẽ & octo annis praecedere. Licet autem & in locũ nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quanuis filium quis non habeat. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quàm nepotem in locũ filij.

ARGVM.

Adoptans aliquem in nepotem quasi ex filio (quẽ in potestate habet) natum, filij consensum habere debet: diuersum erit si auus nepotem ex filio in adoptionem dare velit.

Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio, quem habet iam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, ne ei inuito suus hæres adnascatur. sed ex contrario si auus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire.

ARGVM.

Adoptiuus pater adoptatum filium in potestate sua constitutum, vel adrogatum, alteri in adoptionẽ dare potest, haud secus quàm naturalis pater possit.

In plurimis autem causis adsimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus est, ei qui ex legitimo matrimonio natus est. & ideò si quis per Imperatorem, vel apud Prætorem, vel Præsidem prouinciæ non extraneum adoptauerit, potest eundem in adoptionem alij dare.

A R G V M.

Qui ſecundum naturã liberos generare nequeunt, nec ſecundum artem ſibi parare quibunt.

Sed & illud vtriuſque adoptionis commune eſt, quòd & ij, qui generare non poſſunt (quales ſunt ſpadones) adoptare poſſunt: caſtrati autem non poſſunt.

*Annota, fœminas filios in poteſtate non habere. quo fit vt iuribus poteſtatis patriæ minimè fruantur.

Rosell. in tract. de success. ab intest. n° 53.

Fœminæ quoque adoptare non poſſunt, quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

A R G V M.

Adrogatus non ſolùm in adrogatoris conuolat poteſtatem, ſed etiam liberi quos in poteſtate habet.

Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit, quòd is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, nõ ſolùm ipſe poteſtati adrogatoris ſubijcitur, ſed etiam liberi eius in eiuſdem fiunt poteſtate, tanquam nepotes. ſic etenim diuus Auguſtus non antè Tiberiũ adoptauit, quàm is Germanicum adoptaſſet: vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

A R G V M.

Seruus à domino adoptatus, vel apud acta filius nominatus, libertatem nanciſcitur.

Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas,

tas, seruos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra constitutione etiam eum seruum, quē dominus actis interuenientibus filium suum nominauerit, liberum esse constituimus: licet hoc ad ius filij accipiendum ei non sufficiat.

Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur,

TIT. XII.

ARGVM.

Mortuo patre, mox sui iuris filius efficitur: mortuo verò auo ita demum nepos sui iuris euadit, si non superfit ei pater in cuius recidat potestatem.

*Videamus nunc, quibus modis ij, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur serui à potestate dominorum, ex ijs intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuimus. Hi verò, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit. nam mortuo patre, sanè omnimodo filij filiæve sui iuris efficiuntur. Mortuo verò auo, non *omnimodo nepotes neptésque sui iuris fiunt: sed* * omnino. *ita, si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente auo pater eorum viuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum aui in potestate patris sui fiunt. Si verò is, quo tempore auus moritur, aut iam mortuus est, aut per emancipationem exijt de potestate pa*

tris:tunc ij, qui in potestatem eius cadere nō possunt, sui iuris fiunt.

ARGVM.

Deportatio patris aut filij, patriæ potestatis vinculum soluit: restitutio verò principis, id in pristinū statum reponit.

Cùm autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, ciuitatem amittit: sequitur, vt qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate eius esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. sed si ex indulgentia principis restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt. Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parentum remanent. Pœnæ seruus effectus, filios in potestate habere desinit. Serui autē pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestijs subijciuntur.

ARGVM.

Sola patritiatus dignitas filium à patria potestate eximit.

Filiusfamiliâs si militauerit, vel si senator, vel consul factus fuerit, remanet in potestate patris. militia enim, vel consularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. Sed ex constitutione nostra, summa Patritiatus dignitas

ilie

ilico, imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. quis enim patiatur patrem quidem posse per emancipationis modũ potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autẽ celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

ARGVM.

Captiuitate patris aut filij pendet, magis quàm intereat ius patriæ potestatis, propter postliminij ius: retro enim fingitur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus regressus est.

Si ab hostibus captus fuerit parens, quamuis seruus hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminij: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura recipiunt. idcirco reuersus parens, etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit: exinde, ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoque filius, nepósve si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus, propter ius postliminij, ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminiũ à limine, & post. Vnde eum, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quendã faciunt: sic & imperij finẽ esse limen, veteres voluerunt. Hinc & limen dictũ est, quasi finis qui-

dam & terminus. ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen reuertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur.

ARGVM.

Emancipatio apud quemuis magistratum (etiam citra antiquam solennitatem) facta, patriæ potestatis vincula soluit: verùm pater ex emancipati bonis sibi iure debitam portionem consequitur: illiúsque (si impubes sit) legitimam tutelam.

Præterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obseruationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumißiones celebratur, vel ex imperiali rescripto. Nostra autem prouidentia etiam hoc in melius per constitutionem reformauit: vt fictione pristina explosa, recta via ad competentes iudices vel magistratus, parentes intrent: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto Prætoris in bonis huiusmodi filij vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quáve à parente manumissus vel manumissa fuerit: eadem iura præstantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri: ipse parens ex manumißione tutelam eius nanciscitur. Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel

neptem in potestate habet: filium quidem de potestate dimittere, nepotem verò vel neptem retinere, & è conuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem verò vel neptem manumittere, vel omnes sui iuris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta esse intelligantur.

ARGVM.

Adoptatus ab ascendente (si præsens adoptioni non contradicat) à patris naturalis soluitur potestate, & in adoptantis potestatem transit.

Sed & si pater filium, quem in potestate habet, auo vel proauo naturali secundùm nostras constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifestauerit præsente eo, qui adoptatur, & non cōtradicente, necnon eo præsente, qui adoptat: soluitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona, & adoptionem esse plenissimam anteà diximus.

ARGVM.

Conceptus prius quàm pater emanciparetur, aut cuipiam ascendentium in adoptionem daretur, in auita remanet potestate, non ita si postea conceptus sit.

Illud autem scire oportet, quòd si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex ea nascitur, in

potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subijcitur. Et quidem neque naturales liberi, neque adoptiui vllo penè modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

De tutelis,

TIT. XIII.

*Illud ex tutelæ finitione nota: tutorem primariò personæ tuendæ causa datum: secundariò bonorum.

TRansieamus nunc ad aliam diuisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro iure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel in curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro iure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt. Est autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac potestas in capite libero ad tuendũ eum, qui per ætatem se ipse defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, éxque ipsa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

ARGVM.

Cõcessum est patri impuberibus filiis, quos in pote-

sta

ſtate habet, teſtaméto tutoré dare: ité nepotib⁹: modò eo mortuo nô ſint in eorũ patris recaſuri poteſtaté.

Permiſſum eſt itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios, filiáſque procedit omnimodo. nepotibus verò, neptibúſque ita demũ parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortẽ eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit: nepotes ex eo non poterunt ex teſtamento tuo tutores habere, quanuis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

ARGVM.

Poſthumo quoque (qui ſi viuo patre natus eſſet, in eius poteſtate futurus fuiſſet) teſtamento tutor dari poteſt.

Cùm autem in compluribus alijs cauſis poſthumi pro iam natis habeantur: & in hac cauſa placuit non minus poſthumis, quàm iam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modò in ea cauſa ſint, vt ſi viuis parentibus naſcerentur, ſui hæredes, & in poteſtate eorum fierent.

ARGVM.

Emancipato inutiliter teſtamento datur tutor: datus tamen, etiam ſine inquiſitione à iudice confirmandus eſt.

Sed & ſi emancipato filio tutor à patre datus fuerit teſtamento: confirmandus eſt ex ſententia præſidis omnimodo, id eſt, ſine inquiſitione.

Qui

Qui testamento tutores dari possunt,

TITVLVS XIIII.

ARGVM.

Filiusfamiliàs etiam tutor testamento rectè datur. Item proprius seruus cum libertate: quinetiam si non facta libertatis mentione, tutor datus sit, tacitè libertas data videtur: ni errore, quasi liber datus sit.

Dari autem tutor potest testamento non solùm paterfamiliâs, sed etiã filiusfamliâs. Sed & seruus proprius testamento cum libertate, rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum, tacitè libertatem directam accepisse videri: & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem, quasi liber, tutor datus sit: aliud dicendum est. Seruus autem alienus purè inutiliter testamento datur tutor: sed ita, CVM LIBER ERIT, *vtiliter datur. Proprius autem seruus inutiliter eo modo tutor datur. Furiosus, vel minor vigintiquinque annis, tutor testamento datus, tutor erit, cùm compos mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus. Ad certum tempus vel ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur. Certæ autem rei vel causæ tutor dari non potest: quia personæ non causæ, vel rei tutor datur.*

ARGVM.

Filiorum appellatione, posthumi quoque primi gradus continentur, non etiam vlterioris: liberorum autem appellatio, etiam nepotes, cæterósque descendentes includit: posthumi verò nomen, quoscunque liberorum gradus complectitur.

Si quis filiabus suis vel filijs tutores dederit: etiam posthumæ vel posthumo dedisse videtur: quia filij vel filiæ appellatione & posthumus & posthuma continentur. Quòd si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt & ipsis quoque dati videantur: si modò liberos dixerit. Cæterùm si filios: non continebuntur. Aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Planè si posteris dederit: tam filij posthumi, quàm cæteri liberi continebuntur.

De legitima adgnatorum tutela,

TITVLVS XV.

ARGVM.

Cessante testamentaria tutela, locus est legitimæ: quæ quidem ad proximos defertur adgnatos, non etiam ad cognatos. Adgnati autem sunt per virilis sexus cognationem coniuncti: cognati verò per fœminei sexus personas.

QVibus autem testamento tutor datus non est: his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

Sunt

Sunt autem agnati, cognati per virilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre cognati: veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepósve ex eo: item patruus, & patrui filius, nepósve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur, adgnati non sunt, sed aliâs naturali iure cognati. Itaq; amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

ARGVM.

Quantum ad tutelam pertinet, is intestatus decessisse videtur, qui etiã cũ testatus sit, tutorem testamẽto non dedit, aut datio effectum sortita non fuit.

Quòd autem lex duodecim tabularum ab intestato vocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit: quod tunc quoque accidere intelligitur, cùm is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit.

ARGVM.

Adgnationis ius (cùm ciuile fit vinculũ) capitis deminutione tollitur: cognationis verò non ita.

*Annotato, Nihil tam naturale esse, quàm eo genere quodque dissolui, quo ligatum est.

Sed adgnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerunque perimitur. nam adgna

adgnatio, iuris ciuilis nomen est: cognationis verò ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio, ciuilia quidē iura corrumpere potest, naturalia verò non vtique.

De capitis deminutione,
TITVL. XVI.

Est autem capitis deminutio prioris status mutatio, eáque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediā vocant) aut minima. Maxima capitis deminutio est, cùm aliquis simul & ciuitatem & libertatem amittit. quod accidit his, qui servi pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis: vel his, qui se ad pretium participādum venūdari passi sunt. Minor, siue media capitis deminutio est, cùm ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur. quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in insulam deportatus est. Minima capitis deminutio est, cùm ciuitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur. quod accidit his, qui cùm sui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri subiecti esse: vel contrà: veluti si filiusfamiliâs à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus. Seruus autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit. Quibus autem dignitas magis quàm status permutatur,

capite

capite non minuuntur. & ideo à senatu motos capite non minui constat.

ARGVM.

Cognationis ciuiles effectus, non minima, sed media aut maxima capitis deminutione tolluntur.

* Non ab re dixi (ciuiles effectus) quoniam sanguinis iura, nullo iure ciuili dirimi possunt: regula iuris.

Quod autem dictum est, manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat. manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio interueniat: ius quoque cognationis perit, vtputa seruitute alicuius cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur. Quum autem ad adgnatos tutela pertineat: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantùm, qui proximiore gradu sunt: vel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes pertinent. veluti si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

De legitima patronorum tutela, *TITVL. XVII.*

ARGVM.

Patroni ad libertorum tutelam ex sententia legis duodecim tabularum vocantur, cùm ipsi intestatis libertis succedant: vnde par est, vt is onus tu-

telæ

telæ ſubeat, ad quem hæreditatis emolumentum pertinet.

EX eadem lege duodecim tabularum, libertorum, & libertatum tutela ad patronos, liberóſque eorum pertinet; quæ & ipſa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem, ac ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo, quòd hæreditates libertorum, libertarúmque ſi inteſtati deceßiſſent, iuſſerat lex ad patronos, liberóſve eorum pertinere: crediderunt veteres voluiſſe legem etiam tutelas ad eos pertinere: cùm & adgnatos, quos ad hæreditatem lex vocat, eoſdem & tutores eſſe iuſſerit: quia plerunque vbi ſucceßionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideo autem diximus plerunque: quia ſi à fœmina impubes manumittatur, ipſa ad hæreditatem vocatur, quum alius ſit tutor.

De legitima parentum tutela,

TITVL. XVIII.

EXemplo patronorum recepta eſt, & alia tutela, quæ & ipſa legitima vocatur. nam ſi quis filium aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit legitimus eorum tutor erit.

De fiduciaria tutela,
TITVL. XIX.

ARGVM.

Pater vigesimumquintum superans annum, filij sui ab alio emancipati, post aui mortem fiduciarius est tutor: item frater, emancipati fratris: filius verò mortui patroni, legitimus tutor erit liberti impuberis.

Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi eius virilis sexus existant: fiduciarij tutores filiorum suorum, vel fratris, vel sororis, & cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideóque nec in tutelam. Libertus autem, si seruus mansisset, vtique eodem iure apud liberos domini post mortẽ eius futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocãtur, si perfectæ sint ætatis. quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit.

De Attiliano tutore, & eo, qui ex lege Iulia & Titia dabatur,
TITVLVS XX.

ARG

ARGVM.

Cessante testamẽtaria & legitima tutela, locus est datiuæ, id est, à iudice dandæ.

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in vrbe quidem à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorum plebis tutor ex lege Attilia: in prouincijs verò à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia.

ARGVM.

Suspenso exercitio testamentarij tutoris, propter impedimentum, quod ex ipso testamento, vel aliunde proueniebat, interim datiuus tutor creabatur, cuius officium sublato impedimento expirabat.

Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quandiu conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor alius interim dari poterat. Item si purè datus fuerat: quandiu ex testamento nemo hæres existebat, tandiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat. Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat. nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminij. Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquàm primò Consules pupillis vtriusque sexus tutores ex in-

quisitione dare cœperunt, deinde Prætores ex cō stitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quidquam cauebatur. Sed hoc iure vtimur, vt Romæ quidem præfectus vrbi, vel Prætor secundum suam iurisdictionem: in prouinciis autem Præsides ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus iussu Præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

ARGVM.

Iure nouo, si pupilli facultates aureis quingentis non fuerint ampliores, à quocunque iudice vnà cum ciuitatis episcopo tutor datur, cautione ab eodem præstita, rem pupilli saluam fore: cuius cautionis periculum ad recipientem spectat.

Nos autem per constitutionem nostram huiusmodi difficultates hominum resecantes: nec expectata iussione præsidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti vsque ad quingentos solidos valeant: defensores ciuitatum vnà cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, vel alias publicas personas, id est magistratus, vel iuridicum Alexandrinæ ciuitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundum eiusdem constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. Impuberes autem in tutela esse naturali iure*

* omnino.

con

conueniens est:vt is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur.

ARGVM.

Tutela finita, administrationis ratio redditur:nec antè conueniendus est tutor tutelæ iudicio, quàm officium expirarit.

Quum ergo pupillorum pupillarúmque tutores negotia gerant:post pubertatem, tutelæ iudicio rationem reddunt.

De authoritate tutorum,

TIT. XXI.

ARGVM.

Pupillus etiam sine tutoris authoritate conditionem suam meliorem facere potest, deteriorem non potest:quo fit,vt in contractibus vltro citróque obligatoriis contrahentem sibi obliget, ipse autem illi non obligetur.

AVthoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est,in quibusdam non est necessaria.vt ecce,si quid dari sibi stipulentur:non est necessaria tutoris authoritas.quòd si alijs promittãt pupilli:necessaria est tutoris authoritas.Nanq; placuit meliorem quidẽ conditionem licere eis facere,etiã sine tutoris authoritate: deteriorẽ verò,nõ aliter,quàm cũ tutoris authoritate. Vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascũtur,vt in emptionibus,vẽditionibus locationibus, conductionibus, mãdatis, depositis,

si tutoris autoritas nō interueniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur.

ARGVM.

Hæreditatem adire, bonorum possessionem petere, aut fideicommissariam hæreditatem suscipere, non nisi cum tutoris authoritate, pupillus potest.

Neque tamen hæreditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque hæreditatem, ex fideicommisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris authoritate (quamuis illis lucrosa sit) ne vllum damnum habeant.

ARGVM.

Tutor præsens & in ipso actu authoritatem præstare debet: post actum verò, vel per epistolam interposita authoritas, non valet.

Tutor autem statim in ipso negotio præsens debet author fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit. Post tempus verò, vel per epistolam aut per nuntium interposita authoritas, nihil agit.

ARGVM.

Tutor sibi authorari non potest: nemo enim in rem suam autor fieri potest.

Si inter tutorem pupillúmque iudicio agendum sit, quia ipse tutor in rem suam author esse non potest: non prætorius tutor (vt olim) constituitur, sed curator in locum eius datur: quo curatore interueniente, iudicium peragitur: & eo peracto, curator esse desinit.

Qui

Quibus modis tutela finitur,
TIT. XXII.

ARGVM.

Exploſo impudico antiquorum iudicio, tutela maſculi anno decimoquarto expleta finitur: fœminæ verò duodecimo.

PVpilli pupillæq;, cùm puberes eſſe cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolùm ex annis, ſed etiam ex habitu corporis in maſculis æſtimari volebant. Noſtra autem maieſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum exiſtimans, bene putauit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt: id eſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideò noſtra ſancta conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimumquartum annum completum ilico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normam in fœminis bene poſitam, in ſuo ordine relinquentes, vt poſt duodecim annos completos viripotentes eſſe credantur.

ARGVM.

Varios tutelæ finiendæ modos, vſque ad tituli calcem videre potes: quos breuiori compendio perſtringere, potius laborioſum quàm vtile fuiſſet.

Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel deportati: item ſi in ſeruitutem

pupillus redigatur, vel si ab hostibus captus fuerit. Sed & si vsque ad certam conditionem datus sit tutor testamento: æquè euenit, vt desinat esse tutor existente conditione. Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel ciuitas amittitur, omnis tutela perit.

*Huius dicti ea est ratio : nam capitis minima deminutione tollitur adgnatio.

Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantùm tutela perit: cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit: omnes tutelas tollit. Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam. Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, quòd suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa se excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundùm ea, quæ inferius proponemus.

De curatoribus,

TIT. XXIII.

ARGVM.

Adultis vsque ad annum vigesimumquintum curatores dantur, ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores: testamento autem non rectè datur curator: datus tamen, à iudice confirmandus est: item volenti, non etiam inuito (nisi in litem) curator dari potest.

Mascul

Masculi quidem puberes, & fœminæ viripotentes, vsque ad vicesimumquintum annum completum curatores accipiũt: quia licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non poßint.

Dãtur autẽ curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris vel præsidis. Item inuiti adolescentes curatores non accipiunt, præterquàm in litem. curator enim & ad certam causam dari potest.

ARGVM.

Cura furiosi & prodigi cuiusuis ætatis, lege duodecim tabularum agnatis defertur: quibus deficientibus, à iudice datur curator: reliquis item maioribus vigintiquinque annis, qui in ea causa sunt, vt rebus suis superesse non posſint, æquè à iudice decernitur.

Furiosi quoque & prodigi, licet maiores vigintiquinque annis sint: tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus vrbi vel Prætores, & in prouincijs Præsides ex inquisitione eis curatores dare. Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

ARGVM.

Tutorem habenti licet tutor non detur, curator

tamen quandoque datur: vtputa tutore non idoneo existente, aut temporariam excusationem habente.

Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, vtputa si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adiungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.

ARGVM.

Tutore infirmitate aliáve iusta causa administrare impedito (si absit pupillus, aut infans sit) actor tutoris periculo, à iudice constituitur.

Quòd si tutor vel aduersa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit: quem velit actorem, periculo ipsius tutoris, Prætor vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet.

De satisdatione tutorum vel curatorum, *TIT. XXIIII.*

ARGVM.

Soli testamentarij tutores, & ex inquisitione dati, immunes sunt à satisdando: cæteri verò rem pupilli saluam fore satisdare coguntur.

NE tamen pupillorum pupillarúmve, & eorum, qui quéve in curatione sunt, negotia

getia à curatoribus tutoribúsve consumantur, vel deminuantur: curet Prætor, vt & tutores, & curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento dati satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore adprobata est. Item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt.

ARGVM.

Si quis ex pluribus testamentariis aut ex inquisitione datis tutoribus satisdationem offerat, is solus administrat, ni alius etiam offerret: nullo autem satis offerente, is geret quem testatcr destinauit: quod si testamento scriptum non sit, electo à maiori parte datur administratio: ipsos autem inter se in electione dissidentes, iubet Prætor concordes esse.

Sed si ex testamento, vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest vnus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, vt solus administret: vel vt contutor aut concurator satis offerens præponatur ei, vt & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo vel concuratore, sed offerre debet, vt electionem det concuratori vel contutori suo, vtrum velit satis accipere, an satisdare. Quòd si nemo eorum satis offerat: siquidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum

ptum: quem maior pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto Prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum vel eos, qui gerere debent: Prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat.

ARGVM.

Ob malam tutorum administrationem, subsidiaria actione tenetur magistratus, qui aut nullam, aut minus idoneam satisdationem recepit: quæ actio etiam in hæredes magistratus extenditur.

Sciendum autem est, non solùm tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterísque personis administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curauerũt, aut non idoneè passi sunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentium responsis quàm ex constitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

ARGVM.

Captis pignoribus coguntur tutores & curatores satisdare. Item magistratus qui satisdationem recipiunt (non etiam qui tutores dant) subsidiaria actione adstringuntur.

Quibus constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant tutores & curatores, pignorib

ribus captis coërceantur. Neque autem præfectus vrbis, neque Prætor, neque Præses prouinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi ius est, hac actione tenebitur: sed hi tãtummodo, qui satisdationem exigere solent.

De excusationibus tutorum vel curatorum,

TIT. XXV.

ARGVM.

Liberorum numerus hîc scriptus à tutelæ munere vacationem præstat: adoptiui verò liberi ita demum ad excusationem prosunt, si à quopiam ascendẽtium adoptati sint: non etiam si ab extraneo. Item nepotes ex filio præmortuo prosunt.

EXcusantur autem tutores & curatores varijs ex causis: plerunque tamen propter liberos, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouincijs quinque: à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit munus esse. Sed adoptiui liberi non prosunt: in adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, vt in locum patris sui succedant: ex filia non prosunt.

ARGVM.

Ita demum liberi à præfato munere immunitatem præbent, si superstites fuerint, mortui verò non: ni glo

ni gloriosè pro Repub. in acie ceciderint.

Filij autem superstites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si in bello amissi sunt: quæsitum est, an prosint. Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur. hi enim, qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur.

Item diuus Marcus in Semestribus rescripsit, eum qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quandiu administrat, excusari posse.

ARGVM.

Reipublicæ causa absens, à tutela & cura recenter delata excusatur, susceptam autem quandiu abest intermittit: regressus verò, intermissæ onus statim reassumit.

Item qui Reipublicæ causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores dati, deinde Reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus Reipublicæ causa absunt: & interea curator loco eorum datur. qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent vacationem, vt Papinianus libro quinto Responsorum scripsit. nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati.

ARGVM.

Publicam habens iurisdictionem, à suscipienda tutela excusatur, susceptam autem non deponit.

Et qui potestatem aliquam habent, se excusar

ſare poſſunt, vt diuus Marcus reſcripſit: ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt. Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excuſari non poteſt: niſi fortè de omnibus bonis, vel hæreditate controuerſia ſit.

ARGVM.

Tria tutelæ non adfectatæ onera ſeparatorum patrimoniorum, quandiu adminiſtrantur, immunitatem tribuunt.

Item tria onera tutelæ non adfectatæ, vel curæ, præſtant vacationem, quandiu adminiſtrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

ARGVM.

Paupertas, infirmitas, & literarũ imperitia ſimplicitati annexa, vacationem à munere tutelæ tribuunt.

Sed & propter paupertatem excuſationem tribui, tam diui fratres, quàm per ſe diuus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe oneri iniunčto poſſit docere. Item propter aduerſam valetudinem, propter quam ne ſuis quidem negotijs intereſſe poteſt, excuſatio locum habet. Similiter eos, qui literas neſciunt, eſſe excuſandos, diuus Pius reſcripſit: quamuis & imperiti literarum poſſint ad adminiſtrationem negotiorum ſufficere.

ARGVM.

A capitali inimico tutor teſtamento datus, excuſatur: videtur enim datus vt debitis implicetur, & negotiis inuoluatur.

Item

Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant. Non esse autem admittendam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quòd ignotus patri pupillorum sit, diui fratres rescripserunt. Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, si capitales fuerunt, nec reconciliatio interuenit: à tutela vel cura solent excusare. Item is, qui status controuersiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.

ARGVM.

Septuagenarij inuiti non fiunt tutores, nec curatores: minores autem annis XXV. etiam volentes non admittuntur. Ridiculum enim est, vt qui suis superesse non potest, alienis præficiatur negotiis.

Item maior septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare: minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excusabantur: nostra autem constitutione prohibentur ad tutelã vel curam adspirare: adeò, vt nec excusatione opus sit. Qua constitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimã tutelã vocetur, nec adultus: quũ sit inciuile, eos qui alieno auxilio in rebus suis administrãdis egere noscũtur, & ab alijs regũtur, aliorũ tutelam vel curã subire. Idẽ & in milite obseruandum

dum est, vt nec volens ad tutelæ onus admittatur. Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercēt: & intra numerum sunt, à tutela & cura habent vacationem.

ARGVM.

Plures vacationis causas habens, si in quarundam probatione defecerit, aliis intra præscriptum à lege tempus vti non prohibetur.

Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit: aliis vti intra tempora constituta non prohibetur.

ARGVM.

Qui se à tutela immunem dicere vult, si intra centum milliaria à loco in quo tutor destinatur constitutus sit, excusationis causas intra dies quinquaginta continuos, ex quo nouit se tutorem, proponat: qui verò suprà centum distat, pro singulis viginti millibus vnam diem habet: & extra hos, dies triginta, sic tamen vt collectis omnibus non minus sint quàm quinquaginta dies.

Qui autem excusare se volunt, non appellant: sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerint se esse tutores vel curatores datos, se excusarè debent, cuiuscunque generis sint: id est, qualitercunque dati fuerint tutores: si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt. Si verò vltra centesimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta die-

rum. qui tamen (vt Scæuola dicebat) sic debènt computari, ne minus sint, quàm quinquaginta dies.

A R G V M.

Tutor simpliciter datus, totius patrimonij tutor est.

Datus autem tutor, ad vniuersum patrimonium datus esse creditur.

A R G V M.

Cuius pupilli quis tutelam gessit, eius curam subire non cogitur.

Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri nō cōpellitur: in tantū, vt licet paterfamiliâs, qui testamento tutorē dedit, adiecerit se eundem curatorem dare, tamen inuitum eum curam suscipere non cogendum, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserūt maritum vxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licet se immisceat. Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruerit: non est liberatus onere tutelæ.

De suspectis tutoribus vel curatoribus,

TIT. XXVI.

A R G V M.

Tutores suspecti à tutela remouendi sunt: cuius rei cognitio magistratibus hîc scriptis data est.

Sciendum est, suspecti crimen ex lege duodecim Tabularum descendere. Datum est autem

te ius remouendi tutores suspectos Romæ Prætori, & in prouincijs Præsidibus earum, & legato Proconsulis.

ARGVM.

Suspecti crimen aduersus cuiuscunque generis tutores intentari potest: patronus tamen tutor quasi suspectus remotus, infamiam non incurrit.

Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti: siue sint testamentarij, siue non sint: sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum esse, licet vt suspectus remotus fuerit.

ARGVM.

Suspecti accusatio quasi publica est: id est, cuilibet de populo competens: vsqueadeò, vt etiam mulieribus (modò pietate aut propenso amore pupilli moueantur) accusare concedatur.

Consequens est, vt videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est: omnibus patere. Quinimò & mulieres admittuntur ex rescripto diuorum Seueri & Antonini: sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt: vt puta mater, nutrix quoque, & auia, potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quã Pretor propẽsa pietate intellexerit,

sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem. Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem, curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

ARGVM.

Qui mala fide in tutela versatur (tametsi diues sit) suspectus est. Et qui tutor designatus est, nec adhuc administrationem attigit, quasi suspectus remoueri potest.

Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, vt Iulianus quoque scripsit. Sed & antè, quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri, idem Iulianus scripsit: & secundùm eum constitutum est.

ARGVM.

Tutor ob dolum remotus, infamiam incurrit: ob culpam verò, integra fama à tutela abit.

Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum, famosus est: si ob culpam, non æquè.

ARGVM.

Accusato de suspecto, lite pendente interdicta est administratio: & suspecti accusatio morte expirat.

Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, vt Papiniano visum est. Sed si suspecti cognitio

gnitio suscepta fuerit, posteáque tutor vel curator decesserit: extinguitur suspecti cognitio.

ARGVM.

Latitante tutore ne pupillo alimenta decernantur, pupillus in possessionem bonorum illius mittitur, & quæ seruando seruari non possunt, dato curatore venduntur: ac vt pote suspectus remouetur.

Si quis tutor copiam sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur: cauetur epistola diuorum Seueri & Antonini: vt in possessionem bonorum eius pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta. Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat: remittendum eum esse ad præfectum vrbi puniendum, placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit, vel redemerit. Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus.

ARGVM.

Oblatio satisdationis de indemnitate facta à suspecto tutore, nil ei prodest quin à tutela remoueatur. vanum etenim est, se fragilitati cautionis committere.

Nouissimè autem sciendum est, eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si

ſatis offerant, remouendos eſſe à tutela: quia ſatiſdatio tutoris propoſitum maleuolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat. Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, vt ſuſpectus ſit. Enimuerò tutor vel curator, quamuis pauper ſit, fidelis tamen & diligens remouendus non eſt quaſi ſuſpectus.

✲

LIBRI PRIMI FINIS.

INSTITVTIONVM, SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,

*

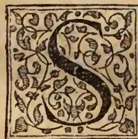
LIBER II.

De rerum diuiſione, & adquirendo ipſarum dominio,

TITVLVS I.

ARGVM.

Secundam iuriſprudentiæ partem, quæ eſt de rebus, pertractandam ſumit Imperator: & ſummam rerum diuiſionem adnectit.

VPERIOR E *libro de iure perſonarũ expoſuimus: modò videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio, vel extra patrimoniũ noſtrum habẽtur. Quædam enim naturali iure cõmunia ſunt omniũ, quædam publica, quædam vniuerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorũ, quæ ex varijs cauſis cuique adquiruntur, ſicut ex ſubiectis apparebit.*

ARGVM.

Quæ communia sunt omnium, & quæ publica exemplis aperit.

Equidem naturali iure communia sunt omnium hæc: aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur: dum tamen à villis, & monumentis, & ædificijs abstineat: quia non sunt iuris gentium, sicut est mare. Flumina autem omnia, & portus, publica sunt: ideóq; ius piscandi omnibus commune est in portu, fluminibúsque. Est autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

ARGVM.

Riparum vsus publicus est, illarum verò dominiũ ad eos pertinet, qui proximorum prædiorum domini sunt: littorum quoque vsus quanuis publicus sit, illorum tamen proprietas nullius est.

Riparum quoque vsus publicus est iure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque naues ad eas adpellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est: sicut per ipsum flumen nauigare, sed proprietas earum illorum est, quorum prædijs hærent: qua de causa arbores quoque in eisdem natæ, eorundem sunt. Littorum quoque vsus publicus est: & iuris gentium, sicut & ipsius maris, & ob id cuilibet liberum est casam ibi ponere, in quã se recipiat: sicut retia siccare, & ex mari deducere.

cere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra vel arena.

ARGVM.

Quæ dicantur vniuersitatis, & non singulorum propria, & quæ in nullius bonis, exemplis docet.

Vniuersitatis sunt, non singulorum, quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, & his similia, & si qua alia sunt communia ciuitatum. Nullius autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

ARGVM.

Sacræ res (id est, Deo dicatæ) alienari nullatenus possunt: nisi redimendorum captiuorum gratia.

Sacræ res sunt, quæ ritè per pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram constitutionem alienari, & obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captiuorum. Si quis autem authoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ: etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, vt & Papinianus scripsit.

ARGVM.

Religiosum locum quiuis propria authoritate facere potest: mortuum scilicet in proprium fundum inferendo: ideò socius communem fundum inuito socio, religiosum non facit: nec proprietarius contradicente fructuario.

Religiosum locum vnusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In communem autem locum purum inuito socio inferre non licet. in commune verò sepulchrum etiam inuitis cæteris licet inferre. Item si alienus vsusfructus est, proprietarium placet, nisi cõsentiente vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre: & licet postea ratum non habuerit, quàm illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

*Adnota, Ab etymologia licitum arguere.

Sanctæ quoque res veluti muri, & portæ ciuitatis, quodammodo diuini iuris sunt, & ideo nullius in bonis sunt. Ideò autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis cõstituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideò & legum eas partes, quibus pœnas constituimus aduersus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

ARGVM.

Hîc exordium sumit postrema pars diuisionis rerum, quæ per vniuersum hunc secundum librum, & eo amplius diffunditur: Rerum dominia singulis hominibus aut iure naturali, aut iure ciuili adquiruntur, quibus igitur modis res fiant nostræ naturali iure, tradere incipit.

Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. quarundam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus)

mus) appellatur ius gentium: quarundam verò iure ciuili. Commodius est itaque à vetustiore iure incipere. palàm est autem vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. ciuilia autem iura tunc esse cœperunt, cùm & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

ARGVM.

Horum quæ subiiciuntur dominia præoccupanti iure gentium conceduntur. Et in alieno aucupata fera occupanti quæritur.

*Adnotato, Alienum fundum domino reluctante ingredi nemini licere.

Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & omnia animalia, quæ mari, cælo, & terra nascuntur: simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt: quod enim antè nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur, nec interest, feras bestias, & volucres vtrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Planè qui alienum fundum ingreditur venandi aut occupandi gratia: potest à domino, si is præuiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quidquid autem eorum ceperis: eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Cùm verò tuam euaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit: tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem liber

libertatem recipere intelligitur, cùm vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis sit eius persecutio.

*Adnotato illud vulgatum, Multa cadunt inter calicem supremáque labra.

Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit statim tua esse intelliga tur. Et quibusdam placuit, statim esse tuam: & eousq; tuam videri, donec eam persequaris. quòd si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quòd multa accidere soleant, vt eam non capias.

*Adnota, Apes etiam in aliena arbore existentes, præoccupantis fiunt: fauósq; & mel inde eximere, cuilibet fas est. item apes ex apiario euolantes (si difficilis illarum sit persecutio) capienti acquiruntur.

Apium quoque fera natura est. Itaque apes, quæ in arbore tua consederint, antequam à te alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideóque si alius eas incluserit: is earum dominus erit. Fauos quoque, si quos effecerint: eximere quilibet potest. Planè integra re, si præuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eousque intelligi

ligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est: alioquin occupantis fit. Pauonum quoque, & columbarum fera natura est. nec ad rem pertinet, quòd ex consuetudine euolare, & reuolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Ceruos quoque quidam ita mansuetos habent, vt in syluam ire, & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. In ijs autem animalibus, quæ ex consuetudine abire, & redire solent, talis regula comprobata est: vt eousque tua esse intelligantur, donec animum reuertendi habeant. nam si reuertendi animum habere desierint: etiam tua esse desinunt, & fiũt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cùm reuertendi consuetudinem deseruerint.

*Illud adnota, Etiam in re modica, & exigui pretij furtum fieri.

Gallinarum autem, & anserum non est fera natura. idque ex eo possumus intelligere, quòd aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideóque si anseres tui aut gallinæ tuæ aliquo modo turbati, turbatǽve euolauerint: licet cõspectum tuum effugerint: quocunque tamen loco sint, tui, tuǽve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur. Item ea, quæ ex hostibus capimus, iure gentium

tium statim nostra fiunt: adeò quidem, vt liberi homines in seruitutem nostram deducantur. qui tamen, si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint: pristinum statum recipiunt. Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniuntur, iure naturali statim inuentoris fiunt. Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodem iure tibi acquiruntur.

ARGVM.

Quod per alluuionem (id est, paulatim & latenti incremento) fundo nostro adiicitur, nostrum fit: quod verò impetu fluminis vicino prædio ademptum est, & nostro accessit, vicini remanet: arbores autem, quæ fundo nostro adhæserunt, & tandem radices egerunt, nostræ fiunt.

Præterea quod per alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi adquiritur. Est autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem autem id videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adijciatur. Quòd si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit: palàm est eam tuam permanere. Planè si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboréſque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitæ esse.

ARG

ARGVM.

Insula in medio fluminis emergens, eorum fit, qui ab vtraque fluminis parte proximorum sunt prædiorum possessores.pro modo scilicet latitudinis (id est, frontis) cuiusque prædij, quæ prope ripam est: at si in medio enata non sit, proximiori ripæ modo præscripto accedit:sed si alicuius ager ad formam insulæ à flumine redactus sit, eius remanet, cuius fuit.

Insula, quæ in mari nata est (quod raro accidit) occupantis fit. nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet: communis est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident: pro modo scilicet latitudinis cuiusque fundi, quæ prope ripam sit. Quòd si alteri parti proximior sit: eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia possideant. Quòd si aliqua parte diuisum sit flumen, deinde infrà vnitum, agrum alicuius in formam insulæ redegerit: eiusdem permanet is ager cuius & fuerat.

ARGVM.

Prior alueus à flumine derelictus: eorum fit, qui prædia secundum ripam propiora habent: nouus verò incipit publicus fieri: flumine autem in antiquum alueum reuerso, nouus aluus derelictus eis accedet, qui iuxta ripam agros habent.

Quòd si naturali alueo in vniuersum dere-

licto

licto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alueus eorum est, qui propè ripam eius prædia poßident: pro modo scilicet latitudinis cuiusque agri, quæ prope ripam sit. nouus autem alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen est, id est publicus. Quòd si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia poßident.

ARGVM.

Ager impetu fluminis inundatus, non desinit eius esse cuius fuerat.

Alia sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi speciem commutat: & ob id si recesserit aqua: palàm est tum fundum eius manere, cuius & fuit.

ARGVM.

Cum ex aliena materia noua species confecta est, refert an ad eandem materiam, & pristina initia species reduci posit, an non posit: priore casu, qui dominus est materiæ, idem quoque speciei dominus erit: altero verò casu, qui speciem inducit, dominium nanciscitur.

Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo: quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: vtrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit, vt ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fece

fecerit, vel ex alieno vino, & melle mulſum miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrum, aut collyriū compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel ſubſellia fabricauerit. Et poſt multam Sabinianorum, & Proculianorum ambiguitatem, placuit media ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad priorem, & rudem materiam reduci poßit: eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit, ſi non poßit reduci: eum potius intelligi dominum, qui fecerit. vt ecce, vas conflatum poteſt ad rudem materiam æris, vel argēti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad vuas, vel oliuas, vel ſpicas reuerti non poteſt. at ne mulſum quidem ad vinum, & mel reſolui poteſt. Quòd ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis: veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium, aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: quum non ſolùm operam ſuam dederit, ſed & partem eiuſdem materiæ præſtiterit.

ARGVM.

Quod cuiuſque rei ornandæ cauſa adhibetur, vt acceſsio principali cedit: etiam ſi pretioſius ſit, quàm ipſa res cui accedit.

Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit: licet pretiosior sit purpura, tamen accessionis vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum, qui subripuit, habet furti actionem, & condictionem: siue ipse sit, qui vestimentum fecit, siue alius. nam extinctæ res, licet vendicari non possint, condici tamen à furibus, & quibusque alijs possessoribus possunt.

ARGVM.

Materiarum confusio, dominorum voluntate aut fortuitò facta, eius quod ex confusione factum est, communionem inducit: specierum verò commixtio, ita demum, si inuicem commiscentium dominorum voluntas accesserit.

Si duorum materiæ voluntate dominorum confusæ sint: totum id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflauerint. Sed & si diuersæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit: fortè ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum: idem iuris est. nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quòd si fortuitù, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel eiusdem generis materiæ, vel diuersæ: idem iuris esse placuit. Quòd si frumentum Titij frumento tuo mistum fuerit: si quidem voluntate vestra, commune est: quia singula corpora,

id est, singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, consensu vestro communicata sunt. Quòd si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quàm grex intelligitur esse communis, si pecora Titij tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur: in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit, arbitrio autem iudicis continetur, vt ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit.

ARGVM.

Quod in suo alienóve sólo ædificatur, solo cedit: materiæ verò dominium eius permanet, cuius & ante fuerat: nisi quis sciens in alieno ædificarit: tunc enim (cum donasse videatur) etiam diruto ædificio, materiam non vendicat.

Cùm in suo solo aliquis ex aliena materia ædificauerit, ipse intelligitur dominus ædificij: quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus eius esse: sed tantisper neque vendicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim Tabularum, qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum, eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, per actionem, quæ

vocatur de tigno iuncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quòd si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum iam consequutus, tunc eam vendicare, & ad exhibendũ de ea re agere. Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit, illius fit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit, quia voluntate eius intelligitur esse alienata, vtique si non ignorabat se in alieno solo ædificare. & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vendicare non potest. Certè illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, posse eum per exceptionem doli mali repelli: vtique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificauit. Nam scienti alienum solum esse, potest obijci culpa, quòd ædificauerit temerè in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

ARGVM.

Plantata & sata eius fiunt in cuius solo seruntur, aut plantantur: modò radices immiserint: bona fide tamen alienum inserens fundum, doli mali exceptione opposita, sumptus, si quos fecerit, consequetur.

Si Titius alienam plantam in solo suo posuer

fuerit, ipsius erit. Et ex diuerso si Titius suam plantam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit: si modò vtroque casu radices egerit. antè enim quàm radices egerit, eius permanet, cuius fuerat. Adeò autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas eius commutatur: vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices egerit, Titij effici arborem dicamus. ratio enim non permittit, vt alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterùm sicut is, qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea, quæ diximus: ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide conseuit.

ARGVM.

Scriptura, quantumuis pretiosa, cedit suppositæ chartæ: tabula tamen, picturæ superimpositæ cedit.

Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis membranísve cedunt, ac solo cedere solent, ea quæ inædificantur, aut inseruntur.

ideóque si in chartis membranísque tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit, huius corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuásve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarúmve possessionem bona fide nactus est. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere, aliis videtur picturam (qualiscunque sit) tabulæ cedere. sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim picturam Appellis vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ, imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec soluat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoueri. At si is, qui pinxit, eam possideat, consequens est, vt vtilis actio domino tabulæ aduersus eum detur, quo casu si non soluat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: vtique si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quòd siue is, qui pinxit, subripuit tabulas, siue alius, competit domino tabularum furti actio.

ARGVM.

Titulo & bona fide alienum fundum possidens, perceptos fructus suos facit: malæ fidei verò possessor etiam consumptos restituit.

Si quis

Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliáve qualibet iusta causa æquè bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius esse pro cultura & cura. Et ideò si posteà dominus superuenerit, & fundum vendicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei verò, qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

ARGVM.

Fructus à solo separati fructuarij fiunt: non etiam pendentes: ideo nondum perceptos ad hæredes non transfert.

Is verò ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse eos perceperit. Et ideò licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: ad hæredes eius non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur. Eadem ferè & de colono dicuntur. In pecudum fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus & lana. itaque agni, hædi, & vituli & equuli, & suculi statim naturali iure dominij fructuarij sunt. partus verò ancillæ in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet. absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparauerit. Sed si gregis

vsumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius submittere debet(vt & Iuliano visum est)& in vinearum demortuarum vel arborum locum, alias debet substituere. rectè enim colere, & quasi bonus paterfamiliâs vti debet. Thesauros, quos quis in loco suo inuenerit, diuus Hadrianus naturalem æquitatem sequutus, ei concessit, qui eos inuenerit. Idémque statuit, si quis in sacro, aut religioso loco fortuito casu inuenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuitu inuenerit, dimidium domino soli concessit, & dimidium inuentori. Et conuenienter, si quis in Cæsaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conueniens est, vt si quis in fiscali loco, vel publico, vel ciuitatis inuenerit: dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci, vel ciuitatis.

ARGVM.

Rerum corporalium traditio à domino facta ex causa ad dominij translationem idonea, accipientem dominum facit.

Per traditionem quoque iure naturali res nobis adquiruntur. nihil enim tam conueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. & ideò, cuiuscunque generis sit corporalis res tradi potest, & à domino tradita alienatur.

tur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in prouincijs sunt, inter quæ, necnon & Italica prædia, ex nostra constitutione nulla est differẽtia. Sed si quidem ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

ARGVM.

Ita demum traditione rei venditæ emptor dominus efficitur, si aut pretium venditori solutum sit, aut aliter satis ei factum sit, aut fides de pretio habita: & quod per alium facimus, ipsi quoque facere videmur.

Venditæ verò res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quàm si is venditori pretium soluerit. vel alio modo ei satisfecerit, veluti expromissore, aut pignore dato, quod quanquam cauetur ex lege duodecim Tabularum, tamen rectè dicitur & iure gentium, id est, iure naturali id effici. Sed si is, qui vendidit, fidem emptoris sequutus fuerit: dicendum est statim rem emptoris fieri. Nihil autem interest, vtrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate eius alius, cui eius rei possessio permissa sit. Qua ratione, si cui libera vniuersorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, ísque ex his negotijs rem vendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis.

ARGVM.

Qui rem suam iandudum alicui ex causa ad dominium minus idonea traditam, eidem postea iusto titulo concessit, dominium sine noua traditione transtulit.

Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quamuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso, quòd patitur tuam esse, statim tibi adquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

ARGVM.

Etiam incertæ personæ fortuita à domino facta traditio dominium transfert: ideo missilia in vulgus iactata, & res pro derelicto habitæ, apprehendentis fiunt. Quæ autem pro derelicto habita dicantur, & quæ non, subiicitur.

Hoc amplius, interdum & in certam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce, prætores & consules, cùm missilia iactant in vulgus, ignorant quid eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt, quod quisque acceperit, eius esse: statim eum dominum efficiunt. Qua ratione verius esse videtur,

tur. si rem pro derelicto à domino habitam occupauerit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id in numero rerum suarum esse no lit: ideóque statim dominus eius esse desinit. Alia sanè causa est earum rerum, quæ in tempestate leuandæ nauis causa eijciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia palàm est eas non eo animo eijci, quòd quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longè videntur discedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

De rebus corporalibus & incorporalibus,

TIT. II.

Hîc tertia rerum diuisio adnectitur.

QVædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt, quæ sui natura tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure consistunt: sicut hæreditas, vsusfructus, vsus, & obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad

rem

rem pertinet, quòd in hæreditate res corporales continentur. nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum ius hæreditatis, & ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis incorporale est.

Eodem numero sunt iura prædiorum vrbanorum, & rusticorum, quæ etiam seruitutes vocantur.

De seruitutibus rusticorum & vrbanorum prædiorum,

TIT. III.

ARGVM.

Animaduerte seruitutum quasdam à re rei deberi (quas reales appellamus) quasdam verò à re personæ, de prioribus hoc titulo traditur. de reliquis, proximioribus titulis discutietur.

Est autem seruitus realis (vt Barto. lib. viij. Digestorum, titul. de seruitutib. in l. j. definit.) Ius prædio inhærens, ipsius vtilitatem respiciens, & alterius libertatem diminuens.

Rusticorum prædiorum seruitutes sunt, quæ rusticis prædiis (id est gratia fructuum percipiendorum aut colligendorum factis) debentur: vt via, iter, actus, & id genus similia.

Vrbanorum verò prædiorum, sunt quæ vrbanis prædiis (id est, ædificiis) debentur: quarum exempla

prof

profusè hîc traduntur: constituuntur autem seruitutes, vt scribitur ad finem huius tituli.

R*Vsticorum prædiorum iura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus, Iter, est ius eundi, ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi, vel vehiculum. Actus, est ius eundi ambulandi hominis, agendi iumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: sed qui actum habet, & iter habet, eóque vti potest etiam sine iumento. Via, est ius eundi & agendi & ambulandi hominis: nam & iter & actum via in se continet. Aquæductus, est ius aquæducendæ per fundum alienum. Prædiorum vrbanorum seruitutes sunt hæ, quæ ædificijs inhærent. ideo vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, vrbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item vrbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ, vt vicinus onera vicini sustineat: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt stillicidium vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat: & ne altius quis tollat ædes suas, ne luminibus vicini officiat. Inter rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari rectè putant aquæ haustum, pecoris ad aquam adpulsum, ius pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædijs constitui non possunt. nemo enim potest seruitutem adquirer*

quirere vrbani vel rustici prædij, nisi qui habet prædium: nec quisquam debere nisi qui prædium habet. Siquis velit vicino aliquod ius constituere: pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis hæredem suum damnare, ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiúmve aduersus eum habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquámve ex eo ducere.

De vsufructu,

TIT. IIII.

ARGVM.

Vsusfructus, seruitus est personalis, id est, à re personæ debita: definitur autem hic à Iustiniano, constituitúrque tam inter viuos quàm in vltima voluntate. Item vsusfructus à proprietate separatus est.

V*Susfructus, est ius alienis rebus vtendi fruendi, salua rerum substantia. Est autem ius in corpore: quo sublato, & ipsum tolli necesse est. Vsusfructus à proprietate separationem recipit, ídque pluribus modis accidit. vt ecce, si quis vsumfructum alicui legauerit. nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius verò vsumfructum. Et contrà, si fundum legauerit, deducto vsufructu: legatarius nudam habet proprietatem, hæres verò vsumfructum. Item alij*

vsum

vsumfructum, alij deducto eo fundum legare potest. Sine testamento verò si quis velit vsumfructum alij constituere: pactionibus & stipulationibus id efficere debet.

Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu, placuit certis modis extingui vsumfructum, & ad proprietatem reuerti.

ARGVM.

Vsumfructum in quibusuis rebus constitui posse explorati iuris est: his solis exceptis, quæ vsu pereunt, quia salua non manet rei substantia: quasi tamen vsusfructus in eis constituitur: quo casu vsufructuarius cautionem domino præstat (quæ loco proprietatis succedit) de tanta pecunia aut rerum consumptarum iusta æstimatione, vsufructu finito, restituenda.

Constituitur autem vsusfructus non tantùm in fundo & ædibus, verùm etiam in seruis, & iumentis, & cæteris rebus, exceptis ijs, quæ ipso vsu consumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque ciuili recipiunt vsumfructum: quo in numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata. Nanque ipso vsu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum vsumfructum constitui: vt tamen eo nomine heredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniæ vsusfructus legatus sit: ita datur legatario, vt eius fiat, & legatarius

rius satisdet hæredi, de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cætera quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed æstimatis his, satisdatur, vt si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum (nec enim poterat) sed per cautionem quasi vsumfructum constituit.

ARGVM.

Habuisti quibus modis, in quibúsve rebus constituatur vsufructus: nunc accipe quibus modis expiret.

Finitur autem vsusfructus morte vsufructuarij, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media, & non vtendo per modum & tempus: quæ omnia, nostra statuit constitutio. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur (nam cedendo extraneo, nihil agitur) vel ex contrario, si vsufructuarius proprietatem rei adquisierit: quæ res consolidatio appellatur.

Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræmotu, vel vitio suo corruerint, extingui vsumfructum, & ne areæ quidem vsumfructum deberi. Cùm autem finitus fuerit totus vsusfructus: reuertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

De

De vsu & habitatione,

TITVLVS V.

ARGVM.

Hæc quoque seruitus vsus, personalis est, id est, à re personæ debita: itidem dicito in habitationis seruitute: quid autem differat vsus ab vsufructu, aperit Iustinianus.

Isdem illis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet: iisdémque illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit. Minus autem iuris est in vsu, quàm in vsufructu, nam is, qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad vsum quotidianum vtatur: in eóque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento. nec vlli alij ius, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: quum is, qui vsumfructum habet, possit hæc omnia facere. Item is, qui ædium vsum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipse tantùm inhabitet: nec hoc ius ad alium transferre potest, & vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat: & cum vxore, liberísque suis, item libertis, necnon personis alijs liberis, quibus non minus, quàm seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter, si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum mari-

to ei habitare liceat. Item is, ad quem serui vsus pertinet, ipse tantum opera: atque ministerio eius vti potest: ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est & in iumento. Sed & si pecorum vel ouium vsus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vsuarius: quia ea in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest.

ARGVM.

Angustior est seruitus vsus, quàm habitationis: nam cui habitatio data est, non tantum inhabitandi ius habet, sed etiam alteri locandi, & accommodandi: cui verò vsus concessus fuit, ipsum solum vti oportet.

Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit, neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi proprium aliquod ius: quanquam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, secundùm Marcelli sententiam nostra decisione promulgata, permisimus non solùm in ea degere, sed etiam alijs locare. Hæc de seruitutibus, & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summatim quibus modis iure gentium res acquiruntur: modò videamus, quibus modis legitimo & ciuili iure adquiruntur.

De vſuſcapionibus, & longi temporis præſcriptionibus,

TITVLVS VI.

ARGVM.

Qui bona fide rem à non domino emerit, alióve iuſto titulo habuerit, eam, ſi mobilis ſit, annis vbiq; tribus: ſi immobilis, decennio inter præſentes, & inter abſentes vicennio vſucapit.

*Adnota, Inſtitutam vſuſcapionem ne rerum dominia diu in incerto maneant.

Iure ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cùm crederet eum dominum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliáve quauis iuſta cauſa acceperit: is eam rem, ſi mobilis erat, anno vbique vno: ſi immobilis, biennio tantùm in Italico ſolo vſucaperet, ne rerum dominia in incerto eſſent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora, nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur. & ideò constitutionem ſuper hoc promulgauimus, qua cautum eſt, vt res quidem mobiles per triennium: immobiles verò per longi temporis, poſſeſsionem (id eſt, inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis) vſucapiantur. & his modis non ſolùm in Italia, ſed etiam in omni

terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum iusta causa possessionis præcedente adquirantur. Sed aliquando etiam si maximè quis bona fide rem possederit: non tamen illi vsuscapio vllo tempore procedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel seruum fugitiuum possideat.

ARGVM.

Furti & violentiæ expulsiuæ vitium vsqueadeò rei infigitur, vt furtiua res & vi possessa nec longi têporis curriculo, à quantumuis bonæ fidei possessore vsucapi possint: tantum abest vt ab ipso fure aut violento occupatore vsucapiantur.

Furtiuæ quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt. nam furtiuarum rerum lex duodecim Tabularum, & lex Attilia inhibent vsuscapionem: vi possessarum, lex Iulia & Plautia. Quòd autem dictum est, furtiuarum & vi possessarum rerum vsuscapionem per leges prohibitam esse: non eò pertinet, vt ne ipse fur, quíve per vim possidet, vsucapere possit (nam his alia ratione vsuscapio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed ne vllus alius, quanuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat. Vnde in rebus mobilibus non facilè procedit, vt bonæ fidei possessoribus vsuscapio competat. Nam qui sciens alienam rem vendiderit,

rit, vel ex alia causa tradiderit, furtum eius committit.

ARGVM.

Rem alienam bona fide possessam, vitióque reali carentem, si quis bona fide accipienti, ex caussa ad dominium idonea tradiderit, tunc vsuscapio procedit: licet in facto vel in iure tradens errauerit.

Sed tamen id aliquando aliter se habet. nam si hæres rem defuncto commodatam, aut locatã, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, vsucapere possit, dubium non est: quippe quum ea res in furti vitium nõ ciciderit. quum vtique hæres, qui bona fide tanquam suam alienauerit, furtum non committat. Item si is, ad quem ancillæ vsusfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donauerit, furtum non committit. furtum enim sine affectu furandi non committitur. Alijs quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, vt à possessore vsucapiatur.

ARGVM.

Vacuæ possessionis occupator, si cuipiam bona fide accipienti ex iusta causa eam tradiderit, vsucapiendi conditionem transfert.

*Adnota, Furtum in rebus soli nequaquam cadere.

Quod autem ad eas res, quæ solo continen-

tur, expedit, ius ita procedit, vt si quis loci vacantis possessionem propter absentiam, aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quamuis ipse mala fide possideat (quia intelligit se alienum fundum occupasse) tamen si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri: quia neque furtiuum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundam veterum sententia, existimantium etiam fundi, locíve furtum fieri. Et eorum vtilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa, & indubitata possessio debeat auferri. Aliquando etiam furtiua vel vi possessa res vsucapi potest: veluti si in domini potestatem reuersa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit eius vsuscapio. Res fisci nostri vsucapi non potest: sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nuntiatis, bonae fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis vsucapere posse: & ita diuus Pius, & diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

ARGVM.

Non aliter res vsucapibilis est, nisi & vitio reali aut quasi reali careat, & eius non sit commercium interdictum.

Nouissimè sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium, vt à bonae fidei

dei emptore vſucapi poßit, vel qui ex alia iuſta cauſa poßidet.

ARGVM.

Opinatio ſeu credulitas tituli, vſuſcapionem non inducit.

Error autem falſæ cauſæ vſuſcapionem non parit: veluti ſi quis cùm non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poßideat: vel cùm ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poßideat.

ARGVM.

Bona fides in vſuſcapione ab exordio conſideranda eſt: ideo defuncti bona fides, vniuerſalis ſucceſſoris malam fidem excuſat: continuatur enim defuncti poſſeſsio, & ex contrario, mala fides authoris, hæredi vtcunque bonæ fidei obeſt. Item authoris tempora, ſingulari ſucceſſori ad vſuſcapionem complendam accedunt, & continuantur.

Diutina poſſeßio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & hæredi, & bonorum poſſeſſori continuatur, licet ipſe ſciat prædium alienum eſſe. Quòd ſi ille initium iuſtum non habuit, hæredi & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeßio non prodeſt. Quod noſtra conſtitutio ſimiliter & in vſuſcapionibus obſeruari conſtituit, vt tempora continuentur. Inter venditorem quoque, & emptorem coniungi tempora, diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

ARGVM.

Alienam rem à fiſco quouis titulo idoneo habẽs,

mox tutus eſt, dominúſque fit: ius autem in re vel ad rem ſeſe habuiſſe confidentes, intra quadriennium aduerſus fiſcum experiri debent.

Edicto diui Marci cauetur, eum, qui à fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquennium præterierit, poſſe dominum rei exceptione repellere. Conſtitutio autem diuæ memoriæ Zenonis bene proſpexit ijs, qui à fiſco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant, & victores exiſtant, ſiue experiantur, ſiue conueniantur. Aduerſus autem ſacratiſſimum ærarium vſque ad quadriennium liceat ijs intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putauerint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem diuina conſtitutio, quam nuper promulgauimus, etiam de ijs, qui à noſtra vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ conſtitutionis continentur.

De donationibus,

TIT. VII.

ARGVM.

Donatio mortis cauſa dicitur, quæ ob mortis imminentis vel futuræ ſuſpicionem fit: quæ (ſemota veteri dubitatione) inſtar legatorum ferè per omnia redacta eſt. Reuocatur autem donatoris conualeſcentia, & pœnitentia, item donatario præmoriente.

Eſt

Est & aliud genus adquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa. Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cùm quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accepit. sin autem superuixisset is, qui donauit, reciperet: vel si eum donationis pœnituisset: aut prior decesserit is, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. nam cùm prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis, an legati instar eam obtinere oporteret: & vtriusque causæ quædam habebat insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutum est, vt per omnia ferè legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formauit. Et in summa, mortis causa donatio est, cùm magis se quis velit habere, quàm eum, cui donat: magísque eum, cui donat, quàm hæredem suum. sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo:

Τὸν καὶ Πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν, Odyss. ξ.
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὴν ποτὶ δῶμα γυναῖκας,
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω, ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκε.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα,
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,

Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἢ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαί-
ρων.

Hoc eſt:

Hoc ſermone virum Piræus commonet vltro,
Telemache ad noſtras famulas age, dirige ſedes,
Vt tibi quæ dederat Menelaus dona reportent.
Ad quem Telemachus ſapiens ita farier orſus,
Piræe, haud equidē hæc poſſū dignoſcere facta:
Nanque proci ſi me ſpatioſa per atria furtim
Occidant, rapiántque ſibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis quàm quemlibet horum.
Quòd ſi illos fato, merita & multauero morte,
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudēs.

ARGVM.

Inter viuos donatio eſt, quæ nulla mortis ſuſpicione fit, ſed ex puræ liberalitatis fontibus procedit: quæ ſolo conſenſu perfecta, temere non reuocatur: egétque publica inſinuatione, ſi quingentorum aureorum ſummam prætergrediatur: in certis tamen caſibus etiam citra inſinuationem effectum ſortitur.

Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis. quæ ſi fuerint perfectæ, temerè reuocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cùm donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis

manifestauerit. Et ad exemplum venditionis, nostra constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: vt etiam si non tradantur, habeant plenissimum, & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cùm retro Principum dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebãt, si maiores fuerant ducentorum solidorum: constitutio nostra eam quantitatem vsque ad quingentos solidos ampliauit, quam stare etiam sine insinuatione statuit. sed & quasdam donationes inuenit, quæ penitus insinuationem fieri minimè desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen quòd etsi plenissimæ sint donationes: si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatũ est: donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis eas reuocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniuriam vel iacturã, secũdum enumeratos in constitutione nostra modos.

ARGVM.

Propter nuptias donatio (quæ olim ante nuptias dicebatur) non solùm contracto matrimonio augeri potest, sed etiam constitui & initium sumere.

Est & aliud genus inter viuos donationis, quod

quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem à iunioribus diuis principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in se conditionem habebat, vt tunc ratum esset, cùm matrimonium esset insequutum. Ideóque ante nuptias appellabatur, quòd ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iustinus pater noster, cùm augeri dotes, & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationem, & constante matrimonio, sua constitutione permisit, sed tamen nomen inconueniens remanebat, cùm ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenißimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes: constituimus vt tales donationes non augeantur tantùm, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur: vt quemadmodum dotes constãte matrimonio non solùm augentur, sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solùm antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur, & constituantur. Erat olim & alius modus ciuilis adquisitionis per ius adcrescendi, quod est tale:

le: Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit, vel vindicta, vel testamento: eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat. Sed cùm pessimum fuerat exemplo, & libertate seruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sæuioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi inuidia plenum, pio remedio per nostram constitutionem mederi, necessarium duximus.

ARGVM.

Habes casum in quo contra iuris communis regulas quis inuitus rem suam vendere cogitur.

Et inuenimus viam, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cuius fauore antiquos legum latores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conseruato, pretiûmque serui secundum partem dominij, quod nos definiuimus, accipiente.

Quibus alienare licet, vel non.

TITVLVS VIII.

ARGVM.

Etiam vxoris accedente consensu, fundi dotalis alienatio, & obligatio viro (quanuis ciuili iure dotis dominus sit) interdicta est.

Accid

Accidit aliquando, vt qui dominus rei sit, alienare non poßit: & contrà, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare: quanuis ipsius sit dotis causa ei datum. quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cùm enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant: hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea, vtrique remedium imposuimus, vt etiam in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio vel obligatio: vt neutrum eorũ, neque consentientibus mulieribus procedat. ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur.

ARGVM.

Pignus non solùm ex debitoris pactione à creditore distrahi potest, quanuis dominus non sit, sed etiam si nulla pactio de vendendo pignore interuenerit: modò iuris præscripta forma seruetur.

Contrà autem creditor pignus ex pactione, quanuis eius ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere si pecunia non soluatur. Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, ne-

quæ debitores temerè suarum rerum dominium amittere viderentur: nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cuius tenore vtrique parti creditorum & debitorum, satis abundéque prouisum est.

ARGVM.

Pupillo rerum suarum sine tutoris authoritate interdicta est alienatio: ideo mutuò datas pecunias, accipientis non facit, sed aut extantes vendicat, aut bona fide consumptas condicit, aut si mala fide absumptæ sint, de his exhibendis agit.

Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, vllam rem sine tutoris authoritate alienare posse. Ideóque si mutuam pecuniam sine tutoris authoritate alicui dederit: nō contrahit obligationem: quia pecuniā nō facit accipientis. Ideóque vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuò minor dederit: ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt, condici possunt: si mala fide, ad exhibendum de his agi potest.

ARGVM.

Solutione debiti facta pupillo, eiúsve tutori, ita demum debitor plenissimam consequitur liberationem, si id iudicis interueniente decreto fieri contigerit: quòd si soli pupillo solutum sit, & pecuniam adhuc saluam habeat, aut locupletior ex ea sit, exceptionis ope liberatur: aliàs non liberatur.

At

At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris autoritate rectè dari possunt. Ideóque si debitor pupillo soluat: necessaria est debitori tutoris authoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentißima ratione statutum est in constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos ex suggestione Triboniani viri eminentißimi quæstoris sacri palatij nostri promulgauimus: qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem soluere, vt prius iudicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat. quo subsequuto, si & iudex pronuntiauerit, & debitor soluerit: sequatur huiusmodi solutionem plenißima securitas. Sin autem aliter, quàm disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat: per exceptionem doli mali poterit submoueri. Quòd si malè consumpserit, aut furto, aut vi amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia temerè sine tutoris authoritate, & non secundum nostram dispositionem soluerit. Sed ex diuerso, pupilli vel pupillæ soluere sine tutoris authoritate non possunt: quia id, quod soluunt, non fit accipientis: quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris authoritate concessa sit.

Per

Per quas personas cuique adquiritur,

TITVLVS IX.

ADquiritur vobis, non solùm per vosmetipsos. sed etiam per eos, quos in potestate habetis: item per seruos, in quibus vsumfructū habetis: item per homines liberos, & per seruos alienos quos bona fide possidetis, de quibus singulis diligentius dispiciamus.

ARGVM.

Explosa veteri inhumanitate, hodie bonorum aduentitiorum filij solus vsusfructus patri adquiritur: profectitiorum verò etiam proprietas quæritur.

Igitur liberi vestri vtriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem, quidquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet castrensibus peculijs) hoc parentibus suis adquirebant sine vlla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, vt etiam esset eis licentia, quod per vnum vel vnam eorum adquisitum esset, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant, adplicare. Quod nobis inhumanum visum est, & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est, vt si quid ex re patris ei obueniat, hoc secundum antiquam obseruationem totum parenti adquiratur. Quæ enim inuidia est, quod ex patris oc-

casione profectum est, hoc ad eum reuerti? Quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias adquisiuit: huius vsumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat.

ARGVM.

Pater filium emancipans dimidiam vsusfructus aduenientium filio, remunerationis causa consequitur: quae loco trientis dominij quem olim habebat, successit.

Hoc quoque à nobis dispositum est, & in ea specie, vbi parens emancipando liberos suos, ex rebus, quae adquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum, quidam accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret. Ideóque statuimus, vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactae apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus. Item vobis adquiritur, quod serui

vestri

vestri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur. siue ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa adquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipse enim seruus qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si hæres institutus sit, non aliâs nisi vestro iussu, hæreditatem adire potest. Et si vobis iubẽtibus adierit: vobis hæreditas adquiritur, perinde ac si vos ipsi hæredes instituti essetis. Et conuenienter scilicet vobis legatum per eos adquiritur. Non solùm autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis adquiritur, sed etiam possessio. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint: id vos possidere videmini. Vnde etiam per eos vsuscapio, vel longi temporis possessio vobis accidit.

ARGVM.

Alienus seruus, cuius vsumfructum habemus, item is, quem bona fide possidemus, siue liber sit, siue seruus, si quid ex re nostra vel suis operis nanciscatur, nobis adquiritur: quod verò extra has caussas assequitur, vero domino aut ipsi libero homini quæritur.

De ijs autem seruis, in quibus tantummodo vsumfructum habetis, ita placuit: vt quicquid ex re vestra, vel ex operis suis adquirunt, id vobis adijciatur. quod verò extra eas causas consequuti sunt: id ad dominum proprietatis

pertineat. Itaque si is seruus hæres institutus sit, legatúmve quid ei, aut donatum fuerit: non vsufructuario, sed domino proprietatis adquiritur. Idem placet & de eo, qui à vobis bona fide possidetur: siue is liber sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas adquiritur: id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor cùm vsuceperit seruum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. Fructuarius verò vsucapere non potest: primùm, quia non possidet, sed habet ius vtendi fruendi: deinde, quia scit seruum alienum esse. Non solùm autem proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis seruit, vobis adquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autem in vtriusque persona secundum distinctionem, quam proximè exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

ARGVM.

Per prorsus extraneam personam (excepto procuratore, per quem possessio, dominium, & vsucapiendi conditio nobis quæritur) nil nobis adquiri potest.

Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro iuri subiectos habetis, neque bona

bona fide poßidetis: item per alienos seruos, in quibus neque vsumfructum habetis, neque posseßionem iustam nulla ex caussa vobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur per extraneam personam nihil adquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam (veluti per procuratorem) placet non solùm scientibus, sed & ignorantibus vobis adquiriri posseßionem, secundum diui Seueri constitutionem: & per hanc posseßionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: vel vsuscapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit. Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis adquirantur. nam legatorum ius, quo & ipso singulæ res vobis adquiruntur: item fideicommissorum, vbi singulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaq; nunc, quibus modis per vniuersitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo hæredes facti sitis, siue cuius bonorum posseßionem petieritis, vel si quem adrogaueritis, vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa vobis addicta fuerint: eius res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hæreditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est. nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, vt de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obueniunt, qua in re necessarium est, initium de ordinandis testamentis exponere.

De testamentis ordinandis, TITVL. X.

*Adnota Testamentũ(vt Vlpianus lib. XXVIII.ffõrum, tit.eod.l.j.plenis verbis definit) est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri voluit.

Testamentum ex eo appellatur, quòd testatio mentis sit. Sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur: sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in pace & otio vtebantur, quod calatis comitijs appellabant: altero, cùm in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram: scilicet quod per emancipationem, id est imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus, & libripende, ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum, ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. quod verò per æs & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim & hoc in vsu esse desijt. Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad ius ciuile referebantur. postea verò ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure

etenim

etenim honorario nulla mancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant, cùm iure ciuili signa testium non essent necessaria.

ARGVM.

Testamenti in scriptis solennitas partim iure ciuili, partim sacris constitutionibus, & Prætorio iure nititur: conficitur autem tale testamentum testibus septem vno contextu actui adhibitis, & facto testamento subscribentibus, ac demum illud suis sigillis munientibus.

Sed cùm paulatim tam ex vsu hominum, quàm ex constitutionum emendationibus cœpit in vnam consonantiam ius ciuile & pretorium iungi: constitutum est, vt vno eodémque tempore (quod ius ciuile quodammodo exigebat) septem testibus adhibitis, & subscriptione testiũ (quod ex constitutionibus inuentum est, & ex edicto pretoris) signacula testamentis imponerentur: ita, vt hoc ius tripertitum esse videatur, & testes quidem & eorum præsentia vno contextu testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium, ex sacrarum constitutionum obseruatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus, ex edicto Pretoris. Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum syncerítatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: vt per manus testatoris vel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia secundùm

illius constitutionis tenorem procedant. Possunt autem omnes testes & vno annulo signare testamentum. quid enim si septem annuli vna sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque annullo licet signare testamentum.

ARGVM.

Qui ex testamento capere potest, is testamentarius testis esse potest: sed personæ hîc enumeratæ quamuis testamenti factionem habeant, testamento testes adhiberi nequeunt.

Testes autem adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque seruus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque ij, quos leges iubent improbos intestabilésque esse: possunt in numerum testium adhiberi.

*Adnota, communem errorem ius facere, & veritati præferri.

Sed cùm aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem seruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catoni, quàm posteà diui Seuerus & Antoninus rescripserunt subuenire se ex sua liberalitate testamento, vt sic habeatur firmum, ac si, vt oportebat factum esset: cùm eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit: neque quisquam esset,

qui

qui statu ei quæstionem moueret. Pater, necnon is, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, vtique testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.

ARGVM.

Testamentarij testes esse nequeunt, qui in testatoris est potestate, & qui testatorem in potestate habet, item hæres scriptus, & qui in sacris eius sunt, quíve eum habet in potestate, & fratres sub eisdem patriis nexibus existentes quibus hæres: quicquid circa hæc placitum fuerit antiquitati.

In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filiusfamiliâs de castrensi peculio post mißionem faciat testamentum: nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdem patris est. reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium. Sed neque hæres scriptus, neque is, qui in potestate eius est, neque pater eius, qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & hæredem agi. Licet autem totum ius tale conturbatum fuerat, & Veteres quidem familiæ emptorem, & eos, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, à testamẽtarijs testimonijs repellebant:

hæredi autem, & iis, qui per potestatē ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare: licet ij, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, meritò nec hæredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neque aliis personis, quæ ei (vt dictum est) coniunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare: ideóq; nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

ARGVM.

Cui legatum aut particulare fideicommissum relictum testamento fuit (cùm ad eum non pertineat hæreditatis damnum, nec emolumentum) testis in eo testamento esse potest.

Legatariis autem & fideicommissariis, quia non iuris successores sunt, & aliis personis eis coniunctis testimonium non denegamus: imò in quadam nostra constitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multò magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus. Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, membranísve, vel in alia materia fiat. Sed & vnum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest,

potest, secundùm obtinentem tamen obseruationem omnibus factis. quod interdum etiam necessarium est, veluti si quis nauigaturus & secum ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent.

ARGVM.

Supremæ voluntatis viua voce, coram septem rogatis testibus, declaratio à testatore facta, nuncupatiuum testamentum dicitur.

Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis conficiuntur, sufficiunt. si quis autem sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentum: septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili firmúmque constitutum.

De militari testamento, *TIT. XI.*

SVprà dicta diligens obseruatio in ordinandis testamentis, militibus propter nimiam imperitiam eorum, constitutionibus principalibus remissa est. Nam quamuis ij neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solennitatem obseruauerint: rectè nihilominus testantur, videlicet cùm in expeditionibus occupati sunt, quòd meritò nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo volun-

tas

tas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura: valet testamentum ex voluntate eius.

ARGVM.

Miles etiam filiusfamilias tandiu iure militari testandi habet priuilegium, quandiu in expeditione est: qui si extra castra degat, communi omnium iure testari debet.

Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem, in alijs locis, vel suis ædibus degunt, minimè ad vendicandum tale priuilegium adiuuantur. Sed testari quidem, etsi filijfamiliarum sint, propter militiam conceduntur: iure tamen communi eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proximè exposuimus.

ARGVM.

Milites quamuis, à testandi solennibus immunes sint, eorum tamen supremum iudicium coram testibus saltem duobus, iisque rogatis manifestari debet: quo probari postea posit illorum voluntas.

Planè de testamentis militum diuus Traianus Catilio Seuero ita rescripsit: Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt quoquomodo facta ab his testamenta, rata sint: sic intelligi debet, vt vtique prius constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura, & à non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis

tis ad hoc hominibus, vt voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, vt declararet, quem vellet ſibi hæredem eſſe, & cui libertatem tribueret: poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus. & voluntas eius rata habenda eſt. Cæterùm ſi (vt plerunque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui, Ego te hæredem facio: aut, bona mea tibi relinquo *: non oportet hoc pro teſtamento obſeruari. Nec vllorum magis intereſt, quàm ipſorum, quibus id priuilegium datum eſt, eiuſmodi exemplum non admitti: alioqui non difficulter poſt mortem alicuius militis teſtes exiſterent, qui adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit: & per hoc vera iudicia ſubuerterentur. Quinimò & mutus & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.*

*Adnotato, Conditionem in teſtamentis retrotrahi ad diem mortis teſtatoris.

Sed hactenus hoc illis à principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem verò veterani, vel extra caſtra alij, ſi faciant adhuc militantes teſtamentum: communi omnium ciuium Romanorum iure id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi iure, ſed quomodo voluerint: poſt miſſionem intra annum tantùm valebit. Quid ergo ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem hæredi adſcripta,

poſt

post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere quasi militis.

*Verbis aut facto confirmans inualidum, nouam dispositionem condere videtur.

Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit illud, & quædam adiecit, siue detraxit, vel aliâs manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum: quasi ex noua militis voluntate. Denique & si in arrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamiliâs emancipatus est: testamentum eius quasi ex noua militis voluntate valet: nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

ARGVM.

Qui de quasi castrensibus testantur, iure communi testari debent.

Sciendum tamen est, quòd cùm ad exemplum castrensis peculij, tam anteriores leges, quàm principales constitutiones, quibusdam quasi castrensia dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra id constitutio latius extendens, permiserit omnibus in huiusmodi peculijs testari quidem, sed iure communi. Cuius constitutionis tenore perspecto: licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

Qui

Quibus non est permissum facere testamentum,

TIT. XII.

ARGVM.

In parentum potestate constituti (etiam si paternus accedat consensus) iure testari nequeunt: his tamen demptis, qui castrense & quasi castrense peculium habent, id est, qui vel in castris vel bonis literis militant: quibus super eo (haud secus quàm si sui iuris essent) etiam inuito patre, testandi libertas data est.

*Adnotato, Castrensia aut quasi, mortuo patre non communicanda fratribus.

N*On tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ij qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent: adeò quidem, vt quamuis parentes eis permiserint, nihilo magis iure testari possint: exceptis ijs, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris adquisierunt, permissum est ex constitutionibus principum testamentum facere. Quod quidem ius ab initio tantùm militantibus datum est, tam ex authoritate diui Augusti, quàm Neruæ, necnon optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione diui Hadriani, etiam dimissis à militia, id est veteranis concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi pec*

si peculio testamentum: pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerunt. Si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus: ad parentes eorum iure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus: quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed scilicet proprium eius esse, qui id in castris adquisierit: quanquam iure ciuili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac seruorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet ijs, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris propter diuersas causas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamiliâs testamentum fecerit, inutilis est, licet suæ potestatis factus decesserit.

*Adnota, ab initio nullum, tractu temporis non conualescere: & versa vice, rem legitimè factam, etiam si ad eum casum veniat à quo initium sumere non potuit, nequaquam irritari.

Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium est. Item furiosi: quia mente carent. nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes, aut furiosus,

post

postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum quo furor eorum intermissus est: iure testati esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum rectè factum, neque vllum aliud negotium rectè gestum, postea furor interueniens perimit. Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod antè fecerit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est. Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit: non qui tardè exaudit. nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest: non qui tardè loquitur. Sæpe enim etiam literati & eruditi homines varijs casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra constitutio etiam his subuenit, vt certis casibus & modis secundùm normam eius poßint testari, aliáque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, aduersa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit: ratum nihilominus manet eius testamentum. Cæcus autem non potest facere testamentum, nisi per obseruationem, quam lex diui Iustini patris nostri introduxit.

*Iure enim postliminij qui ab hostibus

rediit, retrò fingitur semper in ciuitate fuisse: lege verò Cornelia qui apud hostes vita functus est: fingitur hora captiuitatis præambula (& sic in libertate) decessisse.

Eius, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamuis redierit. sed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit: siue redierit, valet iure postliminij: siue illhic decesserit, valet ex lege Cornelia.

De exhæredatione liberorum, *TITVLVS XIII.*

ARGVM.

Quisquis filium habens in potestate, ritè testari vult, operæpretium est vt eum aut instituat, aut nominatim exhæredem faciat, illius etenim præteritione vsqueadeò nullum fit testamentum, vt etiam si viuo patre decesserit, non conualescat: in filiabus autem cæterisque per virilem sexum descẽdẽtibus, longè diuersam rationẽ tenuit antiquitas: vt ex hoc textu degustare potes.

NOn tamen, vt omnino valeat testamentum, sufficit hæc obseruatio, quam suprà exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, vt eum hæredem instituat, vel exhæredem eum nominatim faciat. alioqui si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeò quidem, vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. Sed non

ita de filiabus, & alijs per virilem sexum desce- dentibus liberis vtriusque sexus antiquitati fuerat obseruatum: sed si non fuerant scripti hæredes scriptæve, vel exhæredati exhæredatæve: testamentum quidem non infirmabatur, ius tamẽ adcrescendi eis ad certam portionem præstabatur, sed nec nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exhæredari videtur, siue ita exhæredetur, Titius filius meus exhæres esto *: siue ita,* Filius meus exhæres esto, *non adiecto proprio nomine, scilicet si alius filius non extet.*

ARGVM.

Posthumi præteritione non protinus ab initio infirmatur testamentum, sed ita demum cùm natus fuerit posthumus: quo non nascente firmum manet testatoris iudicium.

Posthumi quoque liberi, vel hæredes institui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio est, quòd & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea adgnatione posthumi, siue posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideóque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem

ſexus perſonæ, vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari ſolebant: dum tamen, ſi inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præterita eſſe per obliuionem. Maſculos verò poſthumos, id eſt, filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, niſi nominatim exhæredarentur, hoc ſcilicet modo, Quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres eſto.

ARGVM.

Ex filio nepos viuo patre ſuus hæres auo non eſt, quanuis in eius ſit poteſtate: ſed ſi viuo auo patrem mori contigerit, eius patris locum ſubintrans, quaſi adnaſcendo ſuus hæres fit: idcirco inſtitui vel exhæres fieri debet, ne illius præteritio aui teſtamentum infirmet.

Poſthumorum autem loco ſunt & hi, qui in ſui hæredis locum ſuccedendo, quaſi adnaſcendo fiunt parentibus ſui hæredes, vt ecce, ſi quis filium, & ex eo nepotem, neptémve in poteſtate habeat: quia filius gradu præcedit, is ſolus iura ſui hæredis habet, quanuis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate eius: incipit nepos, neptíſve in eius locum ſuccedere, & eo modo iura ſuorum hæredum quaſi adgnatione nanciſcitur. Ne ergo eo modo rumpatur eius teſtamentum: ſicut ipſum filium, vel hæredem inſtituere, vel nominatim exhæredare debet teſtator, ne non iure

faciat

faciat testamentum: ita & nepotem, neptémve ex filio necesse est ei, vel hæredem instituere, vel exhæredare, ne fortè eo viuo filio mortuo, succedẽdo in locum eius nepos, neptísve, quæ si adgnatione rumpat testamentum. Idq; lege Iulia Velleia prouisum est: in qua similis exhæredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

ARGVM.

Emancipati quoque liberi instituí, vel exhæredari debent: alioqui eis præteritis (quamuis iure ciuili succursum non sit) iure Prætorio bonorum possessio contra tabulas datur.

Emancipatos liberos iure ciuili, neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est: quia non sunt sui hæredes. Sed Prætor omnes, tam fœminini sexus, quàm masculini, si hæredes nõ instituantur, exhæredari iubet: virilis sexus, nominatim: fœminini verò, inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerunt, neque ita (vt diximus) exhæredati: permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

ARGVM.

Adoptiui quandiu in adoptantis nexibus constituti sunt: haud secus quàm naturales liberi instituendi vel exhæredandi sunt: adoptione verò soluta, impunè ab adoptante patre prætereuntur: quo tamen ad naturalem patrem tanquàm ab eo emãcipati, haberi incipiunt.

Adoptiui liberi quandiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptijs quæsiti. itaque hæredes instituendi, vel exhæredandi sunt, secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neque iure ciuili, neque eo iure, quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentem attinet) quandiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur: vt eos neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse sit. cùm verò emancipati fuerint ab adoptiuo patre: tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.

ARGVM.

Sublata veteri differentia, recentiori iure sancitum est: vt iisdem testamento modis & mares, & fœminæ instituantur, vel exhæredes fiant: idque in reliquis liberis, vtputa nepotibus, neptibus, & deinceps: necnon & in posthumis, & emancipatis filiis obseruare conuenit.

Sed hæc quidem vetustas introducebat. nostra verò constitutio inter masculos, & fœminas in hoc iure nihil interesse existimans: quia vtraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod & præ

prae

prætores postea sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile ius, & in filijs, & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexũ personis non solùm iam natis, sed etiam posthumis, introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur: & eundem habeant effectũ circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filij sui vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti postea nati sint. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem, quæ in nostra constitutione, quam super adoptiuis tulimus, continetur. Sed si in expeditione occupatus miles, testamentum faciat, & liberos suos iam natos vel posthumos nominatim non exhæredauerit, sed silentio præterierit, non ignorans, an habeat liberos: silentium eius pro exhæredatione nominatim facta valere, cõstitutionibus principum cautum est.

ARGVM.

Matris aliorúmve per lineam maternam ascendẽtium præteritio, vim exhæredationis obtinet: idcirco ad eorum successionem citra querelam aspirare non potest præteritus filius.

Mater vel auus maternus, necesse non habent liberos suos aut hæredes instituere, aut exhæredare: sed possunt eos silentio omittere. nam silentium matris, aut aui materni, & cætero-

rum per matrem aſcendentium tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim matri filium, filiámve, neque auo materno nepotem, neptémve ex filia, ſi eum eámve hæredem non inſtituat, exhæredare neceſſe eſt: ſiue de iure ciuili quæramus, ſiue de edicto Prætoris, quo Prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum poſſeſsionem permittit: ſed aliud eis adminiculum ſeruatur, quod paulò pòſt vobis manifeſtum fiet.

De hæredibus inſtituendis, *TITVLVS XIIII.*

ARGVM.

Seruo proprio ſcripto hæredi nulla libertatis mētione facta, videtur etiam data libertas.

HAeredes inſtituere permiſſum eſt, tam liberos homines, quàm ſeruos: & tam proprios, quàm alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum plurium ſententias non aliter, quàm cum libertate, rectè inſtituere licebat: hodie verò etiam ſine libertate, ex noſtra conſtitutione hæredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innouationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Attilicino placuiſſe Paulus ſuis libris, quos tam ad Maſurium Sabinum, quàm ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſeruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio vſumfructum habente. Eſt tamen caſus, in quo nec

cum

cum libertate vtiliter seruus à domina hæres instituitur, vt constitutione diuorum Seueri, & Antonini cauetur, cuius verba hæc sunt: Seruum adulterio maculatum, non iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, vt in eundem à domina collata hæredis institutio, nullius momenti habeatur.

Alienus seruus etiam is intelligitur, in quo vsumfructum testator habet.

ARGVM.

Simplex proprij serui institutio eum & liberum & domino necessarium hæredem facit: qui si viuo adhuc testatore libertate donetur, voluntarius efficitur: si autem à domino alienetur, nec liber, nec hæres fit: sed nouo domino hæreditatem quærit.

Seruus autem à domino suo hæres institutus, siquidem in eadem causa manserit: fit ex testamento liber, hærésque ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit: suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cùm vtrunque ex domini testamento non consequatur. Quòd si alienatus fuerit: iussu noui domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipse alienatus, neque liber, neque hæres esse potest, etiam si cùm libertate hæres institutus fuerit. destitisse enim à libertatis datione videtur domi-

nus, qui eum alienauit. Alienus quoque seruus hæres institutus, si in eadem causa durauerit, iussu eius domini adire hæreditatē debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius, antequàm adeat: debet iussu noui domini adire. At si manumissus est viuo testatore, vel mortuo, antequàm adeat: suo arbitrio adire potest hæreditatem. Seruus etiam alienus post domini mortem rectè hæres instituitur, quia & cum hæreditarijs seruis est testamenti factio. Nondum enim adita hæreditas, personæ vicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti: cùm etiam eius, qui in vtero est, seruus rectè hæres instituatur. Seruus autem plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus hæres, vnicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione dominij adquirit hæreditatem. Et vnum hominem, & plures vsque in infinitum, quot quis hæredes velit facere licet.

ARGVM.

Vniuersa quæuis hæreditas in vncias xij. (quę aſsis appellatione continentur) ſcinditur: quarum quęlibet certum nomen à lege ſortita eſt: poteſt tamē in plures paucioréſve vncias (prout teſtatori libitum erit) diſtribui.

Hæreditas plerunque diuiditur in duodecim vncias, quæ aßis appellatione continentur.

Haben

Habent autem & hæ partes propria nomina ab vncia vsque ad assem hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem vtique semper duodecim vncias esse oportet. nam tot vnciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si vnum tantum qui ex semisse (verbi gratia) hæredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quotcunque voluerit plurimas vncias suam hæreditatem diuidere.

ARGVM.

Qui partibus non designatis hæredes scripti sunt, æquis portionibus scripti videntur: qui vero iam aliquot in certis partibus institutis, simpliciter instituuntur, quotquot sint, in residuo asis hæredes fiũt: asse autem toto distributo, qui sine partibus scripti sunt, semissem hæreditatis consequuntur.

Si plures instituantur hæredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus hæredes esse. satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit, si quidem aliqua pars asi deerit: ex ea parte hæres fit.

sit. Et si plures sine parte scripti sint: omnes in eandem partem concurrunt. Si verò totus as completus sit: ij qui nominatim expressas partes habent: in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an nouissimus, sine parte hæres scriptus sit. ea enim pars data intelligitur, quæ vacat. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid iuris sit, veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacitè pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertijs partibus hæredes scripti essent & ex diuerso, si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacitè singulis decrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertijs partibus hæredes scripti sint, perinde habeantur, acsi vnusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset.

*Adnota, Dupondium appellat hæreditatem in XXIIII. vncias distributam: quasi duo pondo, id est, duo asses: sic in tripondio dicito.

Et si plures vnciæ, quàm duodecim distributæ sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idémque erit, si dupondius expletus sit. quæ omnes partes ad assem postea reuocantur, quanuis sint plurium vnciarum. Hæres & purè, & sub conditione institui

ſtitui poteſt: ex certo tempore, aut ad certum tempus non poteſt: veluti, Poſt quinquennium, quàm moriar, *vel*, Ex Calendis illis. *vel*, Vſque ad Calendas illas hæres eſto. *Denique diem adiectum haberi pro ſuperuacuo placet: & perinde eſſe, ac ſi purè hæres inſtitutus eſſet.*

ARGVM.

Impoſsibilis conditio adiecta inſtitutioni, legato, vel fideicommiſſo vitiatur, diſpoſitione pura remanente.

Impoßibilis conditio in inſtitutionibus, & legatis, necnon in fideicommißis, & libertatibus pro non ſcripta habetur. Si plures conditiones in inſtitutionibus adſcriptæ ſunt: ſi quidem coniunctim, vtputa, Si illud & illud factum fuerit: *omnibus parendum eſt. ſi ſeparatim: veluti*, Si illud aut illud factum erit, *cuilibet conditioni obtemperare ſatis eſt. Ii, quos nunquam teſtator vidit, hæredes inſtitui poſſunt. veluti ſi fratris filios peregrinantes, ignorans qui eſſent, hæredes inſtituerit. ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.*

De vulgari ſubſtitutione,

TITVLVS XV.

ARGVM.

Eſt autem ſubſtitutio (vt Accur. & interpretes, eodem titul. ff. in rub. definiunt) ſecunda conditionalis

inſt

institutio. Vulgaris autem substitutio (de qua hoc titulo differitur) vt ex dictis scribentium in l.j.ff.eo colligere est, sic potest definiri: Substitutio vulgaris, est directa substitutio, in locum prioris institutionis effectum non sortientis facta, quæ à quolibet, & cuilibet fieri potest, nihil specialitatis habens.

Potest autem quis in testamento suo plures gradus hæredum facere: vtputa, Si ille hæres non erit, ille hæres esto: *& deinceps, inquantum velit testator substituere potest: vt nouissimo loco in subsidium, vel seruũ necessarium hæredem instituere possit. Et plures in vnius locũ possunt substitui, vel vnus in plurium, vel singuli in singulorum, vel inuicem ipsi, qui hæredes instituti sunt.*

ARGVM.

Quem testator instituendo prædilexit, eum etiam substituendo prædilexisse creditur: ideò hæredes ex disparibus partibus instituti, & inuicem simpliciter substituti, ex iisdem portionibus substituti censentur, ex quibus instituti fuerunt.

Et si ex disparibus partibus hæredes scriptos inuicem substituerit, & nullam mentionem partium in substitutione habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit. & ita diuus Pius rescripsit.

ARGVM.

Vulgariter substitutus vni cohæredum, quem alteri

teri cohæredi testator substituerat (neutro eorum adeunte) vtrique substitutus videtur.

Sed si instituto hæredi, cohærede substituto dato, alius ei substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad vtranque partem substitutum admitti.

ARGVM.

Vulgariter substitutus alieno seruo, quem testator liberum opinabatur (quanuis domini iussu seruus hæreditatem adierit) ad partem hæreditatis admittitur: qualis autem sit horum verborum (si hæres non erit) interpretatio, hîc traditur.

1. *Si seruum alienum quis patremfamiliâs arbitratus, hæredem scripserit: & si hæres nō esset, Mæuium ei substituerit: isque seruus iussu domini adierit hæreditatem: Mæuius substitutus in partem admittitur. illa enim verba,* Si hæres non erit: *in eo quidem, quem alieno iuri subiectum esse testator scit, sic accipiuntur: si neque ipse hæres erit, neque alium hæredem effecerit. in eo verò, quem patremfamiliâs esse arbitratur, illud significant: si hæreditatem sibi, vel ei cuius iuri postea subiectus esse cœperit, non adquisierit.* Idq; *Tyberius Cæsar in persona Parthenij serui sui constituit.*

De pupillari substitutione,

TITVL. XVI.

ARGVM.

Qui liberos impuberes in suis habet sacris

constitutos, non solùm vulgariter, id est, si hæredes non erunt, sed etiam pupillariter si hæredes fuerint, & intra pubertatem decesserint, eis substituere potest: ideo primo casu contingente, substitutus fit testatoris hæres: secundo verò casu ipsi pupillo hæres efficitur.

Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solùm ita, vt suprà diximus substituere potest: id est, vt si hæredes ei non extiterint, alius sit ei hæres: sed eo amplius, vt si hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: veluti si quis dicat hoc modo, Titius filius meus hæres mihi esto. Et si filius meus hæres mihi non erit: siue hæres erit, & Prius moriatur: quàm in suam tutelam venerit: *id est, antequàm pubes factus sit*: tunc Seius hæres esto. *quo casu, si quidem non extiterit hæres filius: tunc substitutus patri fit hæres. si verò extiterit hæres filius, & ante pubertatem decesserit: ipsi filio fit hæres substitutus, nam moribus institutum est, vt quum eius ætatis filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt: parentes eis faciant.*

ARGVM.

Qua ratione potest pater filio impuberi pupillariter substituere, eadem poterit filio furioso, aut mente capto exemplarem substitutionem facere: itaque sicuti pupillaris pubertate adueniente expirat, ita

ita exemplaris furore sedato & sanitate mentis restituta, euanescit.

Qua ratione excitati, etiam constitutionem posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, vt si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuiuscunque sexus vel gradus: liceat eis, & si puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere. sin autem resipuerint: eandem substitutionem infirmari sancimus: & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis: quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur. Igitur in pupillari substitutione secundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterum filij, tanquam si ipse filius sibi hæredem instituisset: aut certè vnum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hæreditatum.

Sin autem quis ita formidolosus sit, vt timeat, ne filius suus pupillus adhuc ex eo, quod palàm substitutum acceperit, post obitum eius periculo insidiarum subiaceat: vulgarem quidem substitutionem palàm facere, & in primis testamenti partibus ordinare debet: illam autem substitutionem, per quam si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur: separatim in inferioribus partibus scribere debet eámque partem proprio lino, própriáque cera consignare, & in

priore parte testamenti cauere, ne inferiores tabulæ viuo filio & adhuc impubere, aperiantur.

Illud palàm est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filij, quòd in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque hæredem instituisset: quamuis pupillo hoc periculosum sit.

ARGVM.

Etiam exhæredato filio parens pupillariter substituere potest: quo casu vndecunque pupillo quæsita ad substitutum pertinebunt.

Non solùm autem hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, vt si hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exhæredatis. Itaque eo casu si quid exhæredato pupillo ex hæreditatibus, legatísve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit: id omne ad substitutum pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum, vel exhæredatorum, eadem etiam de posthumis intelligimus.

*Adnotato, Principali causa non consistente, nec sequelam consistere posse.

Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat. nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamenti: adeò vt si patris testamentum non valeat, nec

filij quidem valebit. Vel singulis liberis, vel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest: singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: nouissimo, si ius legitimarum hæreditatum integrum inter eos custodiri velit.

ARGVM.

Pupillo substitutus dari potest certo & proprio nomine, aut generaliter, his verbis (quisquis mihi erit hæres, filio meo impuberi sit hæres) quo casu qui ex testatoris iudicio hæredes fuerunt, pro hæreditariis portionibus substituti videntur.

Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti, Titius hæres esto, *aut generaliter, vt,* Quisquis mihi hæres erit. *Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo, filio, illi, qui & scripti sunt hæredes, & extiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt.*

ARGVM.

Pubertate euanescit pupillaris substitutio: nec longiorem habet progressum quàm in pubertatem vsq;.

Masculo igitur vsque ad quatuordecim annos substitui potest: fœminæ vsque ad duodecim annos. & si hoc tempus excesserint, substitutio euanescit.

ARGVM.

Extraneo & puberi filio post aditam hæreditatem directò substitui non potest: sed per fideicommissum potest.

Extraneo verò, vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest, vt si hæres extiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permissum est, vt eum per fideicommissum testator obliget alij hæreditatem eius, vel totã, vel pro parte restituere. quod ius quale sit, suo loco trademus.

Quibus modis testamenta infirmentur,

TITVL. XVII.

ARGVM.

Si quis facto testamento quempiam sibi ceu in filium adrogauerit, vel ex suis descendentibus aliquem adoptarit, protinus quasi sui hæredis adgnatione, quod prius fecerat rumpitur testamentum.

TEstamentum iure factum, vsque eò valet, donec rumpatur, irritúmvè fiat. Rumpitur autem testamentum, cùm in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti ius vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptauerit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui iuris: aut per prætorem secundum nostram constitutionem eum, qui in potestate parentis fuerit: testamentum eius rumpitur quasi adgnatione sui hæredis.

ARGVM.

Posteriore testamento ex quo iure ciuili aliquo casu adiri potuit hæreditas (quanuis adita non fuerit) rumpitur prius testamentum.

Posteriore quoque testamento, quod iure perfectum est, superius rumpitur: nec interest, extiterit aliquis hæres ex eo, an non. hoc enim solùm spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideóque si quis aut noluerit hæres esse, aut viuo testatore, aut post mortem eius antè, quàm hæreditatem adiret, decesserit: aut conditione, sub qua hæres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamiliâs intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æquè nullas habet vires, cùm ex eo nemo hæres extiterit.

ARGVM.

Etiam posteriore ritè facto testamento, in quo in certis rebus quispiam institutus fuit, primum cui hæres est vniuersalis, tollitur testamentum: sin autem secundis tabulis vt priores quoque vim obtinerent iusserit testator, tunc qui ex re certa scriptus est, vniuersam hæreditatem hæredi qui priori institutus est testamentum, restituere tenetur.

Sed & si quis priore testamento iure perfecto posterius æquè iure fecerit: etiam si ex certis rebus in eo hæredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus Augusti rescripserunt. cuius constitutionis verba, & hîc inseri iussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Seuerus & Antoninus Augusti Coccio Campano. Testa-

mentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit: perinde iure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri hæredem scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba, quibus vt valeret prius testamentum, expressum est: dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur. Alio autem modo testamenta iure facta infirmantur: veluti cùm is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit. quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: quum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant: & ea, quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita sint: sed & ea quæ iure facta sunt, & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui: ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi, vel irrita fieri.

ARGVM.

Capitis deminutione testatoris iure ciuili irritum fit testamentum: quod tamen (si hæres mortis tempore pristinum statum recuperarit) iure prætorio conualescit: & ex eo secundum tabulas bonorum possessio peti potest.

Non

Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. nam si septem testium signis signata sunt: potest scriptus hæres secundùm tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere: si modò defunctus, & ciuis Romanus & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideò irritum factum sit testamentum, quia ciuitatem, vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit: non potest scriptus hæres secundùm tabulas bonorum possessionem petere.

ARGVM.

Simplici nudáque voluntatis expressione præcedens ritè factum testamentum minimè infirmatur: item posterioribus tabulis imperfectis non fiunt irritæ priores perfectæ.

Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quòd postea testator id noluerit valere: vsqueadeò, vt & si quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit, & aut mortalitate præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, id non perfecerit: diui Pertinacis oratione cautum sit, ne aliâs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant, nisi sequentes iure ordinatæ, & perfectæ fuerint. nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est.

ARGVM.

Si quis idcirco principem hæredem scripserit, vt aduersario cum quo sibi lis erat, duriorem constitueret litigatorem, nulla est dispositio huiusmodi.

Eadem oratione expreßit, non admissurum se hæreditatem eius, qui litis causa principem reliquerit hæredem: neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eam causam hæres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura, cui iuris authoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc diui Seuerus, & Antoninus sæpißime rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus viuimus.

De inofficioso testamento, *TIT. XVIII.*

ARGVM.

Liberi indebitè exhæredati, inofficiosi querela proposita, parentum impugnare possunt testamenta: quod ius parentibus quoque à liberis exhæredibus factis competit: item fratribus, turpi scilicet persona instituta: reliquis autem cognatis non conceditur hoc querelæ beneficium.

QVia plerunque parentes sine causa liberos suos exhæredant, vel omittunt: inductum est, vt de inofficioso testamento agere poßint liberi, qui queruntur aut inique se exhæredatos, aut iniquè præteritos: hoc colore

quasi

quasi non sanæ mentis fuerint, cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit, sed rectè quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si verè furiosus sit, nullum testamentum est. Non autem liberis tantùm permissum est, testamentum parentum inofficiosum accusare, verùm etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater, turpibus personis scriptis hæredibus, ex sacris constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes hæredes agere possunt. Vltra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

ARGVM.

Subsidiarium est querelæ inofficiosi auxilium: idcirco aliis remediis competentibus exerceri non potest.

Tam autem naturales liberi, quàm secundùm nostræ constitutionis diuisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio iure, ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hæreditatem totam vel partem eius alio iure veniunt: de inofficioso agere non possunt. Posthumi quoque, qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

ARGVM.

Ad inofficiosi testamenti querelam excludendam, quantulumcunque relictum fuisse sat est: quod si de-

bito bonorum subsidio minus sit, quiescente querela, ad supplendum quod deest, agitur.

Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est. quod nostra constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin verò quantacunque pars hæreditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id, quod eis deest, vsque ad quartam legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

ARGVM.

Qui officij necessitate coactus legatum ex eo (in quo exhæres factus fuerat) testamento petiit, non prohibetur illud inofficiosi querela impugnare: è regione etiam, qui impugnauit, legato sibi in eo testamento facto minimè priuabitur.

Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cùm nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere. Sed si è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

*Nouissimo tamen iure, institutionis titulo legitimam relictam esse, operæpretium est.

Igitur quartam quis debet habere, vt de inofficioso agere non poßit: siue iure hæreditario, siue iure legati, vel fideicommißi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos: in ijs tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra constitutio, vel alijs modis, qui in nostris constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est: vt siue vnus fuerit, siue plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur: vna quarta eis dari poßit, vt ea pro rata eis distribuatur.

De hæredum qualitate, & differentia,
TIT. XIX.

HAeredes autem, aut necessarij dicuntur, aut sui & necessarij, aut extranei. Necessarius hæres, est seruus hæres institutus. ideóque sic appellatur, quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius hæres fit. Vnde qui facultates suas suspectas habent, solent seruum suum primo, aut secundo, aut etiam vlteriore gradu hæredem instituere: vt si creditoribus satis non fiat, potius eius hæredis bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus poßideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præstatur: vt ea, quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reseruentur.

tur. Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditoribus: iterum tamen ex ea causa res eius, quas sibi adquisierit non veneunt.

ARGVM.

Vt quis sui nomine dignus sit, duo copulatim interuenire necessum est, vt scilicet in potestate sit morientis, & priorem locum tunc temporis obtineat, quorum alterum nequaquam sufficere aperto iure ostenditur: & quanquam olim qui sui erant, ij quoque essent necessarij, iure tamen prætorio eis abstinendi beneficium conceditur.

Sui autem & necessarij hæredes sunt, veluti, filius, filia, nepos neptísve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint. Sed vt nepos neptísve sui hæredes sint: non sufficit eum eámve in potestate aui morientis tempore fuisse: sed opus est: vt pater eius viuo patre suo desierit suus hæres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate. tunc enim nepos neptísve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem hæredes ideò appellantur, quia domestici hæredes sunt, & viuo quoque patre quodammodo domini existimantur. Vnde etiam si quis intestatus moriatur: prima causa est in successione liberorum. Necessarij verò ideò dicuntur, quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento, ex lege duodecim Tabularum hæredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abstinere

nere hæreditate: vt potius parentis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur. Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de causa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. Seruus quoque hæres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.

ARGVM.

Extraneum hæredem (quo ex testamento sibi delatam assequatur hæreditatem) tribus temporibus esse capacem iura requirunt, testamenti scilicet tempore, & mortis testatoris, item aditionis: media autem tempora inter prædicta, hæreditatis capessendæ, eum minimè inhabilem reddunt.

In extraneis hæredibus illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio: siue hæredes ipsi instituantur, siue hi, qui in potestate eorum sunt, & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti tempore, vt constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. hoc amplius, & cùm adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio, siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit. Nam ius hæredis eo maximè

ximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio iuris non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solùm is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere, licet non poßit facere testamentum. Et ideò furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamiliâs, & seruus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non poßint: attamen ex testamento vel sibi, vel alij adquirere possunt. Extraneis autem hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, nisi minor sit vigintiquinque annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis: ita & si temerè damnosam hæreditatem susceperint, prætor succurrit. Sciendum est tamen diuum Hadrianum etiam maiori vigintiquinque annis veniam dedisse, cùm post aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidam

dam speciali beneficio præstitit. diuus autē Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit.

ARGVM.

Quisquis inuentarium rerum hæreditariarum ritè confecerit, tutus etiam citra deliberationem subire hæreditatem potest: creditoribus etenim eatenus tantum tenebitur, quatenus hæreditatis vires sese extendunt.

Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionem tam æquissimam, quàm nobilissimam scripsit: cuius tenorem si obseruauerint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimauerint, & sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint.

ARGVM.

Etiam nuda voluntate verbis aut facto declarata, aditur hæreditas, facto autem declarat qui se pro hærede gerit: id est, hos actus exercet, qui non nisi ab hærede & domino fieri queunt.

Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis hæres fieri.

ximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio iuris non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solùm is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere, licet non poßit facere testamentum. Et ideò furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamiliâs, & seruus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non poßint: attamen ex testamento vel sibi, vel alij adquirere possunt. Extraneis autem hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, nisi minor sit vigintiquinque annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis: ita & si temerè damnosam hæreditatem susceperint, prætor succurrit. Sciendum est tamen diuum Hadrianum etiam maiori vigintiquinque annis veniam dedisse, cùm post aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cui-

dam

dam speciali beneficio præstitit. diuus autē Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit.

ARGVM.

Quisquis inuentarium rerum hæreditariarum ritè confecerit, tutus etiam citra deliberationem subire hæreditatem potest: creditoribus etenim eatenus tantum tenebitur, quatenus hæreditatis vires sese extendunt.

Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionem tam æquissimam, quàm nobilissimam scripsit: cuius tenorem si obseruauerint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimauerint, & sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint.

ARGVM.

Etiam nuda voluntate verbis aut facto declarata, aditur hæreditas, facto autem declarat qui se pro hærede gerit: id est, hos actus exercet, qui non nisi ab hærede & domino fieri queunt.

Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis hæres

fieri.

fieri. Pro hærede autem gerere quis videtur, si rebus hæreditarijs tanquam hæres vtatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo locandóve, & quoquomodo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo de adeunda hæreditate: dummodo sciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit, testatum intestatúmve obijsse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere, est pro domino gerere. Veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit: ita contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur. Eum, qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est: nihil prohibet pro hærede gerere, & adquirere sibi hæreditatem: si tamen intelligit quod agit.

De legatis,

TIT. XX.

ARGVM.

Legatariis triplici actione eorum persequi posse legata, concessum est: videlicet, personali, in rem, & hypothecaria.

POst hæc videamus de legatis, quæ pars iuris extra propositam quidem materiam videtur. (nam loquimur de ijs iuris figuris, quibus per vniuersitatem, res nobis adquiruntur) sed cùm omnino de testamentis, & de hæredibus, qui in testamento instituuntur, loquuti sumus: non sine causa sequenti loco potest hæc iuris

mate

materia tractari. Legatum itaque est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus diuorum Principum solennitas huiusmodi verborum penitus sublata est. Nostra autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis sed voluntatibus eorum fauentes disposuit, vt omnibus legatis vna sit natura: & quibuscunque verbis aliquid relictum sit, liceat legatarijs id persequi, non solùm per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cuius constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectißimè accipere poßibile est.

ARGVM.

Sublata legatorum & fideicommissorum multiplici differentia, omnium hodie vna eadémque natura est.

Sed non vsque ad eam constitutionem standum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus legata quidem strictè concludentem: fideicommißis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum: pinguiorem

naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare, vt nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorũ: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicõmissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæpretium esse duximus interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare, vt natura vtriusque iuris cognita, facilè poßint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere. Non solùm autem testatoris vel hæredis res, sed etiam aliena legari potest: ita, vt hæres cogatur redimere eam, & præstare: vel si eam non potest redimere, æstimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius cõmercium non est, vel adipisci non potest: nec æstimatio eius debetur. veluti si quis campum Martiũ, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico vsui destinata sunt, legauerit. nam nullius momenti tale legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari: ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse: non si ignorabat. Forsitan enim si sciuisset alienam rem esse, non legasset, & ita diuus Pius rescripsit.

*Adnota, Ignorantiam in dubio præsumi: idcirco scientiã asserens onere probandi grauatur.

Et

Et verius est ipsum, qui agit, id est, legatarium probare oportere, sciuisse alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi qui agit.

ARGVM.

Rei hypothecatæ (quam testator cuipiam sciens prudénsque legauerat) luitio ad hæredem spectat: nisi aliud sensisse testatorem appareat.

Sed & si rem obligatam creditori aliquis legauerit, necesse habet hæres eam luere. Et in hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: vt ita demum luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rem obligatam esse: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctùs voluerit legatarium luere, & hoc expresserit: non debet hæres eam luere.

ARGVM.

Legatarius rei sibi legatæ dominium ex causa lucratiua nactus, legatum nequaquam petere potest: diuersum erit si ex onerosa: qui tamen lucratiuo titulo æstimationem rei adeptus fuit, non prohibetur ex alio rem ipsam petere.

Si res aliena legata fuerit, & eius rei viuo testatore legatarius dominus factus fuerit: siquidem ex causa emptionis: ex testamento actione pretium consequi potest. Si verò ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa: agere non potest. Nam traditum

est duas lucratiuas causas in eundem hominem & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest, vtrum rem, an æstimationem ex testamento consequutus sit, nam si rem habet: agere non potest, quia habet eam ex causa lucratiua. si æstimationem: agere potest. Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modò futura est, rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

ARGVM.

Eiusdem rei legatum duobus coniunctim aut separatim factum, vtrique acceptanti æquis portionibus quæritur: sin autem alterius portio defecta fuerit, accrescendi quodam iure ad collegatarium pertinebit.

Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim, siue disiunctim: si ambo perueniant ad legatum: scinditur inter eos legatum, si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit: totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti si quis dicat, Titio & Seio hominem Stichum do, lego. *Disiunctim ita,* Titio hominem Stichū do, lego. Seio hominem Stichum do, lego. *Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æquè disiunctim legatum intelligitur.*

ARG

ARGVM.

Si legati fundi proprietas ad legatarium onerofo titulo peruenerit, vsusfructus verò lucratiuo, proprietatis æstimationem iudicis officio tantùm confequetur.

Si cui fundus alienus legatus sit: & emerit proprietatem deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit, & postea ex testamento agat: rectè eum agere, & fundum petere, Iulianus ait: quia vsusfructus in petitione seruitutis locum obtinet. sed officio iudicis continetur, vt deducto vsufructu, iubeat æstimationem præstari. Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri non potest. Et licet alienauerit eam, nō debetur nec ipsa res, nec æstimatio eius. Si quis rem suam quasi alienam legauerit: valet legatum. nam plus valet quod in veritate est, quàm quod in opinione. Sed & si legatarij esse putauit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

ARGVM.

Ita demum rei legatæ alienatio aut pignori datio legatum adimit, si testatorem adimendi animo alienaffe constet.

Si rem suam legauerit testator, postéaque eam alienauerit, Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idémque diui Seuerus & Antoninus rescripserūt. Iidem rescripserunt eum, qui post testamētum factum

prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisſe legatum non videri: & ideò legatarium cum hærede eius agere poſſe, vt prædia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienauerit: pars, quæ non eſt alienata, omnino debetur. Pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

ARGVM.

Liberationis legatum, tutum legatarium, eiúſque in poſterum iuris ſucceſſores reddit: Actionémque ei aduerſus creditoris hæredem, vt liber ab obligatione fiat, adquirit.

Si quis debitori ſuo liberationem legauerit, legatum vtile eſt: & neque ab ipſo debitore, neque ab hærede eius poteſt hæres petere: neque ab alio, qui hæredis loco ſit. ſed & poteſt à debitore conueniri, vt liberet eum. Poteſt etiam quis vel ad tempus iubere, ne hæres petat.

ARGVM.

Debitor creditori debitum legando, tunc vtiliter legat, cùm qualecunque commodum creditor ex legato conſequitur.

Ex contrario, ſi debitor creditori ſuo, quod debet, legauerit: inutile eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato, quàm in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quòd ſi in diem, vel ſub conditione debitum ei purè legauerit: vtile eſt legatum, propter repræſentationem. Quòd ſi viuo teſta

testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, vtile esse nihilominus legatum: quia semel constitit, quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium extinctum esse legatum, quia in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest.

ARGVM.

Dotis prælegatio vxori à marito facta, iure subsistit, propter commodum repræsentationis: dotem igitur (etiam. si nullam dederit) consequetur vxor: modò certam dotis quantitatem testator legando expresserit.

Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia plenius est legatum, quàm de dote actio. Sed si quam non accepit dotem, legauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum, si verò certa pecunia, vel certum corpus aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt: valere legatum. Si res legata sine facto hæredis perierit: legatario decedit. Et si seruus alienus legatus, sine facto hæredis manumissus fuerit: non tenetur hæres. Si verò hæredis seruus legatus sit, & ipse eum manumiserit: teneri ipsum Iulianus scripsit. nec interest, sciuerit, an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit seruum, & is cui donatus est, eum manumiserit: tenetur hæres, quamuis ignorauerit à se eum legatum esse.

ARGVM.

Copulatorum altero pereunte, aliud æquè principale firmum manet: quod si alteri fuerit accessoriũ, principali corruente, & id quod accedit corruere necessum est.

Si quis ancillas cũ suis natis legauerit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarij serui cum vicarijs legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si seruus fuerit cum peculio legatus: mortuo seruo, vel manumisso, vel alienato, peculij legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur. Si grex legatus fuerit, & postea ad vnam ouem peruenerit: quod superfuerit, vendicari potest. Grege autem legato, etiam eas oues, quæ post testamentum factum gregi adijciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Est autem gregis vnum corpus ex distantibus capitibus: sicut ædium vnum corpus est ex cohærentibus lapidibus. Aedibus denique legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere.

ARGVM.

Quicquid legato peculio, adhuc viuo testatore adcrescit vel decrescit, legatarij commodum vel damnum respicit: quicquid verò mortuo testatore, nondúmque adita hæreditate accedit, ipsi seruo manu-

misso

missō cedit:quod si alij quàm seruo legatū sit, quod ex rebus peculiaribus augmentum prouenit,tantum consequitur legatarius.

Si peculium legatum fuerit:sine dubio quicquid peculio accedit,vel decedit viuo testatore, legatarij lucro vel damno est. Quòd si post mortem testatoris,ante aditam hæreditatem aliquid seruus acquisierit: Iulianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit:omne,quod ante aditam hæreditatem adquisitum est,legatario cedere:quia huiusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit.sed si extraneo peculium legatum fuerit:non cedere ea legato,nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium.

ARGVM.

Datus libertati in vltima voluntate,peculium (nisi expresśim legatum sit) nequaquam petere poteſt: secus si inter viuos: si quid autem seruus, cui peculium quoque legatum fuit,pro domino impenderit, non repetit. Item legata alicui libertate si rationes reddiderit,& reliqua intulerit,etiam legatum videtur peculium.

Peculium autem,nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quanuis si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem re-

ſcripſerunt, peculium videri legatum, cùm rationibus redditis liber eſſe iuſſus eſt, & ex eo reliqua inferre. Tam autem corporales res legari poſſunt, quàm incorporales: & ideo quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, vt actiones ſuas hæres legatario præſtet: niſi exegerit viuus teſtator pecuniam. nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, Damnas eſto hæres meus, domum illius reficere. *vel*, illum ære alieno liberare. *ſi generaliter ſeruus vel res alia legetur: electio legatarij eſt, niſi aliud teſtator dixerit.*

ARGVM.

Optandi ius (quicquid antiquo iure ſeruaretur) hodie ad hæredes transfertur: pluribus autem quibus optio competit, inuicem circa optandum diſſentientibus, illius in optione potior erit ſentētia, ad quem ſors deuenerit.

Optionis legatum, id eſt, vbi teſtator ex ſeruis ſuis vel alijs rebus optare legatarium iuſſerat, habebat olim in ſe conditionem. & ideo niſi ipſe legatarius viuus optaſſet, ad hæredem legatum non transmittebat. Sed ex conſtitutione noſtra, & hoc in meliòrem ſtatum reformatum eſt: & data eſt licentia hæredi legatarij optare ſeruum, licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra conſtitutione additum eſt: ſiue

plures legatarij extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: siue vnius legatarij plures hæredes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra beneuolentiam introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem, & sorte hoc esse dirimendum, vt ad quem sors peruenerit, illius sententia in optione præcellat. Legari autem illis solùm potest, cum quibus testamenti factio est. Incertis verò personis neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subijciebat: veluti si quis ita dicat, Quicunque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei hęres meus illum fundum dato. *Illud quoque, quod ijs relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati essent: æquè incertæ personæ legari videbatur. & denique multæ aliæ huiusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari: quia placebat nominatim seruos liberari. Sub certa verò demonstratione, id est ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti,* Ex cognatis meis, qui nunc sunt si quis filiam meam vxorem duxerit, ei

hæres

hæres meus illam rem dato. *Incertis autem personis legata, vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti non posse, sacris constitutionibus cautum erat. Posthumo quoque alieno inutiliter antea legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, hæres testatori futurus non est. Ideóque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus auo. Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta: quum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam, & huic parti medemur, non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis, & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cauere. Posthumus autem alienus, hæres institui & antè poterat, & nunc potest: nisi in vtero eius sit, quæ iure nostro vxor esse non potest. Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij testator errauerit: cùm de persona constat, nihilominus valet legatum. Idémque in hæredibus seruatur, & rectè. Nomina enim, significandorum hominum gratia reperta sunt: quì si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest. Huic proxima est illa iuris regula, Falsa demonstratione legatum non perimi. veluti si quis ita legauerit,* Stichum seruum meum

vernam do,lego. *Licet enim non verna, sed emptus sit: si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit,* Stichum seruum, quem à Seio emi, *sítque ab alio emptus: vtile est legatum, si de seruo constat.*

ARGVM.

Falsæ causæ adiectione ita demum legatum perimitur, si conditionaliter enuntietur.

Longè magis legato falsa causa adiecta non nocet: veluti cùm quis ita dixerit, Titio, quia me absente negotia mea curauit, Stichũ do,lego: *vel ita,* Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichũ do, lego. *Licet enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus sit: legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enuntiata fuerit causa: aliud iuris est, veluti hoc modo:* Titio, si negotia mea curauerit, fundum meum do, lego.

ARGVM.

Hæredis seruo purè legari non potest, sub conditione potest: effectúmque sortitur tale legatum, si verificatæ conditionis tempore ab hæredis nexibus seruus solutus fit: domino autem (cuius seruus hæres scriptus fuit) indistinctè valet factum legatum: quod tamen euanescit, seruo hæreditatem iussu domini adeunte.

An seruo hæredis rectè legemus, quæritur. &

con

constat purè inutiliter legari, nec quicquam proficere, si viuo testatore de potestate hæredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum deceßisset testator: hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione verò rectè legatur seruo, vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit. Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam & si statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur, cùm hæreditas à legato separata sit, & poßit per eum seruum alius hæres effici. si prius, quàm iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit vel manumissus, ipse hæres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quòd si in eadem causa permanserit, & iussu legatarij adierit: euanescit legatum.

*Adnotato, Potius spectandam voluntatem, quàm scripturæ ordinem.

Ante hæredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt: & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia inciuile esse putauimus, scripturæ ordi-

ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem & hoc vitium emendauimus: vt liceat & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredum institutiones legatum relinquere: & multo magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est. Post mortem quoque hæredis aut legatarij simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat, Cùm hæres meus mortuus fuerit, do, lego. *Item*, Pridie quàm hæres aut legatarius morietur. *Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quàm fidei commissorum inueniatur. Pœnæ quoque nomine inutiliter antea legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat aut non faciat: veluti si quis ita scripserit*, Hæres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocauerit, *vel ex diuerso*, Si non collocauerit, dato decem aureos Seio. *Aut si ita scripserit*, Hæres meus si seruum Stichum alienauerit: *vel ex diuerso*, Si non alienauerit, Titio decem aureos dato. *Et in tantum hæc regula obseruabatur, vt quàm plurimis principalibus constitutionibus significaretur, nec*

prin

principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebant: quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur. quinetiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat: eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adiici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, Titius hæres esto, si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocauerit, Seius quoque hæres esto. *Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur, vtrum legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil distare à cæteris legatis constituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet ijs, quæ impoßibilia sunt, vel legibus interdicta, aut aliàs probrosa. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.*

De ademptione legatorum & translatione,

TITVLVS XXI.

ARGVM.

Quod cuipiam testamento relictum fuit, potest eodem, alteróve testamento quibuslibet verbis adimi, vel ad alium transferri.

Ad

Ademptio legatorum (siue eodem testamento adimantur siue codicillis) firma est. sed & siue contrarijs verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quid legauerit, Do, lego: *ita adimatur,* Non do, non lego: *siue non cõtrarijs sed alijs quibuscunque verbis. Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit,* Hominem Stichum quem Titio legaui, Seio do, lego: *siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit. quo casu simul & Titio adimi videtur & Seio dari.*

De lege Falcidia,

TITVLVS XXII.

ARGVM.

Ne suprema testantium iudicia non adita hæreditate corruant, lege Falcidia cautum fuit, ne cuipiam bonòrum dodrantem legatis exhaurire fas sit: alioqui quadrans hæreditatis per legem Falcidiam resecatur, & penes vnum pluréſve hæredes remanet.

Svperest vt de lege Falcidia dispiciamus, qua modus nouißimè legatis impositus est. Cùm enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe cùm ea lege ita cautum esset, Vti quisque legasset, suæ rei, ita ius esto) *visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia prouisum est, ob id, quòd plerumque intestati morie-*

bantur, recusantibus scriptis hæredibus, pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. Et cùm super hoc tam lex Furia, quàm lex Voconia latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: nouißimè lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorum bonorum: id est, vt siue vnus hæres institutus sit, siue plures, apud eũ eósve pars quarta remaneat.

ARGVM.

Hæredum quilibet partis suæ legatis exinanitæ quartam detrahere potest: quanuis cohæredis portio nullatenus grauata extiterit.

Et cùm quæsitum esset duobus hæredibus institutis (veluti Titio & Seio) si Titij pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiam diminuant: an quia is quartam partem totius hæreditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, vt quartam partem suæ partis saluam habeat: placuit posse retinere. etenim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

ARGVM.

Vt Falcidiæ locus sit vel non, quantitas patrimonij testatoris à morte spectanda est: ideo vt bona mortuo testatore, hæreditate iacente aucta, nihil obsint

hæredi, quin quartam de legatis detrahat, ita & diminuta non prohibent quin solida legata debeãtur.

Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legauerit: nihil legatarijs prodest, si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum tantùm accesserit hæreditati, vt centum aureis legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerunt bona (incendijs fortè, aut naufragijs, aut morte seruorum) vt non amplius, quàm septuagintaquinque aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. Nec ea res damnosa est hæredi; cui liberum est non adire hæreditatem. quæ res efficit, vt sit necesse legatarijs, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci.

ARGVM.

Falcidiæ ratio ita habenda est: primùm omne æs alienum, funeris impensa, & seruorum pretia deducuntur: exinde si quod reliqui est, à legatis exuperetur, vsqueadeò quorumlibet minuuntur legata, vt

viribus patrimonij coæquentur: postremo ita Falcidia detrahitur, vt quadrantem hæres, dodrantem verò legatarij ferant.

Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur: antè deducitur æs alienum, item funeris impensa, & pretia seruorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud hæredem remaneat: tres verò partes inter legatarios distribuantur. pro rata scilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonij quantitatem ex qua legata errogari oportet, quadringentorum esse: quarta pars legatarijs singulis debet detrahi. Quòd si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octaua debet detrahi. Quòd si quingentos legauerit: initio quinta, déinde quarta detrahi debet. Antè enim detrahendum est, quod extra bonorùm quantitatem est, déinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

De fideicommissariis hæreditatibus, & ad senatusconsultum Trebellianum.

TITVL. XXIII.

ARGVM.

Fideicommissa ab hæredis fide nomen acceperunt: quæ licet nulla iuris necessitate, sed solo fidei pudore olim præstarentur, hodie tamen ad iuris necessitatem reducta sunt.

Nunc

Nunc transeamus ad fideicommissa. sed prius est, vt de hæreditatibus fideicommissarijs videamus. Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant hæreditatem. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus Augustus primus, semel iterúmque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, iussit Cõsulibus authoritatem suam interponere. Quod quia iustum videbatur, & populare erat: paulatim conuersum est in assiduam iurisdictionem: tantúsque eorum fauor factus est, vt paulatim etiam Prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium appellabant. In primis igitur sciendum est, opus esse, vt aliquis recto iure testamento hæres instituatur: eiúsque fidei committatur, vt eam hæreditatem alij restituat, alioqui inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit, Lucius Titius hæres esto: *potest adijcere,* Rogo te Luci Titi, vt cùm primùm poteris hæredi-

tatem meam adire, eam Caio Seio reddas, restituas. *Potest autem quisque & de parte restituenda hæredem rogare: & liberum est, vel purè, vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die.*

ARGVM.

Restituta hæreditate, nomen hæredis indelebile apud restituentem remanet: in fideicommissarium verò actiuæ passiuæq; actiones transferuntur.

Restituta autem hæreditate, is quidem, qui restituit, nihilominus hæres permanet: is verò, qui recepit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarij loco habetur. Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo & Anneo Seneca Consulibus senatusconsultum factum est: quo cautum est, vt si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit: omnes actiones, quæ iure ciuili hæredi & in hæredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hæreditas. Post quod senatusconsultum Prætor vtiles actiones ei & in eum, qui recepit hæreditatem, quasi hæredi & in hæredem dare cœpit.

ARGVM.

Pegasiano senatusconsulto introductum fuerat, hæredem totam hæreditatem restituere grauatum, quadrantem detrahere posse, ne solo nomine hæres esset: actionibus tamen actiuis passiuisq; apud eum remanentibus, nisi stipulatione sibi prouideret vt

dam

damnum lucrúmque, sibi & fideicommissario pro quota commune foret: sinautem intra dodrantem restituere rogabatur, tunc Trebelliano Senatusconsulto locus erat: ex quo tam hæres quàm fideicommissarius pro ratis portionibus onera sustinebant.

Sed quia hæredes scripti, cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerunque restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso & Pusione Consulibus senatus censuit, vt ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, périnde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod senatusconsultum ipse hæres onera hæreditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id est, eius legatarij, cui pars bonorum legabatur: quæ species legati, partitio vocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant stipulationes inter hæredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hæredem: id est, vt lucrum & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset. Ergo si quidem non plus, quàm

dodrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hæreditas, & in vtrunque actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur: in hæredem quidem iure ciuili: in eum verò, qui recipiebat hæreditatem ex senatusconsulto Trebelliano, tanquàm in hæredem. At si plus quàm dodrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano senatusconsulto: & hæres, qui semel adierat hæreditatem (si modò sua voluntate adierat) siue retinuerat quartam partem, siue retinere voluerat: ipse vniuersa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & hæredem. si verò totam hæreditatem restitueret: emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur.

ARGVM.

Hæreditatem restituere grauatus, inuitus adire & restituere cogitur: quo casu in fideicommissarium omnes transmittuntur actiones.

Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id, quòd diceret eam sibi suspectam esse quasi damnosam: cauebatur Pegasiano senatusconsulto, vt desiderante eo, cui restituere rogatus esset, iussu Prætoris adiret & restituer

tueret hæreditatem: perindéque eì & in eum, qui reciperet hæreditatem actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano senatusconsulto, quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur: & actiones hæreditariæ ei & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, vtroque senatusconsulto in hac specie concurrente.

ARGVM.

Exploso Senatusconsulto Pegasiano, & omni eius authoritate Trebelliano attributa, hodie hæres restituere grauatus, quadrantem hæreditatis indistinctè consequitur: actionésque inter eum & fideicommissarium pro quota portione scinduntur: nisi aut totam hæreditatem sponte restituat, aut coactus adeat: quibus sanè casibus quicquid commodi vel oneris est in hæreditate, id totum in fideicommissarium deuoluitur.

Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas, quàm difficultas placet: ideò omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quàm differentijs vtriusque senatusconsulti, placuit, exploso senatusconsulto Pegasiano, quod postea superuenit, omnem authoritatem Trebelliano senatusconsulto præstare, vt ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur: siue

habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, siue plus, siue minus, siue nihil penitus: vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei, vel quartam, vel quod deest, ex nostra authoritate retinere, vel repetere solutum quasi ex Trebelliano senatusconsulto: pro rata portione actionibus, tam in hæredem, quàm in fideicommissarium competentibus. Si verò totam hæreditatem sponte restituerit: omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & aduersus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani senatusconsulti fuerat, vt quando recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & cōtra eum transferre actiones: & hoc transposuimus ad senatusconsultum Trebellianum, vt ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno nec commodo apud hæredem remanente. Nihil autem interest, vtrum aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus.

ARGVM.

Hæreditatem deducta quarta restituere grauatus, pro ea parte hæreditaria onera sustinet: quod si certa re quantumuis maxima, certáve quantitate præcepta, restituere rogetur, nullatenus oneribus implicatur: sed vniuersa ad fideicommissarium conuolant.

Si quis vna aliqua re deducta siue præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem, simili modo ex Trebelliano senatusconsulto restitutio fiat, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hæreditatem restituere. Sed illud interest, quòd altero casu, id est, cùm deducta, siue præcepta aliqua re, restituitur hæreditas: insolidũ ex eo senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, sine vllo onere hæreditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita. altero verò casu, id est, cùm quartà parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licet vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatũr: æquè in solidum transferuntur actiones. Et secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet

intern

interueniunt, & si duabus pluribúsve deductis præceptísve rebus restituere hæreditatem rogatus sit. Sed etsi certa summa deducta præceptáve, quæ quartam vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere: idem iuris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse institutus est: eadem transferimus, & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est. Præterea intestatus quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit: vt hæreditatem suam totam, partémve eius, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat, cùm alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.

ARGVM.

Quis sit huius literæ sensus, acerrimè inter iuris commentatores pugnatum est, ad extremúmque, anhelitum vsque laboratum: iuxta tamen receptiorem & communi calculo probatam sententiam, hoc dicat: Si quis legum solennia obseruare nolens, hæredis fide ac legalitate fretus, fideicommissum reliquerit, iusiurandum subire cogitur hæres, num tale quid relictum fuerit: quod si recuset, ad fideicommissi solutionem arctatur: nec audiendus est, si minus solennem voluntatem alleget.

Et

Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quàm substantiam acceperunt, ideò diuus Augustus ad necessitatem iuris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem superare contendentes ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus exquæstor sacri palatij suggessit, constitutionem fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, vt vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores, quàm quinq;, vel nemo penitus testis interuenerit: tunc siue pater hæredis, siue alius quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam, si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, cùm prius ipse de calumnia iurauerit: necesse eum habere vel iusiurandum subire, quòd nihil tale à testatore audiuerit, vel recusantem ad fideicommissi, vel vniuersalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat vltima voluntas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem obseruari censuimus, & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quòd si is, à quo relictum dicitur, postquàm negauerit, confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem

tem

tem recurrat: omnino soluere cogendus est.

De singulis rebus per fideicommissum relictis, TIT. XXIIII.

POtest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, & pecuniam numeratam: & vel ipsum hæredem rogare vt alicui restituat, vel legatarium, quamuis à legatario legari non posßit.

*Adnota, Eatenus quem fideicommissis grauari posse, quatenus honoratur.

Potest autem non solùm proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & hæredis, aut legatarij, aut fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solùm de ea re rogari potest, vt eam alicui restituat, quæ ei relicta sit, sed etiam de alia, siue ipsius, siue aliena sit. Hoc solùm obseruandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quàm ipse ex testamento ceperit. nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur: necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem eius soluere. Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, vt hæres eum rogetur manumittere, vel

legat

legatarius, vel fideicommissarius. nec interest, vtrum de suo proprio seruo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarij, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus seruus redimi & manumitti debet. Quòd si dominus eum non vendat: si modò nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatem, perceperit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur: quoad possit tempore procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas.

ARGVM.

Directæ libertati datus, testatoris libertus efficitur: fideicommissariam autem adeptus libertatem, hæredis est libertus.

Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur: non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus sit, sed eius, qui manumittit. At is, qui directò ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam orcinus appellatur. Nec alius vllus directò ex testamento libertatem habere potest, quàm qui vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directò autem libertas tunc dari videtur, cùm non ab alio seruum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult. Verba autem fideicommissorum hæc maximè in vsu habentur, Peto, rogo, volo,

volo, mando, fidei tuæ committo. *quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnum congesta essent.*

De codicillis,

TIT. XXV.

ARGVM.

Codicillos etiam non testatus quiuis facere potest: porrò ante testamentum facti, nulla expressa confirmatione (nouo iure) indigent.

ANte Augusti tempora constat codicillorum ius in vsu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiam fideicommissa esse cœperunt) codicillos introduxit. Nam cùm decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petijt per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et cùm diuus Augustus voluntatem eius implesset: deinceps reliqui eius authoritatem sequuti fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse sapientes viros, intérque eos Trebatium quoque, cuius tunc authoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonãs à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quòd diceret vtilissimum & necessarium hoc ciuibus esse propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si quis testamentum facere nõ posset,

tamen

tamen codicillos posset. Post quæ tempora cùm & Labeo codicillos fecisset:iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Non tantum autem testamẽto facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cùm ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vires habere, quàm si speciali postea voluntate confirmentur. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti, si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate quam in codicillis expresserat, non recessisse.

ARGVM.

Codicillis nec dari nec adimi directò hæreditas potest: nec instituto hæredi conditio adiici, nec directò substitui: fideicommitti autem potest.

Codicillis autem hæreditas, neque dari, neque adimi potest: ne confundatur ius testamentorum & codicillorum: & ideo nec exhæredatio scribi. Directò autem hæreditas codicillis, neque dari, neque adimi potest. nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem hæredi instituto codicillis adiicere, neq; substituere directò quis potest. Codicillos autem etiã plures quis facere potest, & nullam solẽnitatem ordinationis desiderant.

LIBRI SECVNDI FINIS.

INSTITVTIONVM, SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,

*

LIBER III.

De hæreditatibus, quæ ab intestato deferuntur,

TITVLVS I.

NTESTATVS *decedit, qui aut omnino testamentum non fecit: aut non iure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum, irritúmve factum est: aut si ex eo nemo hæres extiterit.*

ARGVM.

Intestatorum hæreditates suis hæredibus imprimis deferuntur: in quorum numero sunt naturales liberi, quàmprimum legitimi (secundum præscriptos in l. modos) sunt effecti.

Intestatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum, primùm ad suos hæredes pertinent.

nent. Sui autem hæredes existimantur (vt suprà diximus) qui in potestate morientis fuerint: veluti filius filiáve, nepos neptísve ex filio, pronepos proneptísve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatáve. Nec interest, vtrum naturales sint liberi, an adoptiui. Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem nuptijs, vel matrimonijs non sunt progeniti, curijs tamen ciuitatum dati secundum diualium constitutionum, quæ super his positæ sunt tenorem, hæredum suorum iura nanciscuntur. Necnon eos, quos nostræ amplexæ sunt constitutiones, per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit: postea verò affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non solùm eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos, & in potestate patris esse: sed etiam anteriores, qui & ijs, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti.

ARGVM.

Nepotes & infra hos etiam posteriores tum demum suorum nomine digni sunt, si in potestate con

stituti, primarias etiam parteis in gradu occupent, quod accidit si qui eos præcedebat, viuo adhuc parente desierit in potestate esse.

Ita demum tamen nepos, neptísve, pronepos proneptísve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens persona desierit in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit: nepos ex eo suus hæres esse non potest. Idq; & in cæteris deinceps liberorum personis dictum esse intelligimus. Posthumi quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes sunt. Sui autem hæredes fiunt etiam ignorantes. & licet furiosi sint, hæredes possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis adquiritur, ex his causis, & furiosis adquiri potest. Et statim à morte parentis quasi continuatur dominium. & ideo nec tutoris authoritate opus est pupillis, cùm etiã ignorantibus adquiratur suis hæredibus hæreditas. nec curatoris assensu adquiritur furioso, sed ipso iure.

ARGVM.

Qui ab hostibus captus, suus esse desiit, etiam mortuo parente regressus, beneficio postliminij retrò semper suus fuisse fingitur: Item patre etiam post obitum maiestatis damnato, filius iure suitatis priuatur.

Inter-

Interdum autem, licet in potestate parentis mortis tẽpore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parẽti efficitur: veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris sui. ius enim postliminij hoc facit. Per contrarium autem hoc euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tẽpore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit: suum enim hæredem habere non potest, cùm fiscus ei succedat: sed potest dici ipso quidem iure suum hæredem esse, sed desinere.

ARGVM.

Nepotes ex præmortuo filio, eorum patris locum assumentes simul cum patruo vel amita aui successionem consequuntur, in stirpes scilicet non in capita: quòd si ex præmortuis fratribus nepotes tantùm supersint, quæque proles in eam duntaxat partem succedet, quam pater si superstes esset, adsequuturus fuisset.

Cùm filius filiáve, & ex altero filio nepos neptísve existunt, pariter ad hæreditatem aui vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Aequum enim esse videtur, nepotes neptésque in patris sui locum succedere. Pari ratione, & si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve: simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptésve, item pronepotes proneptésve in parentis sui locũ succedere: conueniens esse visum est, non in capi-

stituti, primarias etiam parteis in gradu occupent, quod accidit si qui eos praecedebat, viuo adhuc parente desierit in potestate esse.

Ita demum tamen nepos, neptísve, pronepos proneptísve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens persona desierit in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit: nepos ex eo suus hæres esse non potest. Idq; & in cæteris deinceps liberorum personis dictum esse intelligimus. Posthumi quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes sunt. Sui autem hæredes fiunt etiam ignorantes, & licet furiosi sint, hæredes possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis adquiritur, ex his causis, & furiosis adquiri potest. Et statim à morte parentis quasi continuatur dominium. & ideo nec tutoris authoritate opus est pupillis, cùm etiã ignorantibus adquiratur suis hæredibus hæreditas. nec curatoris assensu adquiritur furioso, sed ipso iure.

ARGVM.

Qui ab hostibus captus, suus esse desiit, etiam mortuo parente regressus, beneficio postliminij retrò semper suus fuisse fingitur: Item patre etiam post obitum maiestatis damnato, filius iure suitatis priuatur.

Inter

Interdum autem, licet in potestate parentis mortis tēpore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parēti efficitur: veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris sui. ius enim postliminij hoc facit. Per contrarium autem hoc euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tēpore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit: suum enim hæredem habere non potest, cùm fiscus ei succedat: sed potest dici ipso quidem iure suum hæredem esse, sed desinere.

ARGVM.

Nepotes ex præmortuo filio, eorum patris locum assumentes simul cum patruo vel amita aui successionem consequuntur, in stirpes scilicet non in capita: quòd si ex præmortuis fratribus nepotes tantùm supersint, quæque proles in eam duntaxat partem succedet, quam pater si superstes esset, adsequututus fuisset.

Cùm filius filiáve, & ex altero filio nepos neptísve existunt, pariter ad hæreditatem aui vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Aequum enim esse videtur, nepotes neptésque in patris sui locum succedere. Pari ratione, & si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve: simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptésve, item pronepotes proneptésve in parentis sui locū succedere: conueniens esse visum est, non in capi-

ta,sed in stirpes hæreditatem diuidi: vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filijs nepotes neptésve existant, ex altero tres aut quatuor: ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

ARGVM.

Vt quis suus dici queat, etiam destituti testamenti tempus inspicitur: quo fit, vt qui nepos mortis aui tæ tempore suus non erat, si tamen destituto testamento priorem locum occupat, sui hæredis iura nanciscatur: modò viuo auo conceptus fuerit: alioqui nullatenus admittetur.

Cùm autem quæritur, an quis suus hæres existere possit: eo tempore quærendum est, quo certum est, aliquem sine testamento decessisse. quod accidit, & destituto testamento. Hac ratione, si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo, postea certum fuerit hæredem institutum ex testamento non fieri hæredem, aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit: nepos auo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patrem familiâs, solus inuenitur nepos, & hoc certum est. Et licet post mortem aui natus sit: tamen auo viuo conceptus, mortuo patre eius, posteáque deserto aui testamento, suus hæres efficitur. Planè si & conceptus & natus fuerit post mortem aui:

mort

mortuo patre suo, desertóque postea aui testamento, suus hæres auo non existet: quia nullo iure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem, cùm non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt, quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus. Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent (neque enim sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neque vllo alio iure per legem duodecim tabularum vocantur. Sed Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem Vnde liberi, *perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum suis hæredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato vno, & eo, qui tempore mortis in potestate fuerit: sanè quidem is, qui in potestate fuit, solus iure ciuili hæres est, & solus suus hæres. sed cùm emancipatus beneficio Prætoris in partem admittitur: euenit, vt suus hæres pro parte hæres fiat.*

ARGVM.

Emancipati filij, qui sese adoptandos extraneo dedere, ita demum naturali patri olim succedebant, si eo viuo finita esset adoptio: quæ si eo mortuo dissolueretur, nec ad eius, nec adoptiui patris successionem vllo iure peruenire poterant.

At hi, qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modò, cùm is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ab bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem verò naturalis patris emãcipati ab adoptiuo patre: & quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilomagis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquũ erat, esse in potestate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrum ad liberos eius, an ad adgnatos.

*Ciuile ius ciuilia iura à se inducta tollere potest: naturalia non potest.

Minus ergo iuris habent adoptiui filij, quàm naturales. Nanque naturales emancipati, beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant. Adoptiui verò emancipati, & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à Prætore non admittuntur: & rectè. naturalia enim iura ciuilis ratio perimere non potest: nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filij filiæ ve, aut nepotes neptésve esse.

ado

adoptiui verò emancipati, extraneorum loco incipiũt esse: quia ius noménque filij filiǽve, quod per adoptionem cõsequuti sunt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione perdunt.

*Qui ad intestati successionem non potest aspirare, ei præterito contra tabulas non datur.

Eadem hæc obseruantur & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque hæredibus institutis, neque, vt oportet, exhæredatis, Prætor pollicetur. Nam eos, quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat Prætor ad eandem bonorum possessionem: eos verò, qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur., repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut nec ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamenti ad bona eius admittit: quia desinunt in numero liberorum eius esse.

ARGVM.

Quanuis olim emancipato filio extraneo in adoptionem dato, ad patris naturalis successionem consequendam bonorum possessio, Vnde liberi vel Vnde adgnati denegaretur, ei tamẽ Vnde cognati bonorum possessio omnibus demum liberis, & adgnatis deficientibus deferebatur.

Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiua familia sunt, quíve post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint: intestato parente naturali mortuo: licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur: alia tamen parte vocari: scilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui hæredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem vllus interueniat. Antè enim Prætor liberos vocat tam suos hæredes, quàm emancipatos, deinde legitimos hæredes, tertiò proximos cognatos.

ARGVM.

Filius qui ad extraneum patrem adoptione translatus est, omnia sui naturalis patris inuiolata iura retinet, perinde atque si in familiam alienam datus non fuisset: idcirco ei intestato, aut testato succedit: adoptiuo autem patri ex intestato tantum succedit: condito autem testamento præteritus, testatoris nequaquam impugnat iudicium: nisi cuipiam ascēdentium in adoptionem datus sit.

Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra constitutione acceperunt, quam super ijs personis exposuimus; quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem alijs dantur. Inuenimus etenim nonnullos casus, in quibus filij, & naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facilè per

emanci

emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, constitutionem scripsimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alij dederit, integra omnia iura ita seruari, atq; si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, vt posit ab intestato ad patris adoptiui venire successionem. Testamento autem ab eo facto: neq; iure ciuili, neque prætorio, ex hæreditate eius aliquid persequi potest: neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cùm nec necessitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum instituere, vel exhæredem facere, vtpote nullo vinculo naturali copulatum, neq; si ex Sabiniano Senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in eiusmodi casu, neq; quarta ei seruatur, neque vlla actio ad eius persequutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum susceperit. Vtroq; enim iure tam naturali quàm legitimo in hanc personam concurrente: pristina iura tali adoptioni seruamus, quemadmodum si paterfamiliâs sese dederit adrogandum. quæ specialiter, & singulatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

ARGVM.

Explosa veteri iniquitate Diualibus constitutionibus

nibus statuitur, vt ex filia nepotes, pronepotésve cum reliquis filiis, & ex eis descendentibus, ad materni aui successionem æquo iure vocentur, sed cum trientis deminutione: quæ etiam locum obtinent cùm nepotes, vnà cum filiis aut filiabus superstitibus auiæ succedunt.

Item vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes vel neptes, qui quæve ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & iure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorum lineam eos vocabat: tam in aui vel proaui materni, quàm in auiæ vel proauiæ, siue paternæ, siue maternæ successionem. Diui autem principes non paßi sunt talem contra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cùm nepotis, & pronepotis nomen commune sit vtrisque, tam qui ex masculis, quàm qui ex fœminis descendunt: ideo eundem gradum, & ordinem successionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solùm naturæ, sed etiam veteris iuris suffragijs muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus suprà diximus) paulò minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quàm mater eorum vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, siue maternus, quando fœmina mortua sit, cuius de

hæred

hæreditate agitur: iísque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem aui sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ, vel auiæ, eos cum iam designata partis tertiæ deminutione vocat.

ARGVM.

Quanuis olim extantibus etiam ex filia nepotibus, quadrans hæreditatis adgnatis transuersalibus defuncti deberetur, hodie tamen non debetur: item nepotes ex filia ex persona matris cum aui filio succedentes, in stirpes succedunt.

Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter adgnatos, & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ex cuiusdam constitutionis authoritate: memoratam quidem constitutionem à nostro Codice segregauimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem constitutione promulgata, toti iuri eius derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi, qui ex transuersa linea veniunt, potiores iis habeantur qui recto iure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere, secundùm sui vigorem & tempora

pora & nunc sancimus: ita tamen, vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit non in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes, & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas: vt vtraque progenies matris vel patris, auiæ vel aui, portionem sine vlla deminutione consequatur: vt si fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

De legitima adgnatorum successione,

TITVL. II.

ARGVM.

Post suos hæredes eósque qui eorum loco habentur, agnatis proximis (id est, per virilis sexus cognationem iunctis) successio defertur: in quorum etiam albo sunt, qui ciuiliter (hoc est, per adoptionem) fiunt adgnati.

SI nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes Prætor vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hæreditas. Sunt autem adgnati (vt primo quoque libro tradidimus)

mus) cognati per virilis sexus personas cognatione coniuncti, quasi à patre connati. Itaque ex eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt: qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. Is etiam, qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hæreditatem: sed ijs, qui tunc proximiore gradu sunt, cùm certum esse cœperit aliquem intestatum decessisse. Per adoptionem quoque adgnationis ius consistit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin ij impropriè consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris adgnatis tuis, veluti frater aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem, adgnatus inter suos hæredes esse non dubitatur.

A R [illegible] V M.

Ex adgnatis mulieribus nulli penitus (nisi sorori) ad adgnatorum successionem per mediam iuris prudentiam dabatur aditus: quamuis prætoris beneficio post omnes demum adgnatos cognatósque per vnde cognati ad bonorum possessionē admittebātur.

Hodie

Hodie autem constitutum est, omnes adgnatos siue masculos siue fœminas pari ratione ad iura successionis ab intestato vocari.

Cæterùm inter masculos quidem adgnationis iure hæreditas, etiam si longissimo gradu sint, vltro citróque capitur. Quod ad fœminas verò attinet, ita placebat, vt ipsæ consanguinitatis iure tantùm capiant hæreditatem: si sorores sint, vlterius non capiant. masculi autem ad earum hæreditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita iura constitui, vt plerunque hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas quasi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur, ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque adgnatus vllus neque proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem legibus amicam amplexa, simili modo omnes adgnatos, siue masculos, siue fœminas, cuiuscunque gradus, ad similitudinem suorum inuicẽ ad successionem vocabat. Media autem iuris prudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum iunior,

nior, imperiali autem dispositione anterior: subtilitate quadam excogitata præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione adgnatorum repellebat: omni alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis corrigentes, siue quod deerat, imimplentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderunt, & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ Vnde cognati *appellatur. Nos verò legem duodecim Tabularum sequentes, & eius vestigia in hac parte conseruantes: laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic causæ mederi inuenimus. Quare etenim vno eodémque gradu naturali concurrēte, & adgnationis titulis, tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance constitutis: masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum: ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus. Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim Tabularum eandem dispositionem exæquantes: nostra constitutione sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus*

prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis iura, sicut germanæ non habent.

ARGVM.

Vterinæ vel consanguineæ sororis filij filiæue ad auunculi successionem vnà cum filiis fratrum defuncti (non etiam cum ipsis fratribus) hoc iure admittuntur, in capita scilicet, non in stirpes.

Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimauimus, vt transferatur vnus tantummodo gradus à iure cognationis in legitimam successionem: vt non solùm fratris filius & filia (secundùm quod iam definiuimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ vel sororis vterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ vnà cum his ad iura auunculi sui perueniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filijs, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab vtroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes legitimo iure veniant, scilicet vbi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus, & successionem admittentibus cæteri gradus remanent penitus semoti, videlicet hæreditate non in stirpes, sed in capita diuidenda. Si plures sint gradus adgnatorum: apertè lex duodecim Tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut

patr

patruus: frater potior habetur. Et quamuis singulari numero vsa lex duodecim Tabularum proximum vocet: tamen dubium non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. Nam & propriè proximus & pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin licet vnus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

*Eum proximiorem adgnatum etiam dicimus, qui destituti testamenti tempore proximior est.

Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hæreditate quæritur. Quòd si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamēto hæredem extiturum. tunc enim propriè quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

ARGVM.

Lege duodecim tabularum cessabat edictum successorium de gradu gradum (nisi quo ad tutelæ onera) vnius enim capitis persona defecta, sequentes in gradu personæ nequaquam admittebantur, sed

protinus alteri capiti deferebatur ſucceſsio: quod hac conſtitutione emendatur.

Placebat autem in eo genere percipiendarum hæreditatum ſucceßionem non eſſe: id eſt, vt quanuis proximus, qui ſecundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut ſpreuerit hæreditatem, aut antequam adeat, deceſſerit: nihilo magis legitimo iure ſequentes admittantur. Quod iterum Prætores imperfecto iure corrigentes, non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, vt poteadgnationis iure eis recluſo. Sed nos nihil perfectißimo iuri deeſſe cupientes, noſtra conſtitutione quam de iure patronatus, humanitate ſuggerente protulimus, ſancimus ſucceßionem, in adgnatorum hæreditatibus nō eſſe eis denegandam: cùm ſatis abſurdum erat, quod cognatis à Prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe recluſum: maximè cum in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente, ſequens ſuccedit, & quod in onere obtinebat, nō erat in lucro permiſſum. Ad legitimam ſucceßionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filiū vel filiam, nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex noſtra conſtitutione omnino inducitur, vt emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri: cùm apud veteres non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.*

* Nō contracta.

De

De senatusconsulto Tertylliano,

TITVLVS III.

*Adnota, Filiam etiam nuptui datam in paterna semper residere potestate.

Lex duodecim Tabularum ita stricto iure vtebatur, & præponebat masculorũ progeniem: & eos qui per fœminini sexus necessitudinem sibi iunguntur, adeò expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium filiámve vltro citróque hæreditatis capiendæ ius daret: nisi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione Vnde cognati, *adcommodata vocabant. Sed hæ iuris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem. Postea autem senatuscunsulto Tertylliano, quod diui Hadriani temporibus factum est, plenissimè de tristi successione matri, non etiam auiæ deferenda cautum est: vt mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad bonâ filiorum filiarúmve admittatur intestatò mortuorum, licet in potestate parentis sit: vt scilicet cùm alieno iuri subiecta est, iussu eius adeat hæreditatem, cuius iuri subiecta est. Præferuntur autem matri liberi de-*

functi, qui sui sunt, quíve suorum loco sunt, siue primi gradus, siue vlterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est, auiæ suæ. Pater verò vtriusque, non etiam auus & proauus matri anteponitur, scilicet cùm inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filij, quàm filiæ excludebat matrem: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata, frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus fratribus & sororibus.

ARGVM.

Abiecta antiqui iuris impietate, hoc iure vtimur: vt quæcunque matres (etiam si ter enixæ non fuerint) intestatorum filiorum successionem exclusis adgnatis consequantur: exceptis tamen defuncti filij fratribus ex vtroque vel altero parente natis, qui vnà cum matribus forma hîc tradita succedunt.

Sed nos constitutione, quam in codice nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendum esse existimauimus: respicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideóque impium esse credidimus, casum fortuitum in eius admitti detrimentum: si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit: immeritò defraudaba

dabatur successione suorum liberorum. quid enim peccauit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus (siue ingenuis siue libertinis) & si non ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantùm vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, vt sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem. Sed cùm antea constitutiones iura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, nec in solidum eam vocabant. sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in alijs autem contrarium faciebant: nobis visum est recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, & sine vlla diminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, siue consanguinei sint, siue sola cognationis iura habentes: vt quemadmodum eam toti alij ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hæreditates simul vocemus: ita tamen, vt si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstite & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in ca-

pita distribuatur eius hæreditas.

ARGVM.

Quæ filio suo impuberi intra anni spatium tutorem petere neglexerit, ab eius successione (si intra pubertatem decesserit) prorsus sit aliena.

Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quòd si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium successione meritò repellentur. Licet autem vulgò quæsitus sit filius filiáve: potest tamen ad bona eius mater ex Tertylliano senatusconsulto admitti.

De senatusconsulto Orficiano, *TIT. IIII.*

ARGVM.

Intestatæ matri vel auiæ succedunt liberi, siue legitimi sint, siue vulgò concepti, exclusis quibuscunque adgnatis: quæ successio minima capitis deminutione non perimitur.

PEr contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex senatusconsulto Orficiano, quod Orficio & Rufo consulibus effectum est diui Marci temporibus: & data est tam filio, quàm filiæ legitima hæreditas, etiam si alieno iuri subiecti sint: & præferuntur consanguineis & adgnatis defunctæ matris.

Sed

Sed cùm ex hoc ſenatuſconſulto nepotes, & neptes ad auiæ ſucceſsionem legitimo iure non vocarentur: poſtea hoc conſtitutionibus principalibus emendatum eſt, vt ad ſimilitudinem filiorum filiarúmque & nepotes & neptes vocentur. Sciendum autem eſt huiuſmodi ſucceſsiones, quæ ex Tertylliano & Orficiano ſenatuſconſultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua nouæ hæreditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, ſed illæ ſolæ, quæ ex lege duodecim Tabularum deferuntur. Nouiſsimè ſciendum eſt etiam illos liberos, qui vulgò quæſiti ſunt, ad matris hæreditatem ex hoc ſenatuſconſulto admitti.

ARGVM.

Quoties pluribus legitimis hæredibus delata eſt hæreditas, non adeuntium portio adeuntibus adcreſcit: quod adcreſcendi ius ad hæredes quoque transfertur.

Si ex pluribus legitimis hæredibus quidam omiſerint hæreditatem, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcreſcit illorum portio: & licet antè deceſſerint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

De ſucceſsione cognatorum, *TITVLVS V.*

ARGVM.

Vbi defuncto neque ſuus hæres, neque adgnatus

ſupereſt, tunc proximiores cognatos (id eſt, per fœminas oriundos) ad ſucceſsionem vocat prætor: in quorum numero ſunt emancipati adgnati, ſolis tamen fratre & ſorore demptis.

POſt ſuos hæredes, eóſque, quos inter ſuos hæredes Prætor & conſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quo numero ſunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam ſupradicta ſenatuſconſulta, quàm noſtra erexit conſtitutio) proximos cognatos Prætor vocat: qua parte naturalis cognatio ſpectatur. nã adgnati capite deminuti, quíque ex his progeniti ſunt ex lege duodecim Tabularum inter legitimos non habentur, ſed à Prætore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodo fratre & ſorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anaſtaſiana cum fratribus integri iuris conſtitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, ſiue ſororis, non æquis tamen partibus, ſed cum aliqua deminutione, quam facile eſt ex ipſius conſtitutionis verbis colligere. Alijs verò adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionẽ paſsi non ſunt, tamen anteponit eos, & proculdubio cognatis. Eos etiã, qui per fœminini ſexus perſonas ex tranſuerſo cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad ſucceſsionem vocat. Liberi quoque, qui in adoptiua familia ſunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

ARGVM.

Vulgò quoque quæsiti (id est, incerto patre vagóq; concubitu nati) cognati, non etiam adgnati dicendi sunt: quo fit vt eis bonorum possessio vnde cognati, à prætore concessa sit.

Vulgò quæsitos, nullos habere adgnatos, manifestum est: quum adgnatio à patre sit, cognatio à matre, hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis ius, species est adgnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus istis ex ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

ARGVM.

Adgnati ad decimum vsque gradum, cognati verò in sextum, ad hæreditates ex intestato admittuntur.

Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus, adgnationis quidem iure admitti aliquem ad hæreditatem, & si decimo gradu sit: siue de lege duodecim Tabularum quæramus, siue de edicto, quo Prætor legitimis hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis verò nomine ijs solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui vsque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo à sobrino sobrináque nato natáve.

De gra

De gradibus cognationum, *TIT. VI.*

ARGVM.

Quo huiusce tituli perfectam notitiam, verámque graduum cognitionem intus & in cute oculari quadam inspectione adsequaris, ad cuiusdam arboris figuram, quæ non ab re hîc inseritur, adcurrito. Ad hæc si quid sit cognatio, quid gradus, quid linea, quid adfinitas, ac plurium denique vocum significationes scire concupiscas, amplissimus de gradibus adfinitatis tractatus, ex Pandectarum trigesimooctauo libro decerptus, omnia egregiè tibi suppeditabit.

HOc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam suprà numerari, aliam infrà, aliam ex transuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum: inferior liberorum: ex transuerso fratrum sororúmve, & eorum, qui quéve ex his generantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex transuerso numeratur, à secundo. Primo gradu est suprà pater, mater: infrà filius, filia. Secundo gradu suprà auus, auia: infrà nepos, neptis: ex transuerso frater, soror. Tertio gradu suprà proauus, proauia: infrà pronepos,

promp

proneptis: ex transuerso fratris sororísque filius, filia, & conuenienter pater patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græcè πάτράδελφος appellatur. Auunculus est frater matris, qui Græcè μητράδελφος dicitur, & vterque promiscuè θεῖος appellatur. Amita est patris soror, quæ Græcè πατραδέλφη appellatur. Matertera verò matris soror, quæ Græcè μητραδέλφη dicitur, & vtraque promiscuè θεία appellatur. Quarto gradu suprà abauus, abauia: infrà abnepos, abneptis: ex transuerso fratris sororísque nepos neptísve: & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est, aui frater & soror. Item auunculus magnus, & matertera magna, id est, auiæ frater & soror. consobrinus, consobrina, id est, qui quéve ex sororibus, aut fratribus procreantur. Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos. eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos propriè dici putant. Amitæ tuæ filij consobrinum te appellant, tu illos amitinos. Quinto gradu suprà atauus, atauia: infrà atnepos, atneptis: ex transuerso fratris sororísque pronepos, proneptis, & conuenienter propatruus, proamita, id est, proaui frater & soror: & proauunculus &

promat

promatertera, id est, proauiæ frater & soror. Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinæ filius filia, propius sobrino, propius sobrina, hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia. Sexto gradu suprà tritauus, tritauia: infrà trinepos, trineptis: ex transuerso fratris sororísque abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus, abamita, id est abaui frater & soror: abauunculus, abmatertera, id est, abauiæ frater & soror. item propatrui, proamitæ, proauunculi, promateriteræ filius filia. item propius sobrino sobrináve filius, filia: item sobrini, sobrinæ, id est, qui quéve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur. Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Nanque ex his palàm est intelligere, quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata persona gradum adijcit, vt longè facilius sit respondere; quoto quisque gradu sit, quàm propria cognationis appellatione quenquam denotare. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur. Sed cùm magis veritas oculata fide, quàm per aures animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi, quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes

perfectißimam graduum doctrinam adipisci.

De seruili cognatione,
TIT. VII.

ARGVM.

Cognationem seruilem (id est, sanguinis necessitudinem, quam seruorum filij, cum parentibus habent) antiqua iura non adiuuabant: hodie autem serui nati & deinde manumissi non modò parentibus etiam libertati donatis ex intestato succedunt, & parentes eis, sed etiam sibi inuicem, & cum reliquis fratribus ex legitimis nuptiis atque in libertate procreatis ad successionem vocantur.

ILlud certum est, ad seruiles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio permittitur, non pertinere: nam nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione, quam pro iure patronatus fecimus (quod ius vsque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum & vndique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, vt si quis in seruili constitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis conditionis muliere: vel contrà serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus: & ad libertatem his peruenientibus, ij, qui ex serui-

li ven

li ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in seruitute eos habuerint, & postea ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solùm in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocauimus, ex illa lege specialiter eos vocantes: siue soli inueniantur, qui in seruitute nati & postea manumissi sunt: siue vnà cum alijs, qui post libertatem parentum concepti sunt: siue ex eodem patre, siue ex eadem matre, siue ex alijs nuptijs, similitudinem eorum, qui ex iustis nuptijs procreati sunt.

ARGVM.

Cùm de intestatorum successione agitur, liberorum prima habetur ratio: qui etiam si gradus sint remotioris, quoscunque ascendentes & adgnatos quantumuis proximiores excludunt.

Repetitis itaque omnibus, quæ iam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari. eóque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cùm enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum, quos inter suos hæredes enumerauimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quàm fratrem aut patrem matrémque defuncti: cùm alioqui

pater

pater quidem & mater (vt suprà quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater verò secũdum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an nõ, quòd vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu propagatus est.

ARGVM.

Nouissimo tamen iure, adgnationis & cognationis sublato discrimine, omnes simul æquo iure succedunt: ita tamen vt eorum prior habẽda sit ratio, qui sunt gradu proximiores.

Amotis quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus: adgnatos, qui integrum ius habet adgnationis, etiam si longißimo gradu sit, plerunque potior habetur, quàm proximior cognatus. Nam patrui nepos, vel pronepos auunculo vel materteræ præfertur. Toties igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quoties neque suorum hæredum, quíque inter suos hæredes sunt, neque adgnationis iure aliquis præferri debeat, secundùm ea, quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad succeßionem fratrum, vel sororum vocantur: qui & si capite diminuti sunt, tamen præferuntur cæteris vlterioris gradus adgnatis.

De succeßione libertorum,

TITVLVS VIII.

NVnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum impunè testamento præterire. nam ita demum lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum hæredem reliquisset, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum hæredem reliquisset: nulla videbatur querela. si verò adoptiuus filius fuisset: apertè iniquum erat, nihil iuris patrono superesse. Qua de causa postea Prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata est. siue enim faciebat testamentum libertus, iubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat: dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio. Siue intestatus moriebatur, suo hærede relicto filio, adoptiuo: dabatur æquè patrono contra hunc suum hæredem, partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solùm quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modò

modò ex aliqua parte scripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto prætorio petierant. nam exhæredati, nullo modo repellebant patronum. Postea verò lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, vt ex bonis eius, qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quàm tres liberos habebat: siue is testamento facto, siue intestatus mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque cum vnum quidem filium filiámve hæredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine vllo filio filiáve intestatus decessisset: cùm verò duos duásve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.

ARGVM.

Abiecto antiquo iure, hoc vtimur: vt liberto minori centenario, id est, cuius facultates minores sunt aureis centum, etiam præterito patrono, liberum testandi ius sit: ei tamen intestato nulla sobole relicta, patronus succedit: quòd si maior sit centenario, & testatus fuerit, patronúmque præterierit, tunc si careat liberis, vel eos exhæredes fecerit, patronis per contra tabulas bonorum possessioné quadrantem oneribus liberum aut illius supplementum (si quid forsan ei relictum fuerit) consequetur.

Sed nostra constitutio (quam pro omni na-

tione, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus) ita huiusmodi causam definiuit, vt siquidem libertus vel liberta minores centenarijs sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, vt pro mille sestertijs vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. Si autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim Tabularum) integrum reseruauit. Cùm verò maiores centenarijs sint, si hæredes vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum siue plures, cuiuscunque sexus vel gradus: ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis vnà cum sua progenie semotis. Si autem sine liberis decesserint: siquidem intestati, ad omnem hæreditatem patronos, patronásque vocauimus. si verò testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cùm nullos liberos haberent, vel habentes eos exhæredauerint, vel mater siue auus maternus eos præterierint, ita quòd non poßint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum poßeßionem contra tabulas, non dimidiam (vt antea) sed tertiam partem bonorum liberi consequantur: vel quod deest eis, ex constitutione

nostr

nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, vt nec liberis, liberti, libertáve ex ea parte legata, vel fideicommissa præstentur, sed ad cohæredes eorum hoc onus redundet: multis alijs casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem iuris perspeximus, vt tam patroni, patronæque, quàm liberi eorum, necnon qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintum gradum ad successionem libertorum, libertarúmve vocentur, sicut ex ea constitutióne intelligendum est: etsi eiusdem patroni, vel patronæ, vel duorum, duarúmque, pluriúmve liberi sint: qui proximior est, ad liberti, vel libertæ vocetur successionem: & in capita, non in stirpes diuidatur successio: eodem modo, & in ijs, qui ex transuerso latere veniunt, seruando. Penè enim consonantia iura ingenuitatis, & libertinitatis in successionibus fecimus. Sed hæc de ijs libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cùm nec sint alij liberti, simul & Dedititijs, & Latinis sublatis, cùm Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia licet vt liberi vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam, atque libertatem amittebant, & quasi seruorum: ita bona eorum iure quodammodo peculij ex lege Iunia

Norbana manumissores detinebant. Postea verò senatusconsulto Largiano cautum fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam superuenit diui Traiani edictum, quod eundem hominem, si inuito vel ignorãte patrono ad ciuitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morientem. Sed nostra constitutione propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum diui Traiani, in perpetuum deleri censuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur: & mirabili modo quibusdam adiectionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiẽdam transposuimus.

De assignatione libertorum,

TITVLVS IX.

ARGVM.

Patrono duos pluresve liberos in potestate habenti concessum est libertum vni liberorum assignare: per quam assignationem is cui assignatur, solus efficitur patronus, & successor in bonis liberti, aliis liberis prorsus exclusis: quòd si is cui assignatio facta fuit sine sobole decedat, ad cæteros ius patronatus transfertur. Item emancipatione eius cui fuit assignatus libertus, assignatio prius facta euanescit.

In

*IN summa (quod ad bona libertorum attinet) admonendi sumus, censuisse senatum, vt quanuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, vni ex liberis adsignare libertum, vt post mortem eius solus is patronus habeatur, cui adsignatus est: & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla adsignatione interueniente pariter admitterentur, nihil iuris in his bonis habeant: sed ita demum pristinum ius recipiant, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. Nec tantùm libertum, sed etiam libertam: & non tantùm filio, nepotíve, sed etiam filiæ neptíve adsignare permittitur. Datur autem hæc adsignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, vt eis, quos in potestate habet, adsignare libertum libertámve liceat. Vnde quærebatur, si eum, cui adsignauit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio? Sed placuit euanescere: quod & Iuliano, & alijs plerisque visum est. Nec interest, an testamento quis adsignet, an sine testamento: sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipso Senatusconsulto, quod *Claudianis temporibus factum est, Sabellio, Rufo, & *Asterio Scapula consulibus.*

*Claudiani.
*Hostorio.

De bonorum possessionibus, *TITVLVS X.*

ARGVM.

Bonorum possessiones introduxit prætor, iuris ciuilis emendandi, impugnandi, & coadiuuandi seu cõfirmandi gratia : quæ tam ex testamento, quàm ab intestato competunt: ex testamento quidem duæ, ab intestato verò octo: quarum quatuor vtpote superuacuas resecauit Iustinia. & ad sex ordinarias omnes redegit: septimámque extraordinariam adiecit: cui locus est, quoties noua l. bonorum possessio ex testamẽto, vel ab intestato alicui defertur.

IVs bonorum possessionis introductum est à Prætore emendandi veteris iuris gratia. Nec solùm in intestatorũ hæreditatibus vetus ius eo modo Prætor emendauit, sicut suprà dictum est: sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus hæres fuerit institutus: quanuis hæreditatem iure ciuili adire non poterat, cùm institutio non valebat: honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cùm à Prætore adiuuabatur. sed & is à nostra constitutione hodie rectè hæres instituitur, quasi & iure ciuili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris iuris, sed magis confirmandi gratia Prætor pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui rectè testamento facto hæredes instituti sunt, dat secund

eundùm tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos hæredes, & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas iure ciuili. Quos autem solus vocat Prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipso iure non fiunt: nam Prætor hæredem facere non potest. per legem enim tantùm, vel similem iuris constitutionem hæredes fiunt, veluti per senatusconsulta, & constitutiones principales: sed cùm eis Prætor dat bonorum possessionem: loco hæredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem, & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum ius percipiendarum hæreditatum Prætor ex bono, & æquo dilatauit. Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ: Prima, quæ præteritis liberis datur, vocatúrque Contra tabulas. *Secunda, quam omnibus iure scriptis hæredibus Prætor pollicetur, ideóque vocatur* Secundum tabulas. *Et cùm de testatis prius loquutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis hæredibus, & ijs, qui ex edicto Prætoris inter suos hæredes cõnumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur* Vnde liberi. *Secundo, legitimis hæredibus. Tertiò*

decem personis, quas extraneo manumissori praeferebat. sunt autem decem personae hae: Pater, mater, auus, auia, tam paterni, quàm materni: item filius, filia nepos, neptis, tam ex filio, quàm ex filia: frater, sorórve, consanguinei, vel vterini. Quartò cognatis proximis. Quintò, Tanquam ex familia. *Sextò patrono, patronaeque, liberísque eorum. & parentibus. Septimò, viro & vxori. Octauò, cognatis manumissoris. Sed eas quidem Praetoria introduxit iurisdictio. à nobis tamen nihil incuriosum praetermissum est, sed nostris constitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem, & secundùm tabulas bonorum possessiones admisimus, vtpote necessarias constitutas: necnon ab intestato* Vnde liberi, *&* Vnde legitimi, *bonorum possessiones. Quae autem in Praetoris edicto quinto loco posita fuerat, id est,* Vnde decem personae, *eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cùm enim praefata bonorum possessio decem personas praeponebat extraneo manumissori: nostra constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdémque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit: vt ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegium, & superuacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur praedicta quinta bonorum possessione, in gradum*

dum

dum eius sextam antea bonorum possessionem induximus: & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Cúmque antea fuerat septimo loco bonorum possessio Tanquam ex familia, & *octauo* Vnde*patroni,patronæque,& parentes eorum:*vtranque per constitutionem nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuerimus, quas vsque ad quintum gradum tantummodò coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos, & libertinos differentia: sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quàm* Vnde legitimi, & Vnde cognati, *ex quibus possunt sua iura vindicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam verò bonorum possessionem, quæ* Vnde vir, & vxor *appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus:decima quoque* bonorum possessione, quæ erat* Vnde cognati manumissoris, *propter causas enumeratas meritò sublata, vt sex tantummodò bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes. Septima eas sequuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Nouissimè enim*

*Liberi patroni.

*Veteri bonorum.

perm

permittitur edicto ijs etiam bonorum possessio, quibus vt detur, lege, vel senatusconsulto, vel constitutione comprehensum est, quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniūt, neque ijs, quæ ex testamento sunt, Prætor stabili iure connumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) adcommodauit. scilicet ijs, qui ex legibus, senatusconsultis, constitionibúsve principum, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

ARGVM.

Ne diutius creditores suis actionibus experiri remorentur, ac percunctando eludantur, liberis & parētibus anni spatium, adgnatis verò & cognatis dierum centum, ad petendam bonorum possesionem præfinitur: portio autem non petentis pari in gradu adcrescit: vel si nullus extiterit, per edictum successorium qui in sequenti sunt gradu admittuntur.

Cùm igitur plures species successionum Prætor introduxisset, eásque per ordinem disposuisset: & in vnaquaque specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent quos conuenirent, & ne facilè in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit. Liberis itaque ex parentibus tam naturalibus, quàm adoptiuis in petenda bonorum

rum possessione anni spatium, cæteris autem adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis adcrescit: vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit: non quousq; tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur.

ARGVM.

Dies ad bonorum possessionem agnoscendam præfixi, vtiles sunt non continui: & bonorum possessionem citra solennitatem coram iudice agnoscere sufficit.

In petenda autem bonorum possessione dies vtiles singuli considerantur. Sed bene anteriores Principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocunque modo admittentis eam iudicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

De adquisitione per adrogationem,

TITVL. XI.

ARGVM.

Quamuis omnia adrogati bona (his demptis quæ capit

capitis deminutione pereunt) adrogatori patri olim pleno iure adquirerentur, hodie tamen solus aduentitiorum vsusfructus (instar naturalium liberorum) illi quæritur.

Est & alterius generis per vniuersitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque Prætoris edicto, sed eo iure, quod consensu receptum est, introducta est. Ecce enim cùm paterfamiliâs sese in adrogationem dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno iure adquirebantur: exceptis ijs, quæ per capitis deminutionem pereunt. quales sunt operarum obligationes, & ius adgnationis. vsus etenim & vsusfructus, licet his antea connumerabatur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio. nunc autem nos eandem adquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctauimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodò vsusfructus, tam naturalibus parentibus, quàm adoptiuis per filiosfamiliarum adquiritur in ijs rebus, quæ extrinsecus filijs obueniunt, dominio eis integro seruato.

ARGVM.

Adrogati filij in adrogatione vita functi successio ad adrogatorem pertinet: nisi supersint qui ei præferantur. Item pro debitis ante adrogationem contractis non tenetur adrogator.

Mort

Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex constitutione nostra patrem in ijs, quæ adquiri non possunt antecedant. Sed ex diuerso, pro eo quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem iure adrogator non tenetur, sed nomine filij conuenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona quæ eius cum vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

De eo cui libertatis causa bona addicuntur,

TITVLVS XII.

ACcessit nouus casus successionis ex constitutione diui Marci. Nam si ij, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona sibi addici libertatum conseruandarum causa, audiuntur. Et ita Diui Marci rescripto ad Pompilium Rufum continetur. verba rescripti ita se habent: Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cœperunt, vt venire debeant, is, cuius de ea re notio est, aditus, rationem desiderij

tui habebit, vt libertatum tam earum, quæ directo, quàm earum, quæ per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idoneè creditoribus caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur, ita, vt si non alia conditione velis tibi bona addici, quàm vt ij etiam qui directò libertatem acceperunt, tuì liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur, consentiant, authoritatem nostram adcommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit, & ij, qui rebus nostris attendunt, sciãt commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam, & ita bona cogenda, vt libertas ijs salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset. Hoc rescripto subuentum est & libertatibus & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & veneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio. extitit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cauet. In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hære

hæreditas: an fauor constitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam, nemini dubium est: tunc enim constitutioni locum esse verba ostendunt, cùm nemo successor ab intesto existat. Ergo quandiu incertum erit, vtrum existat, an non: cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit, neminem existere, tunc erit constitutioni locus. Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate: an quanuis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus? Vtique non erit dicendum reuocari libertates, quia semel competierunt. Hæc constitutio libertatũ tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ: cessat hæc constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis causa: & ne de hoc quæratur, vtrum in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, vt audiri debeant, & si deficiant verba constitutionis. Sed cùm multas diuisiones eiusmodi constitutioni deesse perspeximus: lata est à nobis plenissima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

De succeßionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex senatusconsulto Claudiano,

TITVL. XIII.

ERant ante prædictam succeßionem olim & aliæ per vniuersitatem succeßiones: qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria in vsu fuerant. sed cùm extraordinarijs iudicijs posteritas vsa est: ideo cum ipsis ordinarijs iudicijs etiam bonorum venditiones exspirauerunt, & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona poßidere, & prout vtile eis visum est, ea disponere, quod ex latioribus Digestorū libris perfectius apparebit. Erat & ex Senatu consulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio: cùm libera mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem per senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam. quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis conceßimus.

De

De obligationibus,

TITVL. XIIII.

*Tertiam iuris ciuilis partem expositurus, de obligationibus vnde actiones ceu ex matre oriuntur, titulum generalem, atque deinceps earum species præponit: quo prælibatis obligationibus, naturas actionum maturius adsequamur.

NVnc transeamus ad obligationes. Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ secundum nostræ ciuitatis iura. Omnium autem obligationum summa diuisio in duo genera diducitur: nanque aut ciuiles sunt, aut prætoriæ. ciuiles sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certo iure ciuili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt, quas Prætor ex sua iurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. Sequens diuisio in quatuor species diuiditur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, vt de ijs, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æquè quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu. de quibus singulis dispiciamus.

Quibus modis re contrahitur obligatio,

TITVLVS XV.

ARGVM.

Mutuum ex eo dictum, quòd de meo tuum fiat, in iis rebus tantum consistit quas numero, pondere vel mensura constantes, in hoc damus, vt eorum fiant à quibus recipiuntur: & ad nos non illæ ipsæ, sed eiusdem qualitatis aliæ reuertantur.

RE contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in ijs rebus consistit, quæ pondere, numero mensuráve constant, veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis reddũtur: inde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur certi condictio.

ARGVM.

Indebito errore soluto périnde re obligatur recipiens, atque si ei mutuum factum fuisset: idcirco in eum condictitia actio datur: impuberes autem sine tutore indebitum recipientes, nihilo magis re obligantur quàm ex mutuo.

Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur: datúrque agen

agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest, si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus, si ei sine tutoris authoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non magis, quàm mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere: cùm is, qui soluendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quàm contrahere.

ARGVM.

Non minus re obligatur qui commodatum accepit, quàm qui mutuum: in hoc tamen differunt, quòd mutuum accipiens, rei dominium assequitur: & ob id aduerso casu non liberatur: is autem cui commodatur, dominus non fit: qui quamuis rei custodiendæ exactissimam curam præstare debeat, de casu tamen fortuito (nisi culpa præcesserit) minimè tenetur.

Item is, cui res aliqua vtenda datur, id est, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is, ab eo, qui mutuum accepit, longè distat. nanque non ita res datur, vt eius fiat: & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiúmve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtendum accepit, sanè quidem

exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est: si modò alius diligentior poterat eam rem custodire. sed propter maiorem vim maioréſve casus non tenetur: si modò non ipsius culpa is casus interuenerit. alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregrè tecum ferre malueris, & vel incursu hostium prædonúmve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, res tibi vtenda data est, alioqui mercede interueniente, locatus tibi vsus rei videtur. Gratuitum enim debet esse commodatum.

*Adnota, Malam electionem eligenti imputandam.

Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, tenetúrque actione depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit. culpæ autem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati id imputare debet.

ARGVM.

Pignoris quoque obligatio re contrahitur: quæ

quia

quia vtriusque contrahentis gratia celebratur, creditorem de dolo & leui culpa tantum, obnoxium reddit.

Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus vtriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur: & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat: quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

De verborum obligationibus, *TIT. XVI.*

ARGVM.

Quæ ex stipulatione, id est, vltro citróque facta interrogatione & responsione obligatio oritur, verborum obligatio dicitur: ex qua si certum in ea deductum sit, certi condictio: si incertum, ex stipulatu actio proficiscitur, & quamuis solenni quadam verborum formula olim concipi deberet, hodie tamen quibuscunque verbis (modò vterque contrahentium quid alter velit intelligat) fieri poteſt.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cùm quid dari fieriue nobis stipulamur, ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam condictio certi, si certa sit stipula-

tio: quàm ex ſtipulatu, ſi incerta ſit. quæ hoc nomine inde vtitur, quòd ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, fortè à ſtipite deſcendens. In hac re olim talia verba tradita fuerunt, Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? faciam. *Vtrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſcilicet ſi vterque ſtipulantium intellectum eius linguæ habeat: nec neceſſe eſt eadem lingua vtrunque vti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolennia verba olim quidem in vſu fuerunt: poſtea autem Leonina conſtitutio lata eſt, quæ ſolennitate verborum ſublata, ſenſum & conſonantem intellectum ab vtraque parte ſolùm deſiderat, quibuſcunque tandem verbis expreſſum eſt.*

ARGVM.

Stipulationis puræ ſtatim cedit dies, & petendi ius competit: ſtipulationis verò in diem, quamuis ſtatim dies ceſſerit, non tamen antea promiſſum peti poteſt, quàm etiam tota dies in quam ſtipulatio facta fuit præterierit.

Omnis ſtipulatio, aut purè, aut in diem, aut ſub conditione fit. Purè veluti, Quinque aureos dare ſpondes? *Idq́; confeſtim peti poteſt. In diem, cùm adiecto die, quo pecunia ſoluatur,*

ſtipul

ſtipulatio fit:veluti, Decem aureos primis Calendis Martiis dare ſpondes? *Id autem, quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur: ſed peti prius, quàm dies venerit, non poteſt. at ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſoluentis tribui debet. Neque enim certum eſt eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe, prius quàm is præterierit.*

*Adnota, Tempus ipſo iure non poſſe tollere obligationem, ſed exceptionis ope.

At ſi ita ſtipuleris, Decem aureos annuos, quoad viuam dare ſpondes? *& purè facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non poteſt deberi, ſed hæres petendo, pacti exceptione ſubmouebitur. Sub conditione ſtipulatio fit, cùm in aliquem caſum differtur obligatio: vt ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur ſtipulatio: veluti,* Si Titius Conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes?

ARGVM.

Stipulatio ſub negatiua conditione concepta, cùm viuo ſtipulatore impleri nequeat, eo mortuo effectum ſortitur.

Si quis ita ſtipuletur, Si in Capitolium non aſcendero, dare ſpondes? *perinde erit, ac ſi ſtipulatus eſſet, cùm moreretur, ſibi dari.*

ARGVM.

Conditionalis ſtipulationis ſpes tranſmittitur ad hæredes.

Ex conditionali ſtipulatione tantùm ſpes eſt debitũ iri:eámque ipſam ſpem in hæredem trãſmittimus,ſi prius quàm conditio extet, mors nobis contigerit.

ARGVM.

Si certo loco ſolutio fienda deſtinetur, etiam pura ſtipulatio tacitam habet diem,qua ſcilicet ad locum veriſimiliter perueniri poſsit.

Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent:veluti, Carthagini dare ſpondes? *Quæ ſtipulatiò licet purè fieri videatur:tamen re ipſa habet tempus adiectum, quo promiſſor vtatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideò ſi quis Romæ ita ſtipuletur,* Hodie Carthagini dare ſpondes? *inutilis erit ſtipulatio: cùm impoßibilis ſit repromißio.*

ARGVM.

Eam propriè conditionem dicimus, quæ futurum reſpiçit:idcirco conditio quæ ad præſens aut præteritum refertur, ſtipulationem conditionalem non reddit:ſed aut puram, aut nullam.

Conditiones, quæ ad præſens vel præteritum tempus referuntur:aut ſtatim infirmant obligationem,aut omnino non differunt: veluti, Si Titius Cõſul fuit. *vel,* Si Mæuius viuit, dare ſpondes? *Nam ſi ea ita non ſunt: nihil valet ſtipulatio.ſin autem ita ſe habent: ſtatim valet.*

Quæ

Quæ enim per rerum naturam ſunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

ARGVM.

Factum in ſtipulationibus deduci poſſe explorati iuris eſt: quibus (cùm intereſſe præſtando à facti obligatione eximatur promiſſor) vtile eſt pœnam adiici: propter eius quod intereſt difficilem probationem.

Non ſolùm res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta: vt ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri, & in huiuſmodi ſtipulationibus optimum erit pœnam ſubijcere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quòd eius interſit. Itaque ſi quis, vt fiat aliquid, ſtipuletur: ita adijci pœna debet, Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes? *Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, vna eadémque conceptione ſtipuletur quis: clauſula huiuſmodi erit adijcienda,* Si aduerſus ea factum erit, ſiue quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?

De duobus reis ſtipulandi & promittendi, *TIT. XVII.*

ARGVM.

Ne credito hic reos à reatu ſiue delicto dici: ſed

eos reos ſtipulandi dicimus, qui duo, pluréſve ab aliquo ſibi quid dari aut fieri ſtipulantur, quibus ſimul reſpondetur: promittendi verò reos, qui ſeparatim interrogati, cuipiam idem dare aut facere ſinguli promittunt: proinde quod duobus reis ſtipulandi debetur, ſingulis in ſolidum debetur: & è regione quod plures promittendi rei ſpoponderunt, ſinguli ſolidum dare tenentur: vnius tamen ſolutione aut receptione, vtriuſque perimitur obligatio.

ET ſtipulandi & promittendi duo pluréſve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, Spondeo: *vtputa cùm duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat,* Vtrique veſtrum dare ſpondeo. *Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interroganti ſpondeat: alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluréſve rei promittendi ita fiunt,* Mæui, decem aureos dare ſpondes? & Sei, eoſdem decem aureos dare ſpondes? *ſi reſpondeant ſinguli ſeparatim,* Spondeo: *ex huiuſcemodi obligationibus, & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli inſolidum tenentur. In vtraque tamen obligatione vna res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſoluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat. Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui purè*

rè obligatus est, petatur.

De stipulatione seruorum,

TIT. XVIII.

ARGVM.

Si quid hæreditarius seruus iacente adhuc hæreditate stipuletur, futuro hæredi acquiritur. Item vtcunque concepta fuerit serui aut filij stipulatio, domino aut patri protinus quæritur.

SEruus ex persona domini ius stipulandi habet. Sed & hæreditas in plerisque personæ defuncti vicem sustinet: ideóque quod seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur: acquirit hæreditati, ac per hoc étiam hæredi postea facto acquiritur. Siue autem domino, siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter seruus stipuletur: domino acquirit. Idem iuris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis acquirere possunt.

ARGVM.

Seruus factum suam ipsius personam respiciens stipulando, sibi, non domino quærit.

Sed cùm factum in stipulatione continebitur: omnimodo persona stipulantis continetur: veluti si seruus stipuletur, vt sibi ire agere liceat. ipse enim tantùm prohiberi non debet, non etiam dominus eius.

ARGVM.

Ex communis serui stipulatione vnicuique dominorum pro portione scilicet dominica acquiritur, nisi vnius domini iussu, aut nomine stipulatus fit: quod

quod autem vni dominorum quæri non potest, alteri adcrescit.

Seruus communis stipulando, vnicuique dominorum pro portione dominij acquirit: nisi iussu vnius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est. tunc enim soli ei acquiritur. Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest: solidum alteri acquiritur. veluti si res, quam dari stipulatus est, vnius domini sit.

De diuisione stipulationum, *TIT. XIX.*

Stipulationum aliæ sunt iudiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quàm iudiciales. Iudiciales sunt duntaxat, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur: veluti de dolo cautio, vel de persequendo seruo, qui in fuga est, restituendóve pretio. Prætoriæ sunt, quæ à mero Prætoris officio proficiscuntur: veluti damni infecti, vel legatorum. Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, vt in his etiam contineantur ædilitiæ. nam & hæ à iurisdictione Prætoris veniunt. Conuentionales sunt, quæ ex conuentione vtriusque partis concipiuntur, hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu Prætoris, sed ex conuentione contrahentium, quarum totidem genera sunt, quot (penè dixerim) rerum contrahendarum. Communes sunt,

veluti rem saluam fore pupillo (nam & Prator iubet rem saluam fore pupillo, caueri: & interdum iudex, si aliter hac res expediri non potest) vel de rato stipulatio.

De inutilibus stipulationibus,

TITVLVS XX.

OMnis res, quæ dominio nostro subijcitur, in stipulationem deduci potest: siue illa mobilis sit, siue soli. At si quis rem, quæ in rerum natura non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus sit, quem viuere credebat: aut hippocentaurum, qui esse non possit: inutilis erit stipulatio. Idem iuris est, si rem sacram, aut religiosam, quam humani iuris esse credebat: vel rem publicam, quæ vsibus populi perpetuò exposita sit, vt forum, vel theatrum: vel liberum hominem, quem seruum esse credebat: vel cuius commercium non habuerit: vel rem suam dari quis stipuletur.

*Adnota, Euentum rei ad quem præsens status non tendit, nequaquam considerandum.

Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quòd publica res in priuatam deduci, & ex libero seruus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res sua stipulatoris esse desinere potest: sed protinus inutilis est.

Adno-

*Adnota, etiam quod à principio valuit, si ad eum perueniat casum à quo initium sumere nequit, vitiari.

Item contrà, licet initio vtiliter res in stipulatum deducta sit: si tamen postea in aliquam eorum causam, de quibus suprà dictum est, sine facto promissoris deuenerit: extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit, Lucium Titium, cùm seruus erit, dare spondes? *& similia. quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.*

ARGVM.

Alieni facti promissio inutilis est: facti autem proprij, vtilis.

Si quis alium daturum facturúmve quid promiserit, non obligabitur: veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quòd si effecturum se, vt Titius daret, spoponderit: obligatur.

ARGVM.

Stipulari nemo potest vt alteri (quàm ei cuius iuri subiectus sit) aliquid detur aut fiat.

Si quis alij, quàm ei, cuius iuri subiectus sit, stipuletur, nihil agit.

ARGVM.

Adiecto solutioni obligatio non quæritur, ei tamen rectè soluitur: talísque solutio obligationem perimit: tenetur tamen adiectus mandati actione proposita, stipulanti quod accepit restituere.

Planè

Planè ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, Mihi aut Seio dare ſpondes? *vt obligatio quidem ſtipulatori acquiratur, ſolui tamen Seio, etiam inuito eo, rectè poßit, vt liberatio ipſo iure contingat: ſed ille aduerſus Seium habeat mandati actionem.*

*Adnota, ea eſt ratio: nam extranei adiectio inutilis, vtilem pro parte ſtipulatoris vitiare non debet ſtipulationem: vtile enim per inutile nequaquam vitiatur.

Quòd ſi quis ſibi, & alij, cuius iuri ſubiectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt: valet quidem ſtipulatio: ſed vtrum totum debeatur ſtipulatori, quod in ſtipulationem deductum eſt, an verò pars dimidia: dubitatū eſt. ſed placuit, non plus quàm dimidiam partem ei acquiri. Ei verò, qui iuri tuo ſubiectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi acquiris: quia vox tua, tanquam filij ſit, ſicuti & filij vox, tanquam tua intelligitur in ijs rebus, quæ tibi acquiri poſſunt.

ARGVM.

Reſponſio interrogationi non conueniens, ſtipulationem nullam efficit: & qui interrogatis ſimpliciter reſpondet, cum omnibus interrogationi connexis qualitatibus reſpondiſſe cenſetur: quandoquidem ad omnia in interrogatione deducta, refertur ſimplex reſponſio.

Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi quis ad ea, quæ interrogatus fuerit, non reſpondeat: veluti

si quis decem aureos à te dari sibi stipuletur, tu quinq; promittas, vel contrà: aut si ille purè stipuletur, tu sub conditione promittas, vel contrà: si modò scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti, tu respondeas, Præsenti die spondeo. *Nã si hoc solùm respõdeas,* Promitto: *breuiter videris in eandẽ diẽ, vel conditionem spopondisse. Neq; enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit. Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est, vel si is à te stipuletur. Sed seruus quidem non solùm domino suo obligari nõ potest sed ne quidem vlli alij: filij verò familiarum alijs obligari possunt. Mutum neq; stipulari, neq; promittere posse palàm est, quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis: & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet. vnde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit. Furiosus nullum negotium, gerere potest: quia non intelligit, quod agit.*

ARGVM.

Qui infantiam excessit, alium sibi obnoxium (etiam sine tutoris authoritate) reddere potest: ipse autem alteri obligari non potest.

Pupillus omne negotium rectè gerit, ita tamen, vt vbi tutoris authoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur. nam

alium

alium sibi obligare etiam sine tutoris authoritate potest. Sed quod diximus de pupillis, vtique de ijs verum est, qui iam habent aliquem intellectum. nam infans, & qui infantiæ proximus est, non multum à furioso distant: quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta est: vt idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne authore quidem patre obligatur.

*Adnota, Conditionem impoßibilem negatiuè conceptam (cùm potius necessaria, quàm impoßibilis dicatur) stipulationem non vitiare, nec suspendere, sed purã reddere.

Si impoßibilis conditio obligationibus adijciatur: nihil valet stipulatio. Impoßibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, Si digito cœlum attigero, dare spondes? *At si ita stipuletur:* Si digito cœlũ non attigero, dare spõdes? *purè facta obligatio intelligitur, ideóq; statim peti potest.*

ARGVM.

Stipulationis contractus partium præsentiam expostulat: publicæ tamen scripturæ partes præsentes fuisse enarranti, vsqueadeò fides adhibetur, vt nisi

absentiam allegans eam legitimè probarit, perpetuò illi stetur.

Item verborum obligatio inter absentes concepta inutilis est. Sed cũ hoc materiam litium contẽtiosis hominibus præstabat, fortè post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentes fuisse, vel se, vel aduersarios suos contendentibus: ideo nostra constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per quam disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omnino esse credendas: nisi is, qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifestißimis probationibus vel per scripturam, vel per testes idoneos adprobauerit, toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese vel aduersarium suum in alijs locis fuisse.

ARGVM.

Actiones hodie ab hæredibus, & contra hæredes initium capere possunt.

Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quàm post eius mortem, à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius potestate est, post mortem eius stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur, Pridie quàm moriar: *vel,* Pridie quàm morieris, dare spondes? *inutilis erat stipulatio. Sed cùm (vt iam dictum est) ex consensu contrahentium stipulatio*

tiones valeant: placuit nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emendationem: vt siue post mortē, siue pridie quàm moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit: stipulatio valeat.

ARGVM.

Præpostera stipulationis conceptio, inutilem minimè reddit stipulationem.

Itē si quis ita stipulatus erat, Si nauis cras ex Asia venerit, hodie dare spōdes? *inutilis erat stipulatio, quia præposterè concepta est. Sed quum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem stipulationē, quæ præpostera nuncupatur, non esse reijciendam existimauerit: nobis placuit, & huic perfectum robur accōmodare, vt nō solùm in dotibus, sed etiā in omnibus valeat huiusmodi conceptio stipulationis. Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat,* Cùm moriar, dare spōdes? *vel,* Cùm morieris: *& apud veteres vtilis erat, & nunc valet. Item post mortem alterius rectè stipulamur.*

*Adnota, Ea est ratio, nam omnia solē niter acta præsumuntur.

Si scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem: perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.

*Adnota, Tot inesse stipulationes, quot res in stipulationem deductæ.

Quoties plures res vna stipulatione cōpre-

henduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, Dare spondeo: *propter omnes tenetur. Si verò vnam ex his, vel quasdam daturum se spoponderit: obligatio in ijs, pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus vna, vel quædam videntur esse perfectæ: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus.*

ARGVM.

Vt alteri detur vel fiat, stipulari non possumus, quandoquidem alteri adquiri, nostra minimè interest: pœnam tamen, si promissa non præstentur, stipulari nobis non prohibemur.

Alteri stipulari (vt suprà dictum est) nemo potest. Inuentæ enim sunt huiusmodi stipulationes vel obligationes ad hoc, vt vnusquisque adquirat sibi, quod sua interest. cæterùm si alij detur: nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Pœnam enim cùm stipulatur quis, non illud inspicitur, quod intersit eius, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis ita stipuletur, Titio dari? *nihil agit: sed si adiecerit pœnam,* Nisi dederis tot aureos dare spondes? *tunc committitur stipulatio.*

ARGVM.

Quoties nostra interest extraneo dari, toties ei stipulari possumus.

Sed & si quis stipuletur alij, cùm eius interesset, placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administrationem contutori suo, & stipuletur rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cùm obligatus futurus sit pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio. Ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus sit: habebit vires stipulatio. Et si creditori suo quis stipulatus sit: quod sua interest, ne fortè vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant: valet stipulatio. Versa vice, qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, vt non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit. Item nemo rem suam futuram, in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulatur.

ARGVM.

Inutilis est stipulatio si in re quæ in stipulationem deducitur, dissensus versetur.

Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris. Quod turpi ex causa promissum

est: veluti si quis homicidium, vel sacrilegium se facturum promittat, nõ valet. Cùm quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionem decesserit: postea existente conditione hæres eius agere potest. Idem est, & ex promissoris parte. Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non rectè petet.

ARGVM.

Etiam si pura fuerit stipulatio, eius tamen executioni tacitè id tempus adiectum videtur, quo commodè promissa à debitore impleri queant.

Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuò agerè, nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri possit.

De fideiussoribus,

TIT. XXI.

ARGVM.

Quandoquidem non semper ei qui promittit tutum est credere, cautius erit alium adsumere, qui obligationem illam in se recipiat, promissore quoque remanente obligato: quem fideiussorem à fide promissa appellamus, qui quidem cuiuis obligationi vtcunque contractæ (etiam si naturalis tantum sit) accedere potest.

PRo eo qui promittit, solent alij obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant, vt diligentius sibi cautum sit. In omnibus autem obligationibus adsu

adſumi poſſunt, id eſt, ſiue re, ſiue verbis, ſiue literis, ſiue conſenſu contractæ fuerint. At nec illud quidem intereſt, vtrum ciuilis, an naturalis ſit obligatio, cui adijcitur fideiuſſor: adeò quidem, vt pro ſeruo quoque obligetur, ſiue extraneus ſit, qui fideiuſſorem à ſeruo accipiat, ſiue ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur. Fideiuſſor non tantùm ipſe obligatur, ſed etiam hæredem relinquit obligatum. Fideiuſſor & præcedere obligationem, & ſequi poteſt.

ARGVM.

Si plures ſint fideiuſſores pro eodem interuenientes, in ſolidum tenentur ſinguli: diui tamen Hadriani beneficio (ſi omnes litis conteſtatæ tempore ſoluendo exiſtant) in viriles ſcinditur debitum: quòd ſi vnus fideiuſſorum neglecto diui Hadriani beneficio, ſolidum debitum exoluerit, fruſtrà à confideiuſſoribus viriles petere nitetur, ſed ei cum principali debitore experiendum eſt.

Si plures ſint fideiuſſores: quotquot erunt numero, ſinguli inſolidum tenentur. Itaque liberum eſt creditori, à quo velit ſolidum petere. Sed ex epiſtola diui Hadriani compellitur creditor à ſingulis, qui modò ſoluẽdo ſunt litis conteſtatæ tempore, partes petere. Ideóque ſi quis ex fideiuſſoribus eo tempore ſoluendo non ſit: hoc cæteros onerat. Sed ſi ab vno fideiuſſore creditor totum conſequutus fuerit: huius ſolius detrimentũ erit. ſi is pro quo fideiuſsit, ſoluen-

do non ſit: & ſibi imputare debet, cùm potuerit iuuari ex epiſtola diui Hadriani, & deſiderare, vt pro parte in ſe detur actio.

ARGVM.

Fideiuſſoria obligatio acceſſoria eſt principali: quo fit vt maior principali eſſe nequeat: minor autem queat.

*Adnota illud vulgatum : Qui citò dat, bis dat.

Fideiuſſores ita obligari non poſſunt, vt plus debeant, quàm debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſione poteſt eſſe, quàm in principali re. At ex diuerſo, vt minus debeant, obligari poſſunt. Itaque ſi reus decem aureos promiſerit: fideiuſſor in quinque rectè obligatur: contrà verò obligari non poteſt. Item ſi ille purè promiſerit, fideiuſſor ſub conditione promittere poteſt: contrà verò non poteſt. Non ſolùm autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt poſt tempus dare. Si quid autem fideiuſſor pro reo ſoluerit: eius recuperandi cauſa habet cum eo mandati iudicium. Græcè etiam fideiuſſor ita accipitur, τῆ ἐμῆ πίςει κελεύω ἐγώ. ſed & ſi dixerit θέλω, ſiue, βούλομαι, ſed & φημί: pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω.

ARGV

ARGVM.

Solennitas intrinseca interuenisse præsumitur, quando scripturæ verba apta sunt illam comprehendere.

In stipulationibus fideiussorum sciendum est hoc generaliter accipi: vt quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideóque constat si quis scripserit se fideiußisse: videri omnia solenniter acta.

De literarum obligationibus, *TITVLVS XXII.*

ARGVM.

Qui se mutuum accepisse (numerationis futuræ spe) in scriptis confessus fuerit, ni intra biennij spatium non numeratæ pecuniæ exceptionem obiecerit, postea literis effectualiter obligatur.

Olim scriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non sunt in vsu. Planè si quis debere se scripserit, quod sibi numeratum non est, de pecunia minimè numerata, post multum temporis exceptionem opponere non potest. hoc enim sæpißimè constitutum est: sic fit, vt & hodie, dum queri non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascatur conditio, cessante scilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus vsque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius poßint suis pecunijs forsitan defraudari: per constitutionem nostram

temp

tempus coarctatum est, vt vltra biennij metas huiusmodi exceptio minimè extendatur.

De obligationibus ex consensu, *TITVLVS XXIII.*

*Adnota, In contractibus, quæ consensu perficiuntur, ea omnia venire, quæ ex bono & æquo præstari oportet: in stipulationibus verò ea sola quæ ex conuentione partium, expresim stipulationi adiecta sunt.

CONsensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neq; scriptura, neq; præsentia omnimodo opus est. at nec dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire. vnde inter absentes quoq; talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet: cum alioquin in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat.

De emptione & venditione, *TITVL. XXIIII.*

ARGVM.

Emptio & venditio sine scriptis contracta, solo consen

consensu perficitur, quamprimùm de pretio conuenit, etiam si nil sit numeratum, aut arrhæ nomine datum: quæ verò in scriptis conficitur, non aliter perfacta est, nisi instrumenta emptionis completa, atque in mundum recepta, & partibus prælecta fuerint: quibus nondum absolutis, impunè contrahentibus ab emptione recedere licet: nisi arrhæ interuenerint: quas perdit emptor, venditor autem duplicatas restituit.

Emptio & venditio contrahitur simulatque de pretio conuenerit: quanuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum est emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus, quæ sine scriptura consistunt, obtinere oportet: nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus & venditionibus innouatum est, in ijs autem, quæ scriptura conficiuntur: non aliter perfectam esse venditionem & emptionem constituimus, nisi & instrumenta emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta: & si per tabellionem fiunt, nisi & completiones acceperint, & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel venditor sine pœna recedere ab emptione & venditione. Ita tamen impunè eis recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid

fuerit

fuerit datũ:hoc enim subsequuto: siue in scriptis, siue sine scriptis, venditio celebrata est: is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit. si verò venditor: duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum sit.

ARGVM.

Contractui emptionis certum debet interuenire pretium: pretio autem in arbitrium tertij collato, suspenditur effectus emptionis, vt si tertius arbitretur, valeat, eo non arbitrante non valeat.

Pretium autem constitui oportet: nam nulla ęmptio sine pretio esse potest. Sed & certum esse pretium debet. alioqui si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundéque hoc dubitabatur constarétne venditio, an non. Sed nostra decisio ita hoc constituit, vt quoties sic composita sit vẽditio, Quanti ille ęstimauerit, *sub hac conditione staret contractus: vt si quidem ille, qui nominatus est, pretiũ definierit: tunc omnimodo secundùm eius æstimationem & pretium persoluatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod ius cùm in venditionibus nobis placue*

placuerit: non est absurdum & in locationibus & in conductionibus trahere.

ARGVM.

Venditæ rei pretium in numerata pecunia consistere debet: non etiam in aliis rebus: alioqui facilè discerni non posset vter emptor & venditor sit: nec quæ res vendita, quódve pretium: ideo tunc potius permutatio dicetur, quæ separatim ab emptione speciem parit.

Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in cæteris rebus an pretium esse posset, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset. Et Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere. vnde illud est quod vulgo dicebatur: permutatione rerũ emptionem & venditionem contrahi, eámque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse: argumentóque vtebantur Græco poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Νῆες δ' ἐκ λήμνοιο παρέστασαν, οἶνον ἄγουσαι,
Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσι.

Diuersæ scholæ authores contrà sentiebant: aliúdque esse existimabant permutationem re-

rum

rum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretij nomine data esse. nam vtranque videri & venisse, & pretij nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separatam, merito præualuit: cum & ipse alijs Homericis versibus adiuuabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores diui principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

ARGVM.

Absoluta venditione, rei venditæ commodum, & periculum (licet res nondum tradita sit) ad emptorem pertinet: modò neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit: aut periculum custodiæ vsque ad traditionem venditor susceperit.

Quum autem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus simulatque de pretio conuenerit) cùm sine scriptura res agitur: periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis longè minor aut deterior

esse

esse cœperit: emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium soluere. Quidquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accesserit: ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est. Quòd si fugerit homo, qui veniijt, aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit: animaduertendum erit, an custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sanè enim si susceperit: ad ipsius periculum is casus pertinet. si non susceperit: securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterísque rebus intelligimus.

*Adnota, Quoties quis ideo tenetur quia actionem habet, eam cedendo liberatur: alioqui secus.

Vtique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere debebit emptori: quia sanè qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti & de damni iniuriæ actione. Emptio tam sub conditione, quàm purè contrahi potest. Sub conditione: veluti, Si Stichus intra certũ diẽ tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot. *Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustrà quis sciens emit: quæ tamen*

si pro profanis, vel priuatis deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, vt consequatur, quod sua interest eum deceptum non esse. Idem iuris est si hominem liberum pro seruo emerit.

De locatione & conductione, *TITVL. XXV.*

ARGVM.

Sicut emptio, & venditio solo consensu simulatque de pretio conuenit, perficitur, ita locatio, & conductio quamprimùm merces constituta est: quæ vsque adeò emptioni similis est, vt eisdem regulis constet: idcirco si locationi incerta merces interuenerit: à contrahentibus tamen postea certificanda, non propriè est locatio, sed innominatus contractus.

Locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdémq; iuris regulis consistit. Nam vt emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit: sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit. & competit locatori quidem locati actio: conductori verò conducti. Et quæ suprà diximus, si alieno arbitrio pretium permissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa si fulloni poliẽda curandáve, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta,

sed postea tantum daturus, quantum inter eos conuenerit, non propriè locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur.

ARGVM.

Locatæ rei merces in numerata pecunia consistere debet: alioqui si in specie consistat, non locatio quidem, sed innominatus contractus est, ex quo præscriptis verbis actio oritur.

Præterea sicut vulgò quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si fortè rem aliquam vtendam siue fruendam tibi aliquis dederit, & inuicem à te vtendam siue fruendam aliam rem acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus, veluti si cùm vnum bouem quis haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum alterius bos perierit: neque locati neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum, verùm præscriptis verbis agendum est.

ARGVM.

Emphyteuseos constitutio (id est, cum prædium perpetuò fruendum annua pensione constituta cuipiam conceditur) neque venditio, neque locatio est,

ſed propriam contractus ſpeciem parit: in qua ſi de rei periculo nihil inter contrahentes actum ſit, totius rei interitus ad dominum, particularis verò ad emphyteutam ſpectat.

Adeò autem aliquam familiaritatem inter ſe videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio, vt in quibuſdam cauſis quæri ſoleat, vtrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio. vt ecce de prædijs quæ perpetuò quibuſdam fruenda traduntur, id eſt, vt quandiu penſio ſiue redditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conductori, neque hæredi eius, cuíve cōductor hæréſve eius id prædium vendiderit aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alióve quocunque modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibuſdam locatio, à quibuſdam venditio exiſtimabatur: lex Zenoniana lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, ſed ſuis pactionibus fulciendam: & ſi quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi naturalis eſſet contractus: ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit: ad dominum ſuper hoc redundare periculum. ſin autem particularis, ad emphyteuticarium huiuſmodi damnum venire. quo iure vtimur.

ARG

ARGVM.

Conuentio vt ex artificis materia opus fiat mercede certa constituta, venditio est: quòd si ex conductoris materia, locatio est.

Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo certi ponderis certæq; formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: vtrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Caßius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantùm emptionem & venditionem contrahi. Quòd si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit.

ARGVM.

Quæ partium expressa conuentione promissa fuerunt, necnon & quæ ex bono & æquo præstari debent (licet de iis conuentum non sit) hæc in contractu seruanda sunt.

Conductor autem omnia secundum legem conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo præstare.

Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti mercedem, aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentißimus paterfamiliâs, suis rebus adhibet. quam si præstiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit: de restituenda ea non te-

nebitur. Mortuo conductore intra tempora conductionis: hæres eius eodem iure in conductione succedit.

De ſocietate,

TIT. XXVI.

ARGVM.

Et omnium bonorum, & certæ negotiationis coiri poteſt ſocietas, in qua quæ circa lucrum aut damnum pacta ſunt, ſeruari oportet: quòd ſi nihil conuentum ſit, æquas parteis & in lucro, & in damno, inuicem referre decet: in hac tamen ſocij paciſci queunt, vt alteri plus lucri, alteri plus damni obueniat: quinimo & quòd vnus lucri partem ferat, de damno verò non teneatur.

*Annota, Id lucrum dici quod omni damno deducto ſupereſt.

Societatem coi're ſolemus aut totorum bonorum, quam Græci ſpecialiter κοινωνίαν appellant: aut vnius alicuius negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorúmq;, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendíq;. Et quidem ſi nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit: æquales ſcilicet partes & in lucro, & in damno ſpectantur. Quòd ſi expreſſæ fuerint: partes hæ ſeruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſint: vt ad vnum quidem duæ partes & lucri, & damni pertineant, ad alium tertia. De illa ſanè conuentione

ne quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, vt ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mutius contra naturam societatis talem pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius Sulpitius (cuius sententia præualuit) contrà sensit: quia sæpe quorundam ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coïri posse societatem non dubitatur, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpe opera alicuius pro pecunia valet. Et adcò contrà Quinti Mutij sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit posse conuenire, vt quis lucri partem ferat, de damno non teneatur. quod & ipsum Seruius cõuenienter sibi fieri existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia re lucrũ, in alia damnum illatũ sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse.

ARGVM.

Pars in lucro adiecta, in damno quoque adiecta videtur: & è diuerso.

Illud expeditum est, si in vna causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro, vel in solo damno, in altera verò omissa: in eo quoque, quod prætermissum est, eandem partem seruari.

ARGVM.

Renuntiatione soluitur societas: quo fit, vt quæ post renuntiationem obuenere, communicanda non sint: nisi callidè quis societati ideò renuntiarit, vt solus expectatum lucrum consequeretur.

Manet autem societas eò vsque, donec in eodem consensu perseuerauerint. At cùm aliquis renuntiauerit societati, soluitur societas. Sed planè si quis callidè in hoc renuntiauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cùm ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renuntiauerit societati, vt hæreditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quod non captauerit: ad ipsum solum pertinet. Ei verò, cui renuntiatum est, quicquid omnino post renuntiatam societatem adquiritur, soli conceditur.

ARGVM.

Adiiciuntur quatuor modi quibus finitur societas: scilicet, morte socij, negotio finito, publicatione, & bonorum cessione.

Soluitur adhuc societas etiam morte socij: quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit. sed & si consensu plurium societas contracta sit: morte vnius socij soluitur, etsi plures supersint: nisi in coëunda societate aliter conuenerit. Item si alicuius rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est: finitur societas.

Public

Publicatione quoque distrahi societatem, manifestum est: scilicet si vniuersa bona socij publicentur. nam cùm in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur. Item si quis ex socijs mole debiti prægrauatus, bonis suis cesserit, & ideò propter publica aut priuata debita substantia eius veneat: soluitur societas: sed hoc casu si adhuc consentiant in societatem, noua videtur incipere societas.

ARGVM.

Socium in communi re tantam adhibere diligentiam quantam in re propria sufficit: ideo eo nomine tantum tenetur, si quid in communibus rebus segnius egerit, quàm in suis.

Socius socio vtrum eo nomine tantùm teneatur pro socio actione, si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est, an etiam culpæ, id est, desidiæ atque negligentiæ nomine, quæsitum est: præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactißimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit: de se queri, sibíque hoc imputare debet.

De mandato,
TIT. XXVII.

M*Andatum contrahitur quinque modis: si..e sua tantum gratia aliquis tibi man-*

det, siue sua & tua, siue aliena tantùm: siue sua & aliena, siue tua & aliena. At si tua tantùm gratia tibi mandatum sit: superuacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur.

ARGVM.

Eius gratia fieri mandatum dicitur, cuius emolumentum respicit.

Mandantis tantùm gratia interuenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, vt negotia eius gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes. Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur: aut si volente te agere cum eo ex fideiussoria causa, mandet tibi, vt cum eo agas, periculo mãdantis: vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat. Aliena autem tantùm causa interuenit mandatum: veluti si tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes. Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titij negotijs gerendis tibi mandet, vel vt sibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio sponderes. Tua & aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes: quia si sine vsuris pecuniam crederes, aliena tantùm gratia intercedit mandatum.

ARGVM.

Mandatum gratia mandatarij tantùm factum, potius consilium quàm mandatum est: quam ob rem mandantem non ligat: cùm ex consilio etiam pernicioso nemo obligetur: nisi vt certæ personæ mutuetur, mandatum fuerit.

Tua tantùm gratia interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso, vt pecunias tuas fœneres potius, quàm in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis consilium, quàm mandatum est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur: cùm liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares. sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quàm si tibi mandatum esset. Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi.

licet

licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen vllam habes aduersus Titium actionem.

ARGVM.

Mandati fines excedere nequaquam licet: alioqui excedenti (quatenus excesserit) mandati actio denegatur.

Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati: vt ecce, si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeò quidem, vt Sabino & Cassio placuerit, etiã si vsque ad centum aureos cum eo agere volueris: inutiliter te acturum. Sed diuersæ scholæ authores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant, quæ sententia sanè benignior est. Quòd si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, vt sibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si poßit) emeretur.

ARGVM.

Mandatum re integra reuocatum extinguitur: rem autem integram appellamus, si quando nihil quod ad mandati consummationem attinet, vel factum vel inchoatum sit: morte quoque mandantis re integra contingente, euanescit mandatum: mãdatario tamen mortem aut reuocationem ignoranti subuenitur.

Rectè

Rectè quoque mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit. Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interueniat, id est, vel eius, qui mandauerit, vel illius, qui mandatum susceperit: soluitur mandatum. Sed vtilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum: posse te agere mandati actione. alioqui iusta & probabilis ignorantia tibi damnum adferet. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titij, per ignorantiam liberto soluerint, liberari eos: cùm alioqui stricta iuris ratione non possent liberari, quia alij soluissent, quàm cui soluere debuerint.

ARGVM.

Mandatum suscipere, voluntatis est: susceptum verò adimplere, necessitatis: nisi congruo tempore illi renuntietur: quod si aut non renuntietur, aut intempestiuè renunciatum sit, mandati actio aduersus mandatarium competit: nisi iusta ratione excusetur.

Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quàm primùm renuntiandum, vt per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuntietur, vt integra causa mandatori reseruetur, eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet: nisi iusta causa intercesserit, aut non renuntiandi,

di, aut intempestiuè renuntiandi. Mandatum, & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

ARGVM.

Gratuitum debet esse mandatum: quandoquidem si certa merces aut constituta, aut promissa sit, in aliam contractus speciem transmutatur.

In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotij cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (vt generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium, ijs casibus interueniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandáve quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa: mandati competit actio.

De obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur, *TIT. XXVIII.*

POst genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de ijs obligationibus, quæ quidem non propriè nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia nō ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

ARGVM.

Cùm quis absentis negotia sine mandato curauit, hincinde ex quasi contractu nascitur obligatio: ex qua duæ proficiscuntur actiones: altera negotiorum gestori aduersus dominum (si quid eius nomine vtiliter impenderit) competit: altera verò domino contra gestorem, vt administrationis rationem reddat: qui quidem si minus, quàm oportebat, gesserit, tunc etiam de leuissima culpa tenetur, cùm alius commodius negotia erat administraturus.

Igitur cùm quis negotia absentis gesserit: vltrò citróque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gestæ aduersus eum, qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori, contraria, quas ex nullo contractu propriè nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotijs gerendis se obtulerit, ex qua causa ij, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idq; vtilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregrè profecti essent, desererentur negotia: quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui vtiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorum gestorum: ita & contrà, iste quoque tenetur, vt administrationis reddat rationem. quo casu ad exactissimam quisque

dilig

diligentiam compellitur reddere rationem : nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet:si modò alius diligentior eo commodius administraturus esset negotia.

ARGVM.

Et quæ inter tutorem,& pupillum, ex gestione tutelæ oritur obligatio, ex quasi contractu nasci dicitur:ex qua tutelæ actio directa,& contraria resultat: prima pupillo datur vt tutelæ rationem consequatur : reliqua tutori,vt quod ei pupilli nomine abest, recuperet.

Tutores quoque,qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligati esse intelligun tur(nullum enim negotium inter tutorem,& pupillum contrahitur) sed quia sanè non ex malefi cio tenentur,quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones.Non tantùm enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem,sed & contrà tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ,si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit.

ARGVM.

Habentes rem aliter,quàm ex contractu societatis, communem : vtrò citróque ex quasi contractu obligantur:quæ obligatio actionem familiæ erciscundæ, & communi diuidundo producit.

Item

Item si inter aliquos communis res sit sine societate: veluti quòd pariter eis legata, donatáve esset: & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidundo iudicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quòd socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit, non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse, quippe nihil inter se contraxerunt, sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. Idem iuris est de eo, qui cohæredi familiæ erciscundæ iudicio ex his causis obligatus est.

A R G V M.

Aditione hæreditatis quasi contrahere hæres cũ legatariis dicitur.

Hæres quoque legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur (neque enim cum hærede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius gessisse propriè dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus: quasi ex contractu debere intelligitur.

*Adnota, Videto paragraphũ, Is quoque. suprà. Quibus modis re contrahitur obligatio.

Item is, cui quis per errorem non debitum soluit, quasi ex cõtractu. debere videtur. Adeò enim, non intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, vt si certiorem rationem sequamur: magis (vt suprà diximus) ex distractu, quàm

ex contractu poßit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligatur, ac si mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur.

ARGVM.

Si in eo causarum genere, quæ inficiando duplátur, indebitum solutum fuerit, repetitio cessat: ideo quod ex l. Aquilia, vel legato religionis, & pietatis intuitu venerabilibus rebus facto, solutum est, non repetitur.

Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. sic nanque definierunt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex ijs causis nõ debitum solutum, repeti non posse: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in ijs legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant. nostra autem constitutio, cùm vnam naturam omnibus legatis, & fideicommißis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis, & fideicommißis extendi voluit: sed non omnibus legatarijs hoc præbuit, sed tantummodò in ijs legatis, & fideicommißis, quæ sacrosanctis ecclesijs, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

Per

Per quas personas nobis obligatio acquiritur,

TITVLVS XXIX.

*Adnota, Patrem legitimum bonorũ aduentitiorum filij administratorẽ esse: eiq; soli actiones intẽtandi ius cõpetere.

Expositis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus acquiri nobis non solùm per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt, veluti per seruos, & filios nostros: vt tamen, quod per seruos nostros nobis adquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisitum, hoc diuidatur secundùm imaginẽ rerum proprietatis, & vsusfructus, quam nostra decreuit constitutio: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio seruetur, scilicet patre actionem mouente secundùm nouellæ nostræ constitutionis diuisionem. Item per liberos homines, & alienos seruos, quos bona fide possidemus, adquiritur nobis: sed tantùm ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra adquirant. Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum, vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adquiritur.

Communem seruum pro dominica parte dominis adquirere certum est: excepto eo, quod nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli adquirit: veluti cùm ita stipulatur, Titio domino meo dare spondes? *Sed si domini vnius iussu seruus fuerit stipulatus, licet antea dubitabatur: tamen post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantùm adquirat, qui hoc ei facere iussit, vt suprà dictum est.*

Quibus modis tollitur obligatio,
TITVLVS XXX.

ARGVM.

Eius quod debetur solutio, à debitore, vel à quouis ipsius nomine facta, omnem obligationem perimit: quo fit vt solutione principalis, euanescat fideiussoria obligatio: & versa vice idem dicito.

T*Ollitur autem omnis obligatio solutione eius, quod debetur: vel si quis, consentiente creditore, aliud pro alio soluerit. Nec interest, quis soluat: vtrum ipse, qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio soluẽte: siue sciente, siue ignorante debitore, vel inuito eo solutio fiat. Item si reus soluerit: etiam ij, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit. non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.*

ARGVM.

Acceptilatione (id est, imaginaria quadã & ficta solutione, mutua interrogatione & responsione cõcepta

cepta)verborum obligatio tantùm tollitur: reliquæ verò obligationes ex re consensu,& alio quouis modo contractæ,non antea soluuntur,quàm in Aquilianam stipulationem, id est, verborum obligationem deducantur:vt sic demum acceptilatione sopiri queant.

Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur hæc verba debitorem dicere: Quod ego tibi promisi,habésne acceptũ? *& Titius respondeat,* Habeo. *Sed & Græcè potest acceptilatio fieri: dummodò sic fiat, vt Latinis verbis solet exigi,* ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. *Quo genere(vt diximus) tantùm eæ soluuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, alijs posse verbis dissolui. Sed & id, quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci,& per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur.pro parte rectè soluitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri potest. Est autem prodita stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur,per quam contingit,vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita composita est, Quidquid te*

mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebítve, præsens in diémve, aut sub conditione: quarumcunque rerum mihi tecum actio est, quæque aduersus te petitio, vel aduersus te persequutio est erítve: quódve tu meum habes, tenes, poßides, dolóve malo fecisti, quo minus poßideas: quanti quaque earum rerum res erit, tantam pecuniā dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius. quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberétne à se acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

ARGVM.

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationē transfusio: quo fit, vt anteriori obligatione sublata, noua constituatur: quæ olim nouæ personæ interuētu (etiam quæ naturaliter tantū obligari posset) inducebatur: eadem verò interueniēte persona, ita demum nouatio facta erat, si quid priori obligationi posterior adiiceret, vel detraheret: hodie autem nunquam inducta censetur nouatio, nisi expreßsim à cōtrahentibus hoc agatur: aliàs anterior firma manet, & posterior loco incrementi accedit.

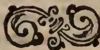
Præterea nouatione tollitur obligatio: veluti si id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ, noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeò, vt interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima

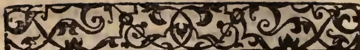
ma nouationis iure tollatur: veluti si id, quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris authoritate stipulatus fuerit: quo casu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non idem iuris est, si à seruo quis fuerit stipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, à qua postea stipuleris: ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione noui sit: fortè si conditio, aut dies, aut fideiussor adijciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adijciatur, nouationem fieri: sic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit: alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri nouationem, cùm nouandi animo in secundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alij in alijs casibus introducebant: ideo nostra processit constitutio, quæ apertissimè definiuit, tunc solùm nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt. alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, vt maneat ex vtraque causa obligatio secundùm nostræ constitutio-

nis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate dissoluuntur. Nam si Titius, & Seius inter se consenserint, vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum sequuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione, & venditione: inuicē liberantur. Idem est in conductione, & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut iam dictum est.

TERTII LIBRI FINIS.

INSTITVTIONVM, SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,

*

LIBER IIII.

De obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur,

TITVLVS I.

ARGVM.

Furtum latiùs, clariúſque ſic definitur: furtũ eſt contrectatio rei alienæ, inuito domino, fraudulosâ, lucri faciendi gratia, vel ipſius rei, vel etiam vſus eius, vel poſſeſsionis.

VVM ſit expoſitum ſuperiore libro de obligationibus, ex contractu, & quaſi ex contractu: ſequitur, vt de obligationibus ex maleficio, & quaſi ex maleficio diſpiciamus. Sed illæ quidem (vt ſuo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur. hæ verò vnius generis ſunt. nam omnes ex re naſcun-

tur, id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria. Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, possessionísve, quod lege naturali prohibitum est admittere. Furtum autem vel à furuo, id est, nigro dictum est, quòd clam & obscurè fiat, & plerunque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone, quod φῶρας appellant fures. imò & Græci à ferendo φῶρας dixerunt.

ARGVM.

Qui cum re furtiua antequàm eò peruenerit, quò furtum perferre destinarat, vbiuis locorum deprehēsus fuit, fur est manifestus: qui si locum destinatum iam aduentarit, etiam si demum cum re deprehendatur, non manifestus dicitur.

Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum species potius actionis sunt furto cohærentes, quàm genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec solùm is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo furtum fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in oliueto, oliuarum: aut in vineto, vuarum furtum fecit, quandiu in eo oliueto aut vineto deprehensus fuerit. Imò vlterius furtum manifestum

est

est extendendum, quandiu eam rem fur tenens visus vel deprehensus fuerit: siue in publico, siue in priuato, vel à domino, vel ab alio, antequàm eò peruenerit, quò deferre vel deponere destinasset. sed si pertulit, quò destinauit, tametsi deprehendatur cum re furtiua, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex ijs, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

ARGVM.

Varia furtorum genera, ex quibus quoque variæ actionum species prodibant, hodie in desuetudinem abierunt: Qui sciens prudénsque rei furtiuæ & receptator & occultator est, furti non manifesti obnoxius fit.

Conceptum furtum dicitur, cùm apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quæsita & inuenta sit. nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cùm res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eáque apud te concepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quàm apud eum, qui dedit, conciperetur. nam tibi, apud quem concepta sit, propria aduersus eum, qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna con

constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti, aduersus eum, qui furtiuam rem apud se quæsitam & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Quum enim requisitio rei furtiuæ hodie secundùm veterem obseruationem non fiat: meritò ex consequentia etiã præfatæ actiones ab vsu communi recesserunt: quum manifestum sit, quòd omnes, qui scientes rem furtiuam susceperint & celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt. Pœna manifesti furti: quadrupli est, tam ex serui, quàm ex liberi persona: nec manifesti, dupli.

ARGVM.

Quæuis indebita alienæ rei contrectatio, inuito domino facta, furti alligat contrectantem: quapropter, qui re aliena abutitur, furtum committit.

Furtum autem fit, non solùm cùm quis intercipiendi causa rem alienam amouet: sed generaliter cùm quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaque siue creditor pignore, siue is, apud quem res deposita est, ea re vtatur: siue is, qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quàm cuius gratia ei data est, furtum committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi,

lon

longius aliquò duxerit: quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.

Placuit tamen eos qui rebus commodatis aliter vterentur, quàm vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant, id inuito domino facere: eúmque si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant: extra crimen videri, optima sanè distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committatur.

ARGVM.

Qui etiam inuito domino contrectare falsò credit, si id volente domino faciat, furti reus non est: excipe alieni serui improbum solicitatorem: quippe qui etiam si domini applausu, eius rem assequutus fuerit, furti obnoxius est: nihilominus serui corrupti iudicium subiturus.

Sed & si credat aliquis inuito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæsitum est, cùm Titius seruum Mæuij solicitauerit, vt quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & seruus id ad Mæuium pertulerit: Mæuius autem, dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad eum perferre: vtrum furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cùm nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam, neque furti, neque

que serui corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionem sancimus, non solùm furti actionem, sed & serui corrupti contra eum dari. licet enim is seruus deterior à solicitatore minimè factus est, & ideo non concurrant regulæ, quæ serui corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est, vt sit ei pœnalis actio imposita, tanquam si re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate & in alium seruum, qui facilè posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur. Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit. Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

ARGVM.

Furti quoque actione tenetur non modò qui furatur, verùm etiam qui opem & consilium ad id patrandum præstat: eadémque pœna qua fur condemnandus est: qui si consilium tantùm dederit, non tenetur.

Interdum quoque furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cuius ope & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos

nummos excußit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius rem tuam exciperet: aut oues tuas vel boues fugauerit, vt alius eas acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum. Sed si quid eorum per lasciuiam, & non data opera, vt furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope & consilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit: aut ipsas fenestras vel ostium effringit, vt alius furtum faceret: quíve ferramenta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris supponerentur, commodauerit, sciens cuius rei gratia commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantùm consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

ARGVM.

Si quid filius patri furto subripiat, furtum facit, idque furtiuum efficitur: & eapropter inusucapibile: filius tamen furti conueniri minimè potest: opem autem & consilium illi præstans, potest.

Hi, qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtiuam causam cadit (nec ob id ab vllo vsucapi potest, antequàm in domini potestatem reuertatur) sed furti actio

non

non nascitur: quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci. Si verò ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia vtique furtum committitur, conuenienter ille furti teneiur: quia verum est, ope & consilio eius furtum factum esse. Furti autem actio ei competit, cuius interest rem saluam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quàm si eius intersit rem non perire. Vnde constat creditorem de pignore subrepto furti actione agere posse, etiam si idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quàm in personam agere: adeò quidem, vt quanuis ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

ARGVM.

Qui alienæ rei custodiendæ exactam curam præstare tenetur (vtputa fullo & sarcinator) re furto sublata contra furem experiri possunt: modò integrè soluendo existant.

Item si fullo polienda curandáve, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa constituta acceperit, eáque furto amiserit: ipse furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest eam rem non perire, quum iudicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi posit. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam emerit, quanuis dominus non sit, omnino competit furti actio, quemadmodum & credi

creditori. Fulloni verò & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quàm si soluendo fuerint: hoc est si domino rei æstimationem soluere possint. Nam si soluendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse. Idem est, & si in parte soluendo fuerit fullo aut sarcinator.

ARGVM.

Qui e duabus experiundi viis alterutram elegerit, ita demum alteri renuntiasse videtur, si sciens prudénsque plures sibi competere, alteram intentarit; quod si aut nescius, aut dubitans egerit, nihil prohibet, quin iam instituta actione omissa, sibi competentem proponat.

Quæ de fullone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum vtendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra prouidentia etiam hoc in nostris decisionibus emendauit, vt in domini voluntate sit: siue commodati actionem aduersus eum, qui rem commodatam accepit mouere desiderat: siue furti aduersus eum, qui rem surripuit: & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. sed siquidem furem elegerit: illum, qui rem vtendam

accepit, penitus liberari. sin autem commodator veniat aduersus eum, qui rem vtendam accepit: ipsi quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem. eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem: ita tamen si dominus sciens rem esse subreptam aduersus eum, cui res commodata fuerit, peruenit. sin autem nescius & dubitans rem esse surreptam, apud eum commodati actionem instituerit: postea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem peruenire: tunc licentia ei conceditur & aduersum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo, quoniam incertus constitutus mouit aduersus eum, qui rem vtendam accepit commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit. tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: quum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, aduersus furem transierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit quencunque causæ exitum dominus aduersus furem habuerit: eadem definitione obtinent siue in parte, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit. Sed is, apud quem res deposita est, custodiam

diam non præstat: sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit. qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, nec ob id eius interest rem saluam esse: furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

ARGVM.

Quum ex furandi doloso animo furtum consistat, is tantum furti tenetur, qui doli capax est.

In summa, sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu furandi consistit: ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

ARGVM.

Duplum aut quadruplum quod in furti actione venit, ad pœnæ persecutionem tantum pertinet, cùm præterea res ipsa furto subtracta, aut à quocunque possessore per rei vindicationem, aut ab ipso fure eiúsque hærede per condictionem furtiuam extorqueri queat.

Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantùm ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem aduersus possessorem est: siue fur ipse possidet siue alius quilibet.

condictio autem aduersus furem ipsum hæredémve eius, licet non possideat, competit.

De vi bonorum raptorum, *TITVLVS II.*

ARGVM.

Quisquis res alienas rapit, non tantum furti obnoxius est, sed etiam vi bonorum raptorum actione conueniri potest: quæ intra annum à commissa rapina in quadruplum, post verò in simplum datur: ita quòd in quadruplo etiam rei persecutio contineatur: eius enim triplum in pœnam, simplum verò in rem computatur.

QVi vi res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit? ideóque rectè dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine Prætor introducit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & est intra annum quadrupli: post annum simpli: quæ actio vtilis est, etiam si quis vnam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus: sed in quadruplo inest & rei persecutio: vt pœna tripli sit, siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum enim esset, leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quàm qui clàm amouet.

ARGVM.

Si quis rem ſuam,aut quam ſuam opinabatur,penes alium conſtitutam, violenter aut rapuerit, aut inuaſerit,is ſi dominus ſit,à dominio cadet: ſi non ſit,poſt rei reſtitutionem,eiuſdem quoque æſtimationem vim paſſo præſtare cogitur.

Ita tamen competit hæc actio, ſi dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem ſuam eſſe exiſtimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit: quaſi domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre à poſſeſſoribus, abſolui debet. Cui ſcilicet conueniens eſt, nec furti teneri eum,qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impunè ſuam exerceant auaritiam: melius diualibus conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt: vt nemini liceat vi rapere vel rem mobilem, vel ſe mouentem, licet ſuam eandem rem exiſtimet. ſed ſi quis contra ſtatuta principum fecerit: rei quidem ſuæ dominio cadere. ſin autem aliena res ſit: poſt reſtitutionem eius, etiam æſtimationem eiuſdem ei præſtare. Quòd non ſolùm in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, conſtitutiones obtinere cenſuerunt: ſed etiam in inuaſionibus, quæ circa res ſoli fiunt, vt ex hac cauſa ab omni rapina homines abſtineant.

ARGVM.

Is cuius intereſt rapinam factam non fuiſſe,quan-

quã dominus non ſit, vi bonorum raptorum actionem mouere poteſt: vt id ſcilicet conſequatur, quod ſibi abeſſe docuerit.

Sanè in hac actione non vtique expectatur, rem in bonis actoris eſſe. nam ſiue in bonis ſit, ſiue non: ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio habebit. Quare ſiue locata, ſiue commodata, ſiue etiam pignorata, ſiue depoſita ſit res apud Titium, ſic vt interſit eius eam rem per vim non auferri (veluti ſi in depoſita re culpam quoque promiſit) ſiue bona fide poßideat, ſiue vſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iuris, vt interſit eius non rapi: dicendum eſt ei competere hanc actionem, non vt dominium accipiat: ſed illud ſolum, quod ex bonis eius, qui rapinam paſſus eſt, id eſt, quod ex ſubſtantia eius ablatum eſſe proponatur. Et generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio competit in re clàm facta, ex eiſdem cauſis omnes habere hanc actionem.

De lege Aquilia,

TITVL. III.

ARGVM.

Primo legis Aquiliæ capite cautum eſt, vt qui alienum ſeruum aut quadrupedem (quæ eorum numero eſt, quæ gregatim paſci conſueuerunt) iniuria occiderit, quanti ea res eo anno retrorſum plurimi fuerit, tantum domino præſtare cogitur.

D*Amni iniuriæ actio conſtituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite cautum*

tum est, vt si quis alienum hominem, alienámve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. Quod autem non præcisè de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est, cauetur: eò pertinet, vt neque de feris beſtijs, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de ijs tantum, quæ gregatim propriè paſci dicuntur: quales sunt equi, muli, aſini, oues, boues, capræ. De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim paſcuntur. Sic denique & Homerus in Odyſſea ait (ſicut Aelius Martianus in suis Inſtitutionibus refert.)

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

ARGVM.

Qui caſu occidit, l. Aquilia non obligatur: qui autem dolo, aut culpa, obligatur.

Iniuria autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaque qui latronem insidiatorem occiderit: non tenetur, vtique si aliter periculum effugere non poteſt. Ac nec is quidem hac lege tenetur, qui caſu occidit: si modò culpa eius nulla inueniatur. nam alioqui nō minus ex dolo quàm ex culpa quiſque hac lege tenetur. Itaque si quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem seruum tuum traiecerit: diſtinguitur. Nam si id

à milite in eo campo, vbi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa eius intelligitur, si alius tale quid admiserit: culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit. Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum tuum transeuntem occiderit: si prope viam publicam, aut vicinalem id factum est, neque proclamauit, vt casus euitari posset: culpæ reus est. sed si proclamauit, nec ille curauit præcauere: extra culpam est putator. Aequè extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via fortè, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamauit: quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi.

ARGVM.

Imperitia culpæ adscribenda est: quo fit, vt qui onus peritiæ & viribus impar subierit, si ob eius imperitiam vel imbecillitatem quid damni datum sit, culpæ reus dicatur.

Præterea si medicus, qui seruum tuum secuit, dereliquerit curationem eius, & ob id mortuus fuerit seruus, culpæ reus erit. Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti si medicus ideò seruum tuum occiderit, quia malè eum secuerit, aut perperàm ei medicamentum dederit. Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed & si propter infirmi

firmitatem eas retinere non potuerit, cùm alius firmior eas retinere potuisset : æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cùm equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

ARGVM.

Pœnales actiones in delinquentis hæredes non dantur.

His autē verbis legis, Quanti id eo in anno plurimi fuerit. *illa sententia exprimitur: vt si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. qua ratione creditum est pœnalem esse huius legis actionem: quia non solùm tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longè pluris. Ideóque constat in hæredem eam actionem non transire quæ trāsitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur.*

ARGVM.

In lege Aquilia non modò illud damnum perempti corporis æstimatur: sed eo amplius quicquid perempto eo corpore damni patimur, siue in admittendo, siue in non acquirendo consistat.

Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solùm perempti corporis æstima-

tionem habendam esse, secundum ea, quæ diximus: sed eò amplius, quicquid præterea perempto eo corpore damni nobis illatum fuerit: veluti si seruum tuum hæredem ab aliquo institutum, antè quis occiderit, quàm is iussu tuo hæreditatem adierit. nam hæreditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit, vel ex comœdis vnus seruus occisus fuerit: non solùm occisi fit æstimatio, sed eò amplius id quoque computatur, quanti depretiati sunt qui supersunt. Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis eum reum facere. Caput secundùm legis Aquiliæ in vsu non est.

ARGVM.

Reliqua quæ (præter mortem serui aut quadrupedis, quæ pecundum numero est) rebus nostris animatis vel anima carentibus, damna illata sunt, capite l. Aquiliæ tertio vindicantur: quapropter quisquis alteri vrendo, frangendo, depascendo, secando, rumpendo, & id genus modis damnum fecerit, quanti ea res in diebus triginta retro proximis plurimi fuerit, domino dare damnabitur.

Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque si quis seruum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit: siue eam

quad

quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per iniuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur: quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquomodo corruptum est. Vnde non solùm fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquomodo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri. Illud palàm est, sicut ex primo capite, ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa eius homo aut quadrupes occisus occisáve fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, & de cætero damno quenque teneri. ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit. At nec Plurimi *quidem verbum adijcitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte* Plurimi *verbum adiectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam*

fuisse,

fuiſſe, quòd prima parte eo verbo vſa eſſet.

ARGVM.

Directa l. Aquiliæ actio competit, ſi corpori à corpore damnum illatum ſit: quod ſi à non corpore corpori, vtilis dabitur: ſin autem neque à corpore datum ſit, neque corpus læſum, in factum actioni locus eſt.

Ceterùm placuit, ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipuè corpore ſuo damnum dederit. Ideóque in eum, qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari ſolent, veluti ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, vt fame necaretur: aut iumentum ita vehementer egerit, vt rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur. aut ſi quis alieno ſeruo perſuaſerit, vt in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo, vel deſcendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læſus fuerit: vtilis actio in eum datur. Sed ſi quis alienum ſeruum, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is ſuffocatus fuerit: eo, quòd proiecit, corpore ſuo damnum dediſſe, non difficulter intelligi poteſt: ideóque ipſa lege Aquilia tenetur. Sed ſi non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læſum fuerit, ſed alio modo alicui damnum contigerit, quum non ſufficiat, neque directa, neque vtilis legis Aquiliæ actio: placuit eum qui obnoxius fuerit, in factum

action

actione teneri: veluti si quis misericordia ductus, alienum seruum compeditum soluerit, vt fugeret.

De iniuriis,

TIT. IIII.

GEneraliter iniuria dicitur omne, quod non iure fit. specialiter, aliàs contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant: aliàs culpa, quam Græci ἐγκλημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur: aliàs iniquitas, & iniustitia quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant. cùm enim Prætor vel Iudex non iure contra quem pronuntiat: iniuriam accepisse dicitur.

A R G V M.

Iniuria non solùm committitur in corpus, vt verberibus, & pulsatione: sed etiam extra corpus: vt conuitiis, famosis libellis, pudicitia attentata, aliísque modis innumeris.

Iniuria autem committitur, non solùm cùm quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiã verberatus erit: sed & si cui conuitium factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut historiam scripserit, composue-it, ediderit, dolóve malo fecerit, quo quid eorum fieret: siue quis matremfamiliâs,

aut

aut prætextatum prætextatámve adsectatus fuerit: siue cuius pudicitia attentata esse dicetur: & denique alijs plurimis modis admitti iniuriam, manifestum est.

ARGVM.

Quæ liberis, vxori, aut nurui irrogatur iniuria: parenti, marito aut socero illata videtur: quo fit, vt quandoque pro eadem iniuria pluribus personis iniuriarum actio competat: viro tamen illatam iniuriam, vxori vindicare non licet.

Patitur autem quis iniuriam non solùm per semetipsum: sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet: item per vxorem suam: id enim magis præualuit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris quoque, & mariti nomine. Contrà autem si viro iniuria facta sit: vxor iniuriarum agere non potest. Defendi enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest. Seruis autem ipsis quidem nulla iniuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos, & vxores: sed ita, cùm quid atrocius commissum fuerit, & quod apertè ad contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum seruum atrociter verberauerit: & in hunc casum

actio

actio proponitur. At si quis seruo conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. Si communi seruo iniuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri, sed ex dominorum persona, quia ipsis fit iniuria. Quòd si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij, magis Mæuio iniuria fieri intelligitur. Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est, & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt toties admittatur iniuriarum actio, quoties in tuam contumeliam iniuria ei facta sit.

ARGVM.

Reiecta talionis pœna, quæ olim iniuriosis irrogabatur, hodie pecuniaria imponitur: vt scilicet tanti reus condemnetur, quanti iniuriam passus æstimandam duxerit, aut iudici taxanti æquum visum fuerit: quippe qui pro dignitate illius cui infertur, pluris, minorisve iniuriam æstimabit.

Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim Tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os verò fractum, nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea Prætores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam æstimare: vt iudex

iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ, quæ ex lege duodecim Tabularum introducta est, in desuetudinem abijt. quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in iudicijs frequentatur. Nam secundùm gradum dignitatis, vitǽque honestatem, crescit, aut minuitur æstimatio iniuriæ, qui gradus condemnationis, & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore, aliud in medij actus homine, aliud in vilissimo vel compedito ius æstimationis constituatur. Sed & lex Cornelia de iniurijs loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quòd se pulsatum quis, verberatúmve: vel domum suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta: siue gratis, siue hospitio receptus sit.

A R G V M.

Atrox iniuria grauius punitur: atrocem autem iniuriam ex facto, loco, persona, & corporis parte, quæ læsa fuit reputamus.

Atrox iniuria æstimatur vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit: vel fustibus cæsus. vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Prætoris iniuria facta sit. vel ex persona, veluti si magistratus

iniu

iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti, patronóve fiat à liberis vel libertis. Aliter enim senatoris, & parentis, patroníq;, aliter extranei, & humilis personæ iniuria æstimatur. Nónunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, vtrum patrifamiliâs, an filiofamiliâs talis iniuria facta sit: nam & hæc atrox iniuria æstimabitur.

ARGVM.

Illata iniuria aut ciuiliter, aut criminaliter vlciscitur: ciuiliter, quando mulcta iniuriato adiudicatur: criminaliter, si quando reus iudicis arbitrio extra ordinem puniendus committitur: quo casu procurator interuenire nequaquam potest: nisi qui iniuriam persequitur, vel se defendit, aut illustris, aut superillustris sit.

In summa sciendum est, de omni iniuria, eum qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agatur: æstimatione facta secundùm quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana constitutio introduxit, vt viri illustres, quíque super eos sunt, & per procuratores poßint actionem iniuriarum criminaliter, vel persequi, vel suscipere secundùm eius

tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.

ARGVM.

Etiam qui curauit, vt cuipiam per alium iniuria fieret, iniuriarum tenetur.

Non solùm autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percußit: verùm ille quoque tenetur, qui dolo fecit iniuriam, vel qui procurauit, vt cui mala pugno percuteretur. Hæc actio dißimulatione aboletur, & ideò si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit, postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

De obligationibus, quæ quasi ex delicto nascuntur,

TITVLVS V.

ARGVM.

Obligatio, ex quasi delicto oriri dicitur, quando non ex dolo malo, sed magis imperitia quadam, & minus prouidè delinquitur: quo pacto & iudex si per imprudentiam perperam pronuntiauit, facit litem suam, id est, damnum eius litis vt æquitati iudicantis videbitur, læso restaurare compellitur.

SI iudex litem suam fecerit: non propriè ex maleficio obligatus videtur. sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & vtiq; peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & inquantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam sustinebit.

ARGV

ARGVM.

Si ex ædibus quas quis inhabitat, quippiam deiectum, effusúmve fuerit, quod transeunti damnũ intulerit, aut ea parte qua vulgò iter fit, aliquid suspẽsum habeat, cuius casus periculosus fit, ex quasi delicto obligatus, pœnas hîc descriptas incurrit.

Item is, ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, deiectum effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerunque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgò iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere. quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo verò, quod deiectum effusúmve est, dupli, quantum damni datum sit constituta est actio. Ob hominem verò liberum occisum, quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si verò viuat, nocitúmque ei esse dicatur: quantum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præstitas, cæteráque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quòd inutilis est factus. Si filiusfamiliâs seorsum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum,

effusúmve fuerit, siue quid positum suspensúmve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit in patrem nullam esse actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamiliâs iudice obseruandum est, qui litem suam fecerit.

ARGVM.

Nauis, cauponæ, & stabuli exercitio præfectus, si ij quorum opera vtitur, furtum aut dolum, in naui, caupona, & stabulo commiserint, ex quasi delicto obligatus, eorum factum præstare debet.

Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo aut furto, quod in naui, aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modò ipsius nullum est maleficium. sed alicuius eorum, quorum opera nauem aut cauponam aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit aduersus eum constituta hîc actio, & aliquatenus culpæ reus est, quòd opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit: quæ hæredi quidem datur, aduersus hæredem autem non competit.

De actionibus,

TIT. VI.

*Adnota, Tertiam iuris ciuilis partem quæ actiones respicit, adgreditur Imperator: quas meritò tractatui obligationũ postp

postposuit, cùm ab obligationibus, vtpote à matre originem ducant.

SVperest, vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quàm ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur.

ARGVM.

Prima actionum diuisio hæc est, vt quædam reales sint, quædam personales. Personalibus etenim cum eo experimur, qui nobis aut ex contractu, aut quasi, vel ex delicto, aut quasi, obnoxius est: realibus verò quotiescunque cum eo agimus, qui nullo iure nobis obligatur, rei tamen nostræ possessor est.

Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrósve de quacunque re quæritur, summa diuisio in duo genera deducitur. aut enim in rem sunt, aut in personam. Nanq; agit vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio, quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam. quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem poßideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominũ eius se esse dicat. nam si Titius suam esse intendat: in rem actio est.

ARGVM.

Etiam pro incorporalibus rebus in rem proditæ sunt actiones, confessoria scilicet, & negatoria. prior quidem ei, qui sibi personalem, siue realem seruitutem vrbani vel rustici prædij debitam contendit, conceditur: altera pro libertate vindicanda, contra vicinum agimus, cui ius seruitutis in re nostra esse negamus: incorporalium autem rerum huiusmodi actiones, ab iis, quæ pro corporalibus rebus competunt, in hoc differunt, quòd illæ possidenti conceduntur: hæ verò non.

Aequè si agat quis, ius sibi esse fundo fortè vel ædibus vtendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. Eiusdem generis est actio de iure prædiorum vrbanorum: veluti si quis agat ius sibi esse altius ædes suas tollendi, prospiciendíve, vel proijciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contrà quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ sunt actiones: vt si quis intendat ius non esse aduersario vtendi fruendi, eundi, agendi, aquámve ducendi, item altius tollendi, prospiciendíve, vel proijciendi, immittendíve: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ. Quod genus actionis in controuersiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet. ei verò, qui possidet, non est actio prodita, per quam

neg

neget rem actoris esse. Sanè vno casu qui possidet: nihilominus is actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit.

ARGVM.

Iam secunda actionum sectio pertractanda capitur: & primò de in rem prætoriis. Qui iusto titulo ab eo quem dominum credebat, rem traditam accepit, si prius à rei possessione ceciderit, quàm vsucapionem absoluerit, is aduersus possessorem publicianam in rem actionem intentare potest: vt perinde ei restituatur, ac si vsucapione, eius rei dominium nactus fuisset.

Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes ex legitimis, & ciuilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas Prætor ex sua iurisdictione comparatas habet tam in rem, quàm in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere. Vt ecce, plerunque ita permittit Prætor in rem agere, vt vel actor dicat se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit: vel ex diuerso possessor dicat aduersarium suum non vsucepisse, quod vsuceperit. Nanque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdum eius rei dominus effectus est: si eius rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt

iure ciuili actiones, vt quis dominium suum vindicet. sed quia sanè durum erat, eo casu deficere actionem: inuenta est à Prætore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se vsucepisse, quam vsu non cepit, & ita vindicat suam esse. quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primùm à Publicio Prætore in edicto proposita est.

ARGVM.

Quemadmodum Publiciana pro re nondum vsucapta recuperanda datur, ita ex diuerso rescissoria actio pro re, quæ vsucapta est à parte rehabenda: si quis itaque Reipublicæ aliáve quauis causa absens, rem præsentis vsuceperit, domino concessum est, reuerso possessore (impetrata prius rescisione vsucapionis) statim intra annum rescissoriam actionem instaurare: perindéque rem petere, atque si vsu nunquam capta fuisset.

Rursus ex diuerso, si quis cùm reipublicæ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem eius, qui in ciuitate esset, vsuceperit: permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa vsuscapione eam petere, id est, ita petere, vt dicat possessorem vsu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & alijs simili æquitate motus Prætor adcommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

ARG

ARGVM.

Quæ in creditorum fraudem alienata fuere, perinde à quibuſcunque poſſeſſoribus per creditores prius in bonorum debitoris poſſeſsionem miſſos, reuocari poſſunt, atq; ſi tradita non fuiſſent, & ſemper in debitoris patrimonio manſiſſent.

Item ſi quis in fraudem creditorum rem ſuam alicui tradiderit: bonis eius à creditoribus poſſeßis, ex ſententia præſidis permittitur ipſis creditoribus, reſciſſa traditione, eam rem petere, id eſt, dicere eam rem traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

ARGVM.

Seruiana quoque, & quaſi Seruiana, quæ etiam hypothecaria dicitur, in rem prætoriæ ſunt: prima locatori competit, in res inquilini vel coloni ædibus vel fundo locatis inuectas: quæ pro mercede locationis (etiam ſi nihil conuenerit) tacitè hypothecatæ ſunt: altera verò reliqui creditores pignora & eorum hypothecas perſequuntur: nec refert an id cuius nomine experiuntur, pignus ſit (id eſt, in re mobili tradita) an verò hypotheca (id eſt, in re ſoli conſiſtens) vtique enim hypothecariæ ſemper locus eſt.

Item Seruiana & quaſi Seruiana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipſius Prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quaſi Seruiana autem eſt, qua credi-

tores pignora hypothecásve persequuntur. Inter pignus autem & hypothecam (quãtum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. nam de qua re inter creditorem & debitorẽ conuenerit, vt sit pro debito obligata: vtraque hac appellatione continetur: sed in alijs differentia est. Nam pignoris appellatione eam propriè rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè si mobilis sit. At eam, quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, propriæ hypothecæ appellatione contineri dicimus.

ARGVM.

Hactenus de prætorijs in rem, nunc de iis quæ sunt in personam, quæ quanuis innumeræ sint, de tribus tantùm hîc differitur.

In personam quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet Prætor: veluti de pecunia constituta: cui similis videbatur receptitia. sed ex nostra constitutione (cùm & si quid plenius habebat, hoc in actione pecuniæ constitutæ transfusum est) & ea quasi superuacua iussa est cum sua authoritate à nostris legibus recedere. Item Prætor proposuit actionem de peculio seruorum, filiorúmque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor iurauerit, & alias complures.

ARGVM.

Quisquis quod à se alióve debetur, sese solutu-

rum nudo pacto constituat, actione de constituta conueniri potest.

De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicunque vel pro se vel pro alio soluturos se constituerint: nulla scilicet stipulatione interposita. nam alioqui si stipulanti promiserint, iure ciuili tenentur.

ARGVM.

Pro filij vel serui contractu eatenus pater aut dominus actione de peculio impeti possunt, quatenus peculij vires patiuntur.

Actiones autem de peculio, ideo aduersus patrem dominúmve comparauit Prætor: quia licet ex contractu filiorum seruorúmve ipso iure non teneantur: æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarúmque, item seruorum) condemnari eos.

ARGVM.

Si deferente reo, actor eum sibi debitorem iureiurando asseuerarit, vsque adeò plena fides illi adhibetur, vt omissa quæstione an deberetur, in factum actio iuranti aduersus reum competat.

Item si quis postulante aduersario iurauerit deberi sibi pecuniam, quam peteret, neq; ei soluatur: iustissimè adcommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit.

*Adnota, Hîc de tertio prætoriarum actionũ genere: quas ideo pœnales appellamus,

lamus,quia ad pœnam,non etiam rei per ſequendæ cauſa competunt.

Pœnales quoque actiones Prætor penè multas ex ſua iuriſdictione introduxit:veluti aduerſus eum,qui quid ex albo eius corrupiſſet: & in eum,qui patronum vel parentem in ius vocaſſet,cùm id non impetraſſet. item aduerſus eum, qui vi exemerit eum,qui in ius vocaretur, cuiúſve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

ARGVM.

Actiones quibus quæritur an quis ſit liber,an ſeruus,libertus,an ingenuus, filius an non, præiudiciales in rem ſunt:quarum prima ciuilis eſt, reliquæ verò prætoriæ: ideo ſic dictæ, quia magnum in eis præiudicium verſatur,cùm per eas de ſtatu hominis quæratur: aut quia cæteris quæſtionibus præiudicium faciant: vt ſcilicet interea ſileant quandiu hæ ventilantur.

Præiudiciales actiones in rem eſſe videntur: quales ſunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus ſit,vel ſeruus,vel de partu agnoſcendo.Ex quibus ferè vna illa legitimam cauſam habet,per quam quæritur, an aliquis liber ſit, cæteræ ex ipſius Prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt.

ARGVM.

Eam rem quæ noſtra eſt, actione perſonali non adſequimur: ineptè igitur agit, qui rem ſuam ſibi dari

dari petit: cùm dare, sit dominium transferre: excepta tamen conditione furtiua, quæ aduersus furem competit.

Sic itaque discretis actionibus: certum est non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, si apparet eum dare oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, vt eius fiat. Nec res quæ iam actoris est, magis eius fieri potest. Planè odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, si appareat eos dare oportere: quamuis sit aduersus eos etiam hæc in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

ARGVM.

Reales actiones ad vindicandum dantur, personales verò (quas etiam abusiuè condictiones appellamus) ad dandum vel faciendum competunt.

Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in personam verò actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim est denuntiare prisca lingua: nunc verò abusiuè dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit.

ARG

ARGVM.

Nunc tertiam actionum diuisionem exorditur Iustinianus, scilicet, quòd quædam rei persecutoriæ sunt, quædam pœnales, quædam mistam causam habentes. Persecutoriæ rei dicuntur, quæ eius rei quæ nobis abest, & alteri adest, persequendæ causa comparatæ sunt: ideo omnes & reales & personales ex contractu (dempta depositi actione in quatuor casibus) rei persecutoriæ sunt. Pœnales quibus meram pœnam persequimur: vt actio furti, & id genus aliæ. Mistæ quæ tam pœnæ quàm rei persequendæ causa institutæ sunt: hoc est, in quibus rei persequutio in pœna continetur, vt vi bonorum raptorum, legis Aquiliæ, & eæ quæ inficiando crescunt.

Sequens illa diuisio est, quòd quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt. Rei persequendæ causa comparatæ, sunt omnes in rem actiones. Earum verò actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem quæ ex contractu nascuntur, ferè omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor, item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Planè si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum sit: in duplum actionem Prætor reddit: si modò cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum hærede eius de dolo ipsius

ipsius agitur, quo casu mista est actio. Ex maleficijs verò proditæ actiones, aliæ tantùm pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quàm rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti. siue enim manifesti agatur quadrupli, siue non manifesti dupli: de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: siue fur ipse eam rem possideat, siue alius quilibet. Eo amplius aduersus furem etiam condictio est rei. Vi autem bonorum raptorum actio, mista est, quia in quadruplo rei persecutio continentur: pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuria dato, mista est: non solùm si aduersus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretij fuerit, tanti enim damnatur, quanti is homo in eo anno plurimi fuerit, secundum iam traditam diuisionem. Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesijs, vel alijs venerabilibus locis legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint: vsque adeò, vt etiam in iudicium vocarentur. tunc enim & ipsam rem vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & ideo in duplum eius fit condemnatio.

ARG.

ARGVM.

Aliæ quoque sunt actiones mistam causam tam in rem, quàm in personam habentes: cuiusmodi sunt tria diuisoria iudicia: in quibus quoties res (quæ commodam diuisionem accipere nequit) occurrit, permittitur iudici vni ex litigatoribus eam insolidum adiudicare, & eum inuicem alteri certa pecunia condemnare.

Quædam actiones mistam causam obtinere videntur, tam in rem, quàm in personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit cohæredibus de diuidenda hæreditate. Item communi diuidundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, vt id diuidatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus iudicijs permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare: & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

ARGVM.

Iam ad quartam actionum diuisionem properat.

Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, vlterius autem nulla actio extenditur. In simplum agitur: veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato. & denique ex alijs quàm plurimis causis. In duplum agimus: veluti furti nec

mani

manifesti, damni iniuriæ, ex lege Aquilia, depositi, ex quibusdam causis. Item serui corrupti: quæ competit in eum cuius hortatu consiliòve seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quæ suprà diximus.

ARGVM.

Qui maiorem summam ideo in libello complexus fuit, vt reus maioribus grauaretur sportulis, eius damni, quod reus ob id passus est, triplum præstare cogitur: in quo tamen inest ipsius damni persequutio.

Tripli verò agimus cùm quidam maiorem vera æstimatione quantitatem in libello conuentionis inserunt, vt ex hac causa viatores, id est, executores litium, ampliorem summam sportularum nomine exigerent. tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur: vt in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, quam proculdubio certum est ex lege condictitia emanare. Quadrupli autem agitur, veluti furti manifesti, item

de eo, quod metus causa factum sit, déque ea pecunia, quæ in hoc data sit, vt is cui datur, calumniæ causa, negotium alicui faceret, vel non faceret.

* Adnota, Executorem maiores iusto extorquentem sportulas, earum quadruplum restituere debere.

Item ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens ijs executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quicquam exegerint.

ARGVM.

Furti actio, & serui corrupti, earum origine semper pœnales sunt: actio verò l. Aquiliæ, depositi in quatuor casibus, & quæ pro legatis locis venerabilibus factis competit, ex accidenti pœnales fiunt: hoc est, vel inficiatione, aut morosa dilatione: aliàs rei persecutioriæ sunt.

Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quòd hæ actiones omnimodo dupli sunt, at illæ, id est damni iniuriæ, ex lege Aquilia, & interdum depositi, inficiatione duplicantur: in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de ijs competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solùm inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem vsque quò iussu magistratuum nostrorum

conu-

conueniatur. In confitentem verò antè quàm iussu magistratuum conueniatur, soluentem, simpli redditur.

ARGVM.

Qui illato metu quicquam ab altero extorserit, si illud iubente iudice restituat metum passo, pœnam quadrupli euitat, quam non parendo incurrisset: & in hoc à cæteris quæ in quadruplum datur, differt quod metus causa actio.

Item actio de eo quod metus causa factum sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quòd eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat, absoluatur. quod in cæteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur: quod est & in furti manifesti actione.

ARGVM.

Accipe quintam actionum sectionem: & quamcunque hîc enumeratam non inueneris, stricti iuris eam iudicato.

Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quanuis enim vsque adhuc incertum erat inter bo-

næ fidei iudicia connumeranda hæreditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio apertè eam esse bonæ fidei disposuit.

ARGVM.

Rei vxoriæ actione sublata, hodie dotis exigendæ vel recuperandæ causa, ex stipulatu actio competit: quæ illius in locum subrogata, & bonæ fidei est, & tacitæ hypothecæ priuilegio suffulta: vsque adeò, vt in ea mulier reliquis creditoribus simili hypotheca nitentibus, longo interuallo præferatur.

Fuerat antea & rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei iudicijs: sed cùm pleniorem esse ex stipulatu actionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria antea habebat, cum multis diuisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus: merito rei vxoriæ actione sublata ex stipulatu actio, quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicij tantum in exactione dotis meruit, vt bonæ fidei sit. Sed & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem alijs creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cùm ipsa mulier de dote sua experiatur, cuius solius prouidentia hoc induximus.

ARGVM.

Quæ olim inter bonæ fidei iudicia & stricti iuris circa compensationes fiebat differentia (vt scilicet in illis ipso iure, in his opposita doli exceptione fieret compensatio) hodie sublata est: hoc igitur iure vtimur, vt quibuscunque actionibus obiiciatur

compensatio, illas statim iure ipso aut perimit, aut minuit: deme depositi actionem, quæ nulla compensationis exceptione tollitur.

In bonæ fidei iudicijs libera potestas permitti videtur iudici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, vt si quid inuicem præstare actorem oporteat: eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti iuris iudicijs ex rescripto diui Marci, opposita doli mali exceptione, compensatjo inducebatur. Sed nostra constitutio easdem compensationes, quæ iure aperto nituntur, latius introduxit, vt actiones ipso iure minuant, siue in rem, siue in personam, siue alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine, opponi, sanè iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur.

ARGVM.

Arbitrarias actiones eas cognominamus, quæ à mero iudicis arbitrio pendent: in quibus si iubente iudice reus non restituat rem, soluat, vel exhibeat, potest iudex ipsum quantum interesse parti perpenderit, pro arbitrio condemnare: illud tamen pro viribus curet ius dicens, vt in his aliisq; omnibus actionibus certam ferat sententiam: etiam si petitio incerta sit.

Præterea quasdam actiones arbitrarias, id

est, ex arbitrio iudicis pendentes appellamus: in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel ex noxali causa seruum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quàm in personam inueniuntur. In rem: veluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni, quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam: veluti quibus de eo agitur, quod vi aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cùm id quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus & ceteris similibus permittitur iudici ex bono & æquo secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat. Curare autem debet iudex, vt omnino quantum poßibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est.

ARGVM.

Quisquis olim re, loco, tempore, aut causa plusquàm sibi debebatur petiisset, totam rem amittebat. sed D. Iustiniani constitutione cautum est, vt qui loco, quantitate, aut causa, plus iusto petierit, atque ex hoc damni aliquid aduersario inferatur, eius damni triplum restituat: si autem ante tempus solutionis litem moueat, inducias quas ex conuentione debitori dederit, vel quæ ex natura actionis indulgentur, in duplum habeat debitor.

Si

Si quis agens intentione sua plus complexus fuerit, quàm ad eum pertineat: à causa cadebat, id est, rem amittebat: nec facilè in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis. Huic enim, sicut in aliis causis causa cognita succurrebatur, si lapsus iuuentute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sanè si tam magna causa iusti erroris interueniebat, vt etiam constantissimus quisque labi posset: etiam maiori vigintiquinque annis succurrebatur. veluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem, atque ideò lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, & causa. Re: veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem suam esse intenderit. Tempore: veluti si quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardius soluit, quàm soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadem ratione qui præmaturè petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cùm quis id, quod certo loco sibi dari stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est. verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, Ephesi dare spon-

des? Romæ purè intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem, quam haberet promiſſor, ſi Epheſi ſolueret, adimit ei pura intentione. Propter quam cauſam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua ſcilicet ratio habetur vtilitatis, quæ promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolueret, quo ſe ſoluturum ſpopondit. Quæ vtilitas plerunque in mercibus maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento: quæ per ſingulas regiones diuerſa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus ſub eiſdem vſuris fœnerantur. Si quis tamen Epheſi petat, id eſt, eo loco petat, quo vt ſibi detur, ſtipulatus eſt: pura actione rectè agit. Idq; etiam Prætor monſtrat, ſcilicet quia vtilitas ſoluendi ſalua eſt promiſſori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cauſa plus petit. vt ecce, ſi quis ita à te ſtipuletur, Hominem Stichum, aut decem aureos dare ſpondes? *deinde alterum petat, veluti hominem tantùm, aut decem aureos tantùm. Ideò autem plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis promiſſoris eſt electio, vtrum pecuniam, an hominem ſoluere malit. Qui igitur pecuniam tantùm, vel hominem tantùm ſibi dari oportere intendit, eripit electionem aduerſario: & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, aduerſarij verò ſui deteriorem. Qua de cauſa talis in ea re prodita eſt actio,*

actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere, id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Praeterea si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem aduersario tollit, cui stipulationis iure liberum fuit, aliud soluere, quàm quod peteretur. Quinetiam licet vilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia saepe accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, quod maioris pretij est. Sed haec quidem antea in vsu fuerant: postea verò lex Zenoniana & nostra rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis diuae memoriae loquitur constitutio. Sin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: in omne, si quod fortè damnum ex hac causa acciderit, ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicut suprà diximus) puniatur.

A R G V M.

Qui minus quàm sibi deberetur, iudiciali libello petierit, nihil prohibet, quin coram eodem iudice quod reliqui est petere possit: idem quoque iuris est in eo, qui errans aliud pro alio sibi deberi intende-

rit, cui etiam in eadem instantia errorem corrigere conceditur.

Si minus intentione sua complexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat: veluti si cùm ei decem aurei deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut si cùm totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit: sine periculo agit. in reliquum enim nihilominus iudex aduersarium eodem iudicio ei condemnat, ex constitutione diuæ memoriæ Zenonis. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere ei permittitur: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit, aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

ARGVM.

Adest sexta, huiúsque tractatus nouissima actionum diuisio, vt quædam sint solidi persequutoriæ, quædam verò quibus non semper solidum consequimur: quarum aliquot exempla vsque ad tituli metas subiiciuntur.

Sunt præterea quædam actiones, quibus non semper solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modò solidum persequimur, modò minus. vt ecce, si in peculium filij seruiue agamus. Nam si non minus in peculio sit, quàm

per

persequimur: in solidum dominus patérve condemnatur. si verò minus inueniatur: eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

*Adnota, Maritum, dotis restituendæ nomine conuentum, non vltra quàm facere poſsit condemnandum.

Item si de dote in iudicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poßit, id est, quatenus facultates eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius: in solidum damnatur. si minus: in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas, marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessarijs sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet. Sed & si quis cum parente suo patronóve agat: item si socius cum socio, iudicio societatis agat: non plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere potest. Idem est si quis ex donatione sua conueniatur.

ARGVM.

Compenſationis exceptio obiecta petitioni, efficit vt vltro citróque debito compenſato, in eo iudex reum petitori condemnet, quòd reliquum tantùm debet.

Com

Compensationes quoque opposita plerunq; efficiunt, vt minus quisque consequatur, quàm ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem causa præstare oportet, in reliquum eum, cum quo actum est, condemnat, sicut iam dictum est.

ARGVM.

Qui bonis cessit, quanuis postea pinguior arriserit fortuna, non tamen vlterius quàm facere potest conueniendus est.

Cum eo quoque qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid adquisierit, quod idoneum emolumentum habeat: ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur. inhumanum enim erat spoliatum fortunis suis, in solidum damnari.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur,

TIT. VII.

QVia tamen superius mentionem habuimus de actione qua in peculium filiorum seruorúmque agitur: opus est, vt de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominósve dari solent, diligentius admoneamus. Et quia siue cũ seruis negotiũ gestũ sit, siue cũ ijs, qui in potestate parentum sunt, eadem ferè iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio,

tatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſerui dominíque, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his propriè ſeruetur, ſeparatim oſtendemus. Si igitur iuſſu domini cum ſeruo negotium geſtum erit: in ſolidum Prætor aduerſus dominum actionem pollicetur: ſcilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

ARGVM.

Qui ſeruum aut hominem liberum, naui, tabernæ, aut cuiuis negotiationi præfecerit, in id quod eius rei nomine, cui præpoſitus fuerit, contractum eſt, in ſolidum obligatur.

Eadem ratione Prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cùm quis ſeruum ſuum magiſtrum naui præpoſuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis quæſtus pertinet. Inſtitoria tunc locum habet, cùm quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi ſeruum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo eius rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideò autem inſtitoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur.

tur. Istas tamen duas actiones Prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum seruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet, quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interueniat.

ARGVM.

Si seruus in peculiari merce sciente domino negotians, ex contractu quibusdam creditoribus obnoxius fiat, tunc si quid inde etiam domino debeatur, inter eum cæterósque creditores merces peculiares secundùm ratam cuiusque portionem inuicem contribuuntur: quòd si cui creditorum minus quàm oporteat contigerit, actione (quæ tributoria dicitur) aduersus dominum experitur.

Introduxit & aliam actionem Prætor, quæ tributoria vocatur. Nanque si seruus in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo eius rei causa contractum erit: ita Prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quódque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur. & ideo tributoria vocatur, quia ipsi domino distributionem Prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur quasi minus ei tributum sit, quàm oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quæ tributoria appellatur.

ARGVM.

Quod ex contractu serui (etiam inscio domino inito) in domini vtilitatem versum est, id solidum

soluet

ſoluere cogitur: in rem autem verſum intelligimus, ſi quid ſeruus impenderit, quo meliorem rem dominus habeat, aut non deteriorem: vt exemplis aperitur. Quod ſi verſum non fuit, eatenus tantum tenetur dominus, quatenus vires peculij ſeſe extendunt.

Præterea introducta eſt actio de peculio, déque eo, quod in rem domini verſum erit: vt quamuis ſine voluntate domini negotium geſtum erit: tamen ſiue quid in rem eius verſum fuerit, id totum præſtare debeat: ſiue quid non ſit in rem eius verſum, id eatenus præſtare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intelligitur, quicquid neceſſariò in rem eius impenderit ſeruus: veluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus eius ſoluerit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaque ſi ex decem puta aureis, quos ſeruus tuus à Titio mutuò accepit, creditori tuo quinq; aureos ſoluerit, reliquos verò quinq; quolibet modo conſumpſerit: pro quinq; quidem in ſolidum damnari debes: pro cæteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſcilicet apparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint: totos decem aureos Titium conſequi poſſe. Licet enim vna eſt actio, qua de peculio, déque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur,

antè

antè dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculij æstimationem transit, quàm aut nihil in rem domini versum intelliga-tur, aut non totum. Cùm autem quæritur, quantum in peculio sit: antè deducitur, quicquid seruus domino, eí ve, qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet seruus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. quod eò pertinet, vt si quid vicario suo seruus debeat: id ex peculio eius non deducatur. Cæterùm dubium non est, quin is quoque, qui iussu domini contraxerit, cuíque institoria vel exercitoria actio competit: de peculio, déque eo, quod in rem domini versum est, agere poßit. Sed erit stultißimus si omissa actione, qua facillimè solidum ex contractu consequi poßit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere seruum peculium, & tantum habere, vt solidum sibi solui poßit.

ARGVM.

Hæc inter actionem de peculio, & tributoriam in-est differentia, quòd in priori quod domino debetur ante omnia deducitur: in posteriori verò, dominus tanquam extraneus cum cæteris creditoribus in tributum vocatur: item in illa, totius peculij ratio habetur: in hac, eius tantùm in quo negotiatus est seruus: quo fit vt quandoque vna, quandoque altera experiri expediat.

Is quoq

Is quoque, cui tributoria actio competit, æquè de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modò tributoria expedit agere, modò de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est, id est, quod domino debetur, non deducitur, sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio antè deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dominus cõdemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quòd in hac actione totius peculij ratio habetur: at in tributoria, eius tãtùm, quo negotiatur. Et potest quisq; tertiã fortè parte peculij, aut quarta, vel etiã minima negotiari: maiorem autem partem in prædijs, vel mancipijs, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisq; vel hanc actionẽ vel illã eligere debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet. Quæ diximus de seruo & domino, eadem intelligimus & de filio, & filia, & nepote, & nepte, & patre auóve, cuius in potestate sunt.

ARGVM.

Qui filiofamiliâs in patria potestate constituto mutuam dederit pecuniam, is neque in patrem, neque in filium (etiam postquam sui iuris effectus est) vllam habet actionem Senatusconsulto Macedoniano ita constituente.

Illud propriè seruatur in eorum persona,

quod Senatusconsultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis, qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam aduersus ipsum filium filiámve, nepotem neptémve (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione, suæ potestatis esse cœperint) quàm aduersus patrem, auúmve: siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur. Illud in summa admonendi sumus, id, quod iussu patris dominíve contractum fuerit, quódque in rem eius versum erit: directò quoque posse à patre dominóve condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoq; , qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directò posse condici placet: quia huius quoque iussu contractum intelligitur.

De noxalibus actionibus, *TITVLVS VIII.*

ARGVM.

Quoties alienus seruus noxam seu damnum cuipiam intulerit, actio noxalis aduersus dominum instituitur: qua si condemnatus fuerit, ei licet aut damnum soluere, aut ipsius serui datione, damni vitare æstimationem. is tamen, cui noxæ deditus est, quã uis dominus serui sit effectus, eum tamen postea damnum resarcientem, manumittere cogitur.

Ex

EX maleficijs seruorum: veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere. Noxa autem est ipsum corpus, quod nocuit, id est, seruus: noxia ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi. Nanque erat iniquum, nequitiam eorum vltra ipsorum corpora dominis damnosam esse. Dominus noxali iudicio serui sui nomine conuentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuū eius serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, seruus resarcierit quæsita pecunia: auxilio Prætoris inuito domino manumittetur. Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim Tabularum, damni iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto Prætoris: veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

*Adnotato, Noxalem actionē sequi caput, quod noxā dedit: id est, dari aduersum quoscūque serui possessores: tametsi adhuc liber esset, cùm deliquit.

Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si seruus tuus noxam cōmiserit: quandiu

in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directò ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoq; directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam cõmiserit, & is seruus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ antè directa fuisset.

*Adnotato, Quoties ab initio actiõis ortus impeditur, quanquam res ad eũ casum perueniat, in quo nasci actio posset, nihilo magis suscitatur vel oritur actio? è regione autem, quæ semel nata est obligatio, si in eum casum res perducatur, à quo initiũ capere non posset, euanescit.

Si seruus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Nanque inter dominum, & eum, qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideóq; & si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neq; cum ipso, neque cum eo, cuius nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideóq; licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in seruum suum aliquid commiserit: nec si manumissus

aut

aut alienatus fuerit seruus, vllam actionem contra dominum habere potest.

ARGVM.

Veteri iure filiifamiliâs noxiam inferentes, non secus atque serui, noxæ dedebantur: quod, vtpote asperum, & inhumanum hoc iure exauthoratum fuit: cùm filiusfamiliâs qui deliquit, ipse conueniri posit.

Sed veteres quidem hoc in filijsfamiliarum masculis, & fœminis admisere. noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatem rectè respuendam esse existimauit, & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maximè filiam, in noxam alij dari: vt penè per filij corpus pater magis, quàm filius periclitetur? cùm in filiabus, etiam pudicitiæ fauor hoc bene excludat. Et ideo placuit in seruos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cùm apud veteres legum commentatores inuenerimus sæpius dictum, ipsos filiosfamiliarum pro suis delictis posse conueniri.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur,

TIT. IX.

ARGVM.

Quoties quadrupes contra innatam sui generis consuetudinem commota, feritate, lasciuia, vel alio quouis modo damnum intulerit, actio noxalis ad-

uersum quadrupedis dominum adcommodatur: vt aut damni æstimationem soluat, aut animal noxæ dedat.

*Animalium nomine, quæ ratione carent, si qua lasciuia, aut * pauore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularũ scripta est: vt puta,* Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, cornu petierit. *Hæc autem actio in ijs, quæ contra naturã mouentur, locum habet. Cæterùm si genitalis sit feritas: cessat actio. Deniq; si vrsus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi fera euasit. Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.*

*feruore.

*Adnota, Quoties plures pœnales actiones pro eodẽ facto competunt, concursu inuicem nequaquam se perimunt.

Cæterùm sciendum est, ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, vrsum, leonem ibi habere, quà vulgò iter sit. & si aduersus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur: quod bonum, & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur. cæterarum verò

rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem concurrentes, alia aliam consumit.

De iis, per quos agere possumus,
TIT. X.

N*Vnc admonendi sumus agere posse quemlibet hominem, aut suo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cùm olim in vsu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quíve in eorum cuius tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itémq; aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint. Procurator neque certis verbis, neque præsente semper aduersario, imò plerunque eo ignorante constituitur. Cuicunque enim permiseris rem tuam agere, aut defendere: is tuus procurator intelli-*

gitur. Tutores & curatores quemadmodum cõstituantur, primo libro expositum est.

De satisdationibus, *TIT. XI.*

ARGVM.

Antiquo iure, quisquis in rem vel in personam suo nomine agebat, satisdare non adstringebatur: alieno autem nomine agens, rem ratam dominum habiturum præstare debebat. Cæterùm reus in rem actione conuentus, siue suo, siue alieno nomine iudicium susciperet, satisdationis iudicatum solui, onere grauabatur: personali verò actione impetitus, ita demum, si alieno nomine defendebatur.

Satisdationum modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur: vt si victus esset: nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem: potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus eius, quæ satisdatio appellatur Iudicatum solui. *Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Nãq; stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. Multo magis is, qui in rẽ actione cõueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autẽ, qui in rẽ agebat, si suo nomine petebat, satisdare nõ cogebatur. Procurator verò si in rem agebat: satisdare iubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim*

erat

erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores verò & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita erant, si in rem agebatur. Si verò in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur: ab eius verò parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interueniret: omnimodo satisdaret, quia nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam: Iudicatum solui *satisdare cogebatur.*

ARGVM.

Suprascriptis satisdationibus exauthoratis hodie reus quauis actione suo nomine conuentus, de lite ad finem vsque prosequenda quandoque satisdatione idonea, quandoque iuratoria cautione cauere debet.

Sed hodie hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali suo nomine: nullam satisdationem pro litis æstimatione dare compellitur, sed pro sua tantum persona, quòd in iudicio permaneat vsque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum iureiurando (quam iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare compellitur.

gitur. Tutores & curatores quemadmodum cō-stituantur, primo libro expositum est.

De satisdationibus, *TIT. XI.*

ARGVM.

Antiquo iure, quisquis in rem vel in personam suo nomine agebat, satisdare non adstringebatur: alieno autem nomine agens, rem ratam dominum habiturum præstare debebat. Cæterùm reus in rem actione conuentus, siue suo, siue alieno nomine iudicium susciperet, satisdationis iudicatum solui, onere grauabatur: personali verò actione impetitus, ita demum, si alieno nomine defendebatur.

Satisdationum modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur: vt si victus esset: nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem: potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus eius, quæ satisdatio appellatur Iudicatum solui. *Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Nāq; stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. Multo magis is, qui in rē actione cōueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autē, qui in rē agebat, si suo nomine petebat, satisdare nō cogebatur. Procurator verò si in rem agebat: satisdare iubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim*

erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores verò & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita erant, si in rem agebatur. Si verò in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur: ab eius verò parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interueniret: omnimodo satisdaret, quia nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam: Iudicatum solui *satisdare cogebatur.*

ARGVM.

Suprascriptis satisdationibus exauthoratis hodie reus quauis actione suo nomine conuentus, de lite ad finem vsque prosequenda quandoque satisdatione idonea, quandoque iuratoria cautione cauere debet.

Sed hodie hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali suo nomine: nullam satisdationem pro litis æstimatione dare compellitur, sed pro sua tantum persona, quòd in iudicio permaneat vsque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum iureiurando (quam iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare compellitur.

A R G V M.

Toties actoris procurator rati cautionem præstare debet, quoties de mandato dubitatur: quod etiam in procuratore eorum locum sibi vendicat, qui alienarum rerum administratores sunt. rei autem conuenti procurator (etiam mandato munitus) iudicatum solui satisdare debet: à quo satisdandi onere releuatur, domino iudicialiter, vel extra, eius nomine cum clausulis opportunis, & bonorum hypotheca, de iudicato soluendo fideiubente.

Sin autem per procuratorem lis, vel infertur, vel suscipitur: in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit: ratam rem dominum habiturum satisdationem procurator dare compellitur: eodem obseruando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam, per alium inferunt. Si verò aliquis conuenitur: si quidem præsens, procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per Iudicatum solui *satisdationem solenni stipulatione firmare: vel extra iudicium satisdationem exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus* Iudicatum solui *satisdationis clausulis, vbi & de hypotheca suarum rerum conuenire compellitur: siue in*

iudic

iudicio promiserit, siue extra iudicium cauerit: vt tam ipse, quàm hæredes eius obligentur.

ARGVM.

Qui (lite à domino contestata) procurator constitutus est, cauere debet, dominum sententiæ recitandæ tempore in iudicium venturum, alioqui litis æstimationem se præstiturum.

Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius exponenda, quòd tempore sententiæ recitandæ in iudicium veniet, vel si non venerit, omnia dabit fideiussor, quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit prouocatum.

ARGVM.

Quisquis absentis defensionem subire vult, eum iudicatum solui satisdare operæpretium est.

Si verò reus præsto ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales, introducenda, potest hoc facere: ita tamen, vt satisdationem Iudicatum solui *pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundùm veterem regulam (vt iam dictum est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur. Quæ omnia apertius & perfectius quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent. Quam formam non solùm in hac regia vrbe, sed etiam in omnibus nostris prouincijs (etsi propter imperitiam fortè aliter celebratur) obtinere cēsemus: quū necesse sit omnes prouincias,*

cap

caput omnium nostrarum ciuitatum, id est hanc regiam vrbem, eiúsque obseruantiam sequi.

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt, *TITVLVS XII.*

ARGVM.

Quæque à iure ciuili institutæ fuerunt actiones, olim quidem perpetuæ erant: hodie verò certis sunt finibus limitatæ. prætoriæ autem si pœnales existāt, anno perimuntur: dempta furti manifesti actione. sin rei persequutoriæ sunt, perpetuò dantur.

HOc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, senatúsve consulto, siue ex sacris constitutionibus proficiscuntur: perpetuò solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones, tam in rem, quàm in personam actionibus certos fines dederunt. eas verò, quæ ex propria Prætoris iurisdictione pendent, plerunque intra annum viuere, nam & ipsius Prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id est, vsque ad finem constitutionibus introductum: quales sunt eæ quas bonorum possessori, cæterísque, qui hæredis loco sunt: adcommodat. Furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius Prætoris iurisdictione proficiscatur, tamen perpetuò datur. ab-

surd

ſurdum enim eſſe exiſtimauit anno eam terminari.

ARGVM.

Ex maleficiis pœnales actiones quanuis contra hæredes non dentur, hæredibus tamen offenſi dantur, excepta actione iniuriarum: actiones autem ex contractu dolo inito aduerſum hæredes (ſi nihil ex eo ad eos peruenerit) minimè competunt. Omnes tamen pœnales actiones, lite conteſtata contra hæredes tranſeunt.

Non autem omnes actiones quæ in aliquem aut ipſo iure competunt, aut à prætore dantur: & in hæredem æquè competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſsima iuris regula, ex maleficijs pœnales actiones in hæredem rei non competere: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ. Sed hæredibus huiuſmodi actiones competunt, nec denegantur: excepta iniuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inueniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem competit: veluti cùm teſtator doloſè verſatus ſit, & ad hæredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas ſuprà diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ: & hæredibus dantur, & contra hæredes tranſeunt.

ARGVM.

Si pendente adhuc iudicio reus ſatisfecerit, ab obſeruatione iudicij abſoluendus eſt.

Super

Supereſt, vt admoneamus, quòd ſi ante rem iudicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio iudicis conuenit eum abſoluere, licet in ea cauſa fuiſſet iudicij accipiendi tempore; vt damnari deberet. & hoc eſt, quod antea vulgò dicebatur, omnia iudicia abſolutoria eſſe.

De exceptionibus,

TITVL. XIII.

ARGVM.

Inſtitutæ idcirco fuerunt exceptiones, vt qui ipſo iure obnoxij ſunt, iniquas petitorum actiones excludant: quod exemplis aperitur.

SEquitur, vt de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, vt licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, iuſta ſit, tamen iniqua ſit aduerſus eum, cum quo agitur. Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti quod non debueras promittere: palàm eſt, iure ciuili te obligatum eſſe: & actio qua intenditur, dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideóque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum compoſita ad impugnandum actionem.

ARGVM.

Qui futuræ numerationis ſpe mutuum recepiſſe ſcriptis faſſus fuit, exceptione non numeratæ pecuniæ tutus eſt.

Idem

Idem iuris est, si quis quasi credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet, quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere, cuius tempora nos (secũdum quod iam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coarctauimus.

ARGVM.

Si debitori creditor non petere pactus fuerit, ex pacto præcedens obligatio non perimitur: sed pacti conuenti exceptio aduersus creditorem agentem paratur.

Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur: nihilominus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino dissoluuntur: qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit, si apparet eum dare oportere. sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti.

ARGVM.

Qui iureiurando delato se nihil debere asseruit, ipso iure liberatus non est: sed exceptione iurisiurandi munitus. æquè si quis in rem conuentus, rem petitam suam esse iurauerit, non propterea actor dominus esse definit, verùm exceptio iurisiurandi sibi postea vindicanti obstabit.

Aequè

Aequè si debitor creditore deferente iurauerit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet. sed quia iniquum est de periurio queri: defenditur per exceptionem iurisiurandi. In ijs quoq; actionibus, quibus in rem agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones: veluti si petitore deferente possessor iurauerit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem eius esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.

ARGVM.

Absolutio rei conuenti primæuam obligationem minimè tollit, absoluto tamen rei iudicatæ exceptionem adquirit.

Item si in iudicio tecum actum fuerit, siue in rem, siue in personam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipso iure de eadem re postea aduersus te agi potest, sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari. Hæc exempli causa retulisse sufficiat.

ARGVM.

Hæc est prior exceptionum diuisio, vt quædam ciuiles sint, quædam prætoriæ.

Alioqui quàm ex multis varijsq; causis exceptiones necessariæ sint: ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest. Quarum quædam ex legibus, vel ex ijs, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsius Prætoris iurisdictione substantiam capiunt.

ARGVM.

Iam adest posterior exceptionum sectio: vt quædam perpetuæ, & peremptoriæ sint, quædam temporales & dilatoriæ. perpetuæ & peremptoriæ, sunt quæ & semper locum habent, & causam principalem perimunt: dilatoriæ verò sunt quæ ad tempus nocent & actionem in tempus differre solent: vt exceptio pacti ne intra certum tempus petatur, & similes: quæ olim ante tempus agenti opposita, actionem omnino consumebant: hodie verò duplum induciarum debitori tribuunt: item finito tempore non anteà actor audiendus est, quam expensas litis refuderit.

Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conuenti, cùm ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conuenti, cùm ita conuenerit, ne intra certũ tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore, non impeditur actor rem exequi. Ergo ij quibus intra certum tempus agere volentibus obijcitur exceptio, aut pacti conuenti, aut alia similis: differre debent actionem, & post tempus agere. Ideò enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, obiectáque sit ex-

ceptio: neque eo iudicio quicquam consequebantur, propter exceptionem, neque post tempus olim agere poterant: cùm temere rem in iudicium deducebant, & consumebant, qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus: sed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre ausus sit: Zenonianæ constitutioni subiacere censemus, quam sacratißimus legislator de iis, qui tempore plus petierint protulit: & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit, in duplum habeant ij, qui talem iniuriam paßi sint: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: vt actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obseruare. Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ, veluti si per militem aut mulierem agere quis velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre, vel vxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur. suis verò negotijs superesse sine offensa militaris disciplinæ possunt.

ARGVM.

Exceptio infamiæ procuratoris quæ antiquitus competebat, hodie tanquam minus frequentata exauthoratur.

Eas

Eas verò exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam, vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur: cùm in iudicijs frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus: ne dum de his altercatur, ipsius negotij disceptatio proteletur.

De replicationibus,
TITVL. XIIII.

ARGVM.

Quemadmodum exceptio actionem excludit, ita exceptionem replicatio, & replicationem duplicatio, rursus triplicatio duplicationem, & deinceps vlteriores defensiones multiplicatis nominibus, vbi opus fuerit proponi possunt.

INterdum euenit, vt exceptio, quæ prima facie iusta videtur, tamen iniquè noceat. quod cùm accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia: quæ replicatio vocatur, quia per eam replicatur atque resoluitur ius exceptionis: veluti cùm pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat, deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. conuenit enim ita. nanque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sint. sed quia iniquum est creditorem excludi: replicatio ei dabitur ex posteriore

pacto conuento. Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est, iniquè noceat. quod cùm accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur. Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam actori iniquè noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur, quæ dicitur triplicatio. Quarum omnium exceptionum vsum interdum vlterius, quàm diximus, varietas negotiorum introducit: quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facilè est cognoscere.

ARGVM.

In rem defensiones debitori competentes (vt pacti de non petendo) fideiussoribus etiam competũt: quia si quid fideiussores pro reo soluerunt, id actione mãdati ab eo repetunt, exceptiones verò in personam (vt cessionis bonorum & id genus aliæ) ad fideiussores non porriguntur.

Exceptiones autem quibus debitor defenditur, plerunque adcommodari solent etiam fideiussoribus eius, & rectè: quia quod ab ijs petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ij pro eo soluerint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia

pete

peteretur. Sanè quædam exceptiones non solent his adcommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè prospicit, vt cùm facultatibus lapsus fuerit debitor, poßit ab ijs, quos pro eo obligauit, suum consequi

De interdictis,

TITVLVS XV.

SEquitur, vt dispiciamus de interdictis seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta, formæ atque conceptiones verborũ, quibus Prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maximè fiebat, cùm de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur,

ARGVM.

Prima interdictorum diuisio hæc est, quòd quædam prohibitoria sunt, vt interdictum ne vis fiat ei, de mortuo inferendo, & similia: quædam restitutoria, vt interdictum quorum bonorũ, vnde vi, & id genus alia: quædam exhibitoria, vt de libero homine exhibendo, de liberis exhibendis, & huiusmodi.

Summa autem diuisio interdictorum hæc est, quòd aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus

Prætor vetat aliquid fieri: veluti vim sine vitio possidenti, vel mortuum inferenti, quòd ei ius erat inferendi: vel in sacro loco ædificari, vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet: veluti bonorum possessori possessionem eorũ, quæ quis pro hærede, aut pro possessore possidet ex ea hæreditate: aut cùm iubet ei, qui vi de possessione deiectus sit, restitui possessionem. Exhibitoria sunt, per quæ iubet exhiberi: veluti eum, cuius de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos, qui in potestate eius sunt. Sunt tamen, qui putent, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denuntiare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, propriè decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

ARGVM.

Iam secundam interdictorum diuisionem aggreditur, quorum bonorum interdictum, adipiscendæ possessionis gratia comparatum est: quod iure prætorio succedenti conceditur, pro adipiscenda scilicet possessione hæreditariarum rerum, quæ apud eum sunt, qui pro hærede vel pro possessore possidet: interdictum quoque Saluianum causa adipiscendæ possessionis rerum per colonum fundo illatarum (quæ tacitè pro mercede hypothecatæ sunt) contra quoscunque possessores datur.

Sequens diuisio interdictorum hæc est, quòd quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt. quædam retinendæ, quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis causa interdictum adcommodatur bonorum possessori, quod appellatur, Quorum bonorum, *eiúsque vis & potestas hæc est: vt quod ex his bonis quisque quorum possessio alicui data est, pro hærede aut pro possessore possideat: id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. Pro hærede autem possidere videtur, qui putat se hæredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hæreditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideò autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tantùm vtile est, qui nunc primùm conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. Interdictum quoque, quod appellatur Saluianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum est, eóque vtitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.*

ARGVM.

Interdictum vti possidetis, & vtrubi, sunt retinendæ possessionis: quæ præsertim locum habent, si de proprietate alicuius rei futura sit controuersia: antequam enim proprietatis quæstio moueatur, vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat, inuesti-

gandum est: tum quia sine petitore & possessore nullum super petitorio institui potest iudicium: tum, propter commodum possessionis: in qua remanet is, qui possidet (quamuis dominus non sit) quoad petitor rem suam probauerit.

Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta Vti possidetis, *&* Vtrubi, *cùm ab vtraque parte de proprietate alicuius rei controuersia sit: & antè quæratur, vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat. Nanque nisi antè exploratum fuerit, vtrius eorum possessio sit: non potest petitoria actio institui: quia & ciuilis, & naturalis ratio facit, vt alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longè commodius est & potius possidere, quàm petere: ideo plerunque & ferè semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quòd etiam si eius res non sit, qui possidet: si modò actor non potuerit suam esse probare: remanet in suo loco possessio, propter quam causam cùm obscura sunt vtriusque iura: contra petitorem iudicari solet.*

ARGVM.

Vti possidetis, rerum immobilium retinendæ possessionis gratia conceditur: vtrubi verò mobilium: quæ licet olim quantum ad possessionem inter se discreparent, hodie in vtroque is vincit, qui litis contestatæ tempore, nec vi, nec clàm, nec precariò, ab eo possidet, qui turbauit, quamuis à tertio non aduersario, præfatis modis possideret.

Sed

Sed interdicto quidem Vti posſidetis, *de fundi vel ædium poſſeßione contenditur:* Vtrubi *verò interdicto de rerum mobilium poſſeßione. Quorum vis ac poteſtas plurimam inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam* Vti poſſidetis *interdicto is vincebat, qui interdicti tempore poßidebat: ſi modò, nec vi, nec clàm, nec precariò nactus fuerat ab aduerſario poſſeßionem: etiam ſi alium vi expulerat aut clàm arripuerat alienam poſſeßionem, aut precariò rogauerat aliquem, vt ſibi poßidere liceret.* Vtrubi *verò interdicto is vincebat, qui maiore parte eius anni, nec vi, nec clàm, nec precariò ab aduerſario poßidebat. Hodie tamen aliter obſeruatur. Nam vtriuſque interdicti poteſtas (quantum ad poſſeßionem pertinet) exæquata eſt: vt ille vincat, & in re ſoli, & in re mobili, qui poſſeßionem nec vi, nec clàm, nec precariò ab aduerſario litis conteſtatæ tempore detinet.*

ARGVM.

Etiam is poſsidere intelligitur, cuius nomine alius eſt in poſſeſsione. Poſſeſsio autem quanuis ſolo animo retineatur, ſolo tamen animo non adquiritur.

Poßidere autem videtur quiſque, non ſolùm ſi ipſe poßideat, ſed & ſi eius nomine aliquis in poſſeßione ſit, licet is eius iuri ſubiectus non ſit, qualis eſt colonus & inquilinus. Per eos quoque apud quos depoſuerit quis, aut quibus commodauerit, ipſe poßidere videtur. Et hoc eſt, quod

dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet qui eius nomine sit in possessione. Quinetiam animo quoque solo retineri possessionem, placet, id est, vt quamuis neq; ipse sit in possessione neq; eius nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reuersurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci verò possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec vlla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo posit.

ARGVM.

Etiam qui vi, clàm vel precariò, ab spoliatore immobilem rem posꝛidebat, interdicto vnde vi (quod recuperandæ possessionis est) eius rei possessionem à qua eiectus fuit, consequitur: quinimo qui rem suam penes alium constitutam, violenter inuaserit, à dominio cadet: sin autem aliena sit, rem deiecto restituet, illiúsque æstimationem præterea præstabit. Ad hæc criminis l. Iuliæ de vi publica, vel priuata reus fit.

Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel ædium vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum Vnde vi, *per quod is qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is ab eo, qui vi deiecit, vi, vel clàm, vel precariò posideat, sed ex constitutionibus sacris (vt suprà diximus) si quis rem per vim occupauerit, si quidem in bonis eius est: dominio eius priuatur. si aliena, post eius restitution*

tion

tionem, etiam æstimationem rei dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit: tenetur lege Iulia de vi priuata, aut de vi publica. Sed de vi priuata, si sine armis vim fecerit: sin autem armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solùm scuta & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus.

ARGVM.

Accipe tertiam interdictorum diuisionem.

Tertia diuisio interdictorum est, quòd aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur, aut vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt veluti cùm Prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti Vti possidetis *interdictum, &* Vtrubi. *ideo autem duplicia vocantur, quia par vtriusq; litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipuè reus vel actor intelligitur: sed vnusquisque tam rei quàm actoris partes sustinet.*

ARGVM.

Abiecta veteri proponendorum interdictorum solennitate, hodie pro eis in factum actio competit.

De ordine & vetere exitu interdictorum superuacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem ius dicitur (qualia sunt hodie omnia iudicia) non est necesse reddi interdictum, sed perinde iudicatur sine interdictis, ac si vtilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

De pœna temerè litigantium, *TITVLVS XVI.*

ARGVM.

Litigatorum temeritas triplici pœna coërcetur: periurij scilicet, pecuniaria, & infamiæ siue ignominiæ: quarum singulas partes vsque ad tituli calcem persequitur.

NVnc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui iura sustinebant, ne facilè homines ad litigandum procederent, quod & nobis studio est. Idq; eo maximè fieri potest, quòd temeritas tam agentium, quàm eorum, cum quibus agitur, modò pecuniaria pœna, modò iurisiurandi religione, modò infamiæ metu coërcetur.

ARGVM.

Reus, actor, necnon vtriusque partis aduocati, iurisiurandi religione propter calumniam seu cauillationem euitandam introducti, sese adstringere debent: alioqui non procedet iudicium.

Ad

*Adnota, Negantium mendacia pœna quandoque dupli, quandoq; tripli puniri.

Ecce enim iusiurandum omnibus, qui conueniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus vtitur, nisi prius iurauerit, quòd putans se bona instantia vti, ad contradicendum peruenit. At aduersus inficiantes, ex quibusdam causis dupli vel tripli actio constituitur: veluti si damni iniuriæ, aut legatorum locu venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quàm simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli. Nā ex his & alijs, quibusdam causis (siue quis neget, siue fateatur) pluris, quàm simpli est actio. Item actoris quoq; calumnia coërcetur. Nā etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex nostra constitutione. Vtriusq; etiam partis aduocati iusiurandum subeūt, quod alia nostra constitutione comprehensum est.

ARGVM.

Reiecta mulcta decimæ partis litis, quæ olim improbis litigatoribus irrogabatur: hodie quisquis iniquè litigabit, periurium incurret, & damnum impensasq; omnes victrici parti inferre cogetur.

Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abijt, quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod nusquam factum esse inuenimus, sed

pro

pro his introductum est, & præfatum iusiurandum, & vt improbus litigator, & damnum, & impensas litis inferre aduersario suo cogatur.

*Adnota, Directæ dicuntur, quæ pupillo aduersus tutorem: mandanti aduersus mandatarium, depositori aduersus depositarium competunt: & non è regione.

*Adnotato etiam, pactione infamiam contrahi: nam quicunque ex delicto obnoxius, pretio dato paciscitur, ignominiosus fit.

Ex quibusdam iudicijs damnati, ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo: item tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrarijs actionibus. Item pro socio, quæ ab vtraque parte directa est: & ob id quilibet ex socijs eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, non solùm damnati notantur ignominia, sed & pacti, & rectè. Plurimum enim interest, vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

*Adnota, Iudicia omnia à citatione exordienda esse.

Omnium autem actionum instituendarum principium ab ea parte edicti proficiscitur, qua Prætor edicit de in ius vocando. Vtique enim imprimis aduersarius in ius vocandus est: id est, ad eum vocandus, qui ius dicturus sit. Qua parte

Præt

Prætor parentibus, & patronis, item parentibus liberísq; patronorum, & patronarum hunc præstat honorem: vt non aliter liceat liberis libertísque eos in ius vocare, quàm si id ab ipso Prætore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter vocauerit: in eum pœnam solidorum quinquaginta constituit.

De officio iudicis,
TIT. XVII.

SVperest, vt de officio iudicis dispiciamus. Et quidem inprimis illud obseruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est.

*Adnota, Ea est ratio, nam domino noxali actione conuento optionem iura concedunt, aut damnum soluendi, aut seruum noxæ dedendo, damni euitandi æstimationem.

Ideóque si noxali Iudicio aditus est: obseruare debet, vt si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, Publium Mæuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.

ARGVM.

Iudicis est reum singulari in rem vel vniuersali actione conuentum ad rei fructuúmque restitutionem condemnare. qui si malæ fidei possessor fuerit, non modò perceptos fructus, sed & quos percipere potuit præstare cogitur: quòd si bonæ fidei fuerit, consumptorum, & culpa non perceptorum nomine nequaq

quaquam tenebitur, post litis tamen contestationem nihil differt à malæ fidei possessore: quo fit vt omniũ fructuum ratio à die litis contestatæ habenda sit.

Et si in rem actum sit coram iudice: siue contra petitorem iudicauerit, absoluere debet possessorem: siue contra possessorem, iubere ei debet, vt rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit. Et si hæreditas petita sit: eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, siue illorum, quos perceperit: in vtraque actione eadem ratio penè habetur, si prædo fuerit. Si verò bonæ fidei possessor fuerit: non habetur ratio neque consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

ARGVM.

Conuento ad exhibendum actione rem vtcunque exhibere non sat est vt liberationem consequatur, sed in eum causæ statum exhibenda est in quo cœpti

iudicij tempore erat: ideo pendente iudicio vſucaptam exhibendo non liberatur. fructus quoque medio tempore perceptos reſtituere cogitur, ſi tamē rei ſtatim exhibendæ facultatem non habeat reus, dilationem conſequetur, cautione ſcilicet prius præſtita. quòd ſi iuſſus à iudice exhibere, non exhibeat, aut ſe intra tempora exhibiturum non caueat, in id quod aduerſarij intereſt damnabitur.

Si ad exhibendum actum fuerit: non ſufficit, ſi exhibeat rem is, cum quo actum eſt; ſed opus eſt, vt etiam rei cauſam debeat exhibere, id eſt: vt eam cauſam habeat actor, quam habiturus eſſet, ſi cùm primùm ad exhibēdum egiſſet, exhibita res fuiſſet. Ideóque ſi inter moras exhibendi vſucapta ſit res à poſſeſſore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medij temporis, id eſt, eius, quod poſt acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam interceſſerit: rationem habere debet iudex. Quòd ſi neget reus, cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſe, & tempus exhibendi cauſa petat, idq; ſine fruſtratione poſtulare videatur: dari ei debet, vt tamen caueat ſe reſtituturum. quòd ſi neque ſtatim iuſſu iudicis rem exhibeat, neque poſtea exhibiturum ſe caueat, condemnandus ſit in id, quod actoris intererat, ſi ab initio res exhibita eſſet.

ARGVM.

Nunc quid iudici faciendum incumbat in diuiſoriis iudiciis paucis accipe. ſi igitur familiæ erciſcun-

dæ iudicium inter duos, pluresve vertatur, iudicis est, singulas res singulis hæredibus adiudicare, & si vnius res præualeat, eundem pro eo quod pluris est, certa pecunia cohæredi condemnare. item si vnus cohæredum fructus ex re hæreditaria perceperit, aut malè in ea versatus fuerit, eo nomine cohæredibus condemnandus est. Idem per omnia in iudicio communi diuidundo dicito, etiam si de vna re tantùm lis sit: modò commodam diuisionem patiatur. quam si non patiatur, permittitur, iudicem alteri ex litigatoribus rem etiam totam adiudicare, atque eundem alteri certa pecunia in rei locum inuicem condemnare.

Si familiæ erciscundæ iudicio actum sit: singulas res singulis hæredibus adiudicare debet. & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio: debet hunc inuicem cohæredi certa pecunia (sicut iam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine cohæredi quisque suo condemnandus est, quòd solus fructus hæreditarij fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit, aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quàm duos cohæredes, subsequuntur. Eadem interueniunt, & si communi diuidũdo de pluribus rebus actum sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo: si quidem iste fundus commodè regionibus diuisionem recipiat. partes eius singulis adiudicare debet. & si vnius pars prægrauare videbitur: is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quòd si commodè diuidi non poßit: veluti

si ho

si homo fortè, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus vni adiudicandus est: & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

ARGVM.

In finium regũdorum iudicio tunc licet iudici ab antiquis agrorum finibus recedere, cum euidentioribus modis, quàm hactenus fuissent, nunc distingui nequeant: quo casu, partem ex alterius agro alteri adiudicabit: & eundem alteri certa pecunia condemnabit. in hoc quoque iudicio etiam vertitur, vt si quis circa fines malitiosè quicquam gesserit: vel metiri agros passus non fuerit, puniendus sit.

Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adiudicatio. quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros cõmodius sit, quàm olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quòd fortè circa fines aliquid malitiosè commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales excîdit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur: veluti si quis iubente iudice metiri agros passus non fuerit.

*Adnota, Ex sententia adiudicatoria in his tribus diuisoriis iudiciis dominiũ transferri.

Quod autem istis iudicijs alicui adiudicatum fuerit, id statim eius fit, cui adiudicatum est.

De publicis iudiciis, *TIT. XVIII.*

*Adnota, Cuiuis ex populo ius esse reum publici criminis accusare.

Publica iudicia neq; per actiones ordinantur, neque omnino quidquam simile habent cum cæteris iudicijs, de quibus loquuti sumus: magnáque diuersitas eorum est, & in instituendo, & in exercendo. Publica autem dicta sunt, quòd cuiuis ex populo executio eorum plerunque datur. Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt; quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo supplicio afficiunt homines, vel etiam aquæ, & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, si quam infamiã irrogant cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt; non tamen capitalia.

*Adnota, Hoc speciali iure in hoc crimine statuitur, quando quidem regulariter morte extinguitur delictum.

Publica autem iudicia hæc sunt: lex Iulia maiestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel rem publicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cuius pœna animæ amiss.

amißionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur.

*Adnota, Humiles grauioribus pœnis plectendos, quàm honestiores.

Item lex Iulia de adulterijs coërcendis, quæ non solùm temeratores alienarum nuptiarum gladio punit sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cùm quis sine vi vel virginem, vel viduam honestè viuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

*Adnota, Affectum occidendi etiam si affectus non subsequatur, l. Cornelia de sicariis puniendum.

Item lex Cornelia de sicarijs, quæ homicidas vltore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem (vt Caius noster ex interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgò quidem id appellatur, quod arcu mittitur. Sed & omne significat, quod manu cuiusque iacitur. sequitur ergo, vt lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, à Græca voce τηλȣ̃ figuratum. Et si hanc significationem inuenire possumus, & in Græco nomine: nam

quod nos telum appellamus, illi βέλος appellãt, ἀπὸ τοῦ βάλλειν. Admonent nos epigrammata in Xenophonte vrbis faustissimæ scripta: καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφονδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Sicarij autem appellantur à sicca, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege, & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quàm susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publicè vendiderint.

*Adnota, Atrocioribus delictis atrociorem pœnam irrogandam: quandoquidem delicto pœna commensuranda est.

Alia deinde lex asperrimum crimen noua pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidijs vocatur: qua cauetur, vt si quis parentis, aut filij, aut omnino adfinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit (siue clàm, siue palàm id ausus fuerit) necnon is, cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit, pœna parricidij puniatur: & neque gladio, neque ignibus, neque vlli alij solenni pœnæ subijciatur, sed insutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, & inter eas ferales angustias comprensus (secundùm quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel amnem proijciatur: vt omnium elementorum vsu viuus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, & terra mortuo

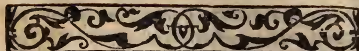
aufera

auferatur. Si quis autem alias cognatione vel adfinitate personas coniunctas necauerit: pœnā legis Corneliæ de sicarijs sustinebit. Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit, vel signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens, dolo malo. Eiúsq; legis pœna in seruos, vltimum supplicium est (quod etiam in lege de sicarijs & veneficijs seruatur) in liberos verò deportatio. Item lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur: si verò sine armis, in tertiam partem bonorum suorū publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ij, qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, secundùm nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire. Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali animaduersione puniuntur: & non solùm hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes

ſuſceperint. Alij verò, qui in hanc legem incide rint: pœnæ deportationis ſubiungentur. Eſt & inter publica iudicia lex Flauia de plagiarijs, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leuiorem. Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & lex Iulia de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amißionem non irrogant: alijs autem pœnis eos ſubijciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis iudicijs hæc expoſuimus, vt vobis poßibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe. alioqui diligentior eorum ſcientia vobis ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris Deo propitio aduentura eſt.

INSTITVTIONVM FINIS.

T A B

TABVLA RVBRICARVM INSTITVTIONVM.

***

De li

Clau

FINIS.

INTERPRETATIO GRAECORUM.

Pagina 11. τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. *legum ipsarum aliæ scripto constant, aliæ non scripto.*

*Pag.*31. παρὰ τὴν σπορὰν. *à satione.* & ἀπάτωρες, *quasi patrem non habentes.*

*Pag.*221. πατράδελφος, *quasi patris frater.*

Ibidem, μητράδελφος, *quasi matris frater.*

Ibidem, θεῖος *parentis frater.*

Ibidem, πατραδέλφη, *quasi patris soror.*

Ibidem, μητραδέλφη, *quasi matris soror.*

Ibidem, θεία, *parentis soror.*

*Pagi.*266. τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. *mea fide iubeo ego. Ibidē,* θέλω, *volo.* βούλομαι, *cōsultò volo.*

Ibidem, φημὶ, *adfirmo.* λέγω, *dico.*

*Pagin.*271. Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες &c.

Hinc sibi certatim gentis de more comati,
Vina parant Graij, ære dato, fulgentéque ferro,
Tergoribúsque, bubus, sed & ipsis, mancipijsq;.

*Pagi.*290. κοινωνίαν *communionem, & in-*

diui